

D

DADSIAS, z Lijkzangen.

DAGBLAD, Fries, z Christelijke Dagblad Pers.

DAGEN VAN DE WEEK. De Germanen hebben de week van zeven dagen overgenomen van de Romeinen, die de dagen naar zon en maan en de destijds bekende planeten noemden. Deze planeten droegen Romeinse godennamen, die de Germanen door de Germaanse vervingen. Zo werd in het Fries de dies lunae *moandei* (Nederlands maandag), de dies mercurii *woansdei* (woensdag, naar Wodan), de dies jovis *tongersdei* (donderdag), de dies veneris *freed* (vrijdag), de dies solis *snein* (zondag). Afwijkingen vertonen de Fr. namen voor dinsdag en zaterdag. Dinsdag heet *tiisdei* uit Tiwesdei, naar Tiwaz, de Germaanse Mars. Zaterdag heet in het oosten *saterdi*, maar in het grootste deel van de provincie *sneon*, dat is: *sunna-ewend*. (vgl. Duits *Sonnabend*), de vooravond van de zondag. Is het woord door de Angelsaksische zendelingen in Frl. gebracht?

Zie: Pompebl. XIII (1940), 39-43; Vr. F. 40 (1950), 175-177.

DAGERAAD. Vrij denkersvereniging opgericht in 1856 op instigatie van de natuuronderzoeker Junghuhn. De *D.* trachtte de waarheid te zoeken langs natuurlijke en redelijke weg. Haar orgaan heette ook 'De *D.*' (later 'De Vrijdenker'). Men zocht contact met de opkomende arbeidersbeweging (F. Domela Nieuwenhuis*, Vitus Bruinsma*). Ook door uitgifte van brochures werd het doel nagestreefd. Bekend is: *Dominee, pastoor en rabbi* van de Leeuwarder ontvanger J. G. ten Bokkel. z Atheïsme.

In Frl. was de *Z*.-propaganda fel en had ze wel succes. Verscheidene afdelingen werden opgericht: o.a. Lwd. en Sint Jacobi-Parochie. Deze propaganda werd nog versterkt door het optreden van Multatuli*, die hier vele vereerders vond (o.a. Waling Dijkstra*). De invloed van de *D.* was groot onder het burgerlijke liberalisme en onder de arbeiders in de Veenstreken en Het Bildt. Omdat de kerkelijkheid vaak slechts traditie was, hadden de vrijdenkers veel succes. De buitenkerkelijkheid* is met te verklaren zonder de propaganda van de *D.*

Zie: M. Staverman O.F.M., Buitenkerkelijkheid in Frl. (1954); Bevrijdend denken. Gedenkbundel ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Vrijdenkersvereniging De *D.* (1956).

DAGGELHOUTJES. Ronde houtjes, in het midden doorboord, die met een stokje naar een doel werden geslagen. Zeer oud jongensspel, nu verdwenen.

DAGMAT (*deimat*, *madt* of *mêd*). Hooilandmaat. De opp., die gemiddeld door één man in één dag

met de zeis gemaaid kan worden (ca. 1 1/2 pondemaat).

DAGOBERT I, Frankisch koning (602-19.1.639). Regeerde van 629-639. Onder hem drongen de Franken het *Z.-Fr.* gebied binnen. *D.* bracht het christendom, dat echter als een Frankische en dus vijandige zaak werd gezien. Kort na hem ging het veroverde gebied weer verloren. Het te Utrecht gestichte kerkje werd verwoest. De Friezen woonden toen van Sincfal tot Weser. z Groot-Friesland.

Zie: Barroux, D., roi des Francs (1938).

DAKKAPEL. Uitspringend venstertje, dat het dakvlak onderbreekt. Vooral aangebracht ter verlevendiging van de dakvlakken: renaissancebouwwerken te Lwd. (Kanselarij, 1571) en Bolsward (raadhuis, 1617). De *D.en* dienden ook om licht en lucht in de dakkap toe te laten. Meestal met een versierde top.

DAKPAN, z Bouwkunst, Monniken en nonnen.

DAKPANNENFABRIEKEN. Het aantal *D.* is terug gelopen: in 1860 nog 24 met 485 man, in 1950 drie met 78 man (3,1 pct. van Nederland), thans nog twee (Harlingen en Makkum) met 45 man. z Steenbakkerij.

DAKRUITER. Spits of koepel op de nok. De kerk van Oosterlittens heeft een *D.*, waarin wrsch. het angelusklokje gehangen heeft, de kerk te Grouw een koepeltje op de scheiding van koor en schip. **DALGRONDEN**, z Veenvorming.

DALKRUID (Fr.: *twiblêd*). Plant, in bossen en wallen op zandgrond, N. tot Oostermeer. **DAM**. Oorspr. naam van het gedeelte van de waterkering, dat een brede geul doorsneed, bijv. Galamadammen, Hooidammen, Stenen dam, Houten dam, Dammen onder Drachtster Compagnie en Bergumerdam. Later ging de naam meestal over op de brug. *D.* komt reeds in de Oudfr. Wetten voor.

DAM. Doopsgez. predikantengeslacht. Kornelis Jansz, de stamvader, was prediker te Dokkum van 1710 tot zijn dood (1750). Zijn zoon Jelle Kornelisz van 1739-ca. 1754 te Sint-Anna Parochie en Oudebildtzijl, een andere zoon Jan Kornelisz te Bolsward (1735-38) en te Workum (1738-82). Zijn zoon Keimpe Jansz (Workum ca. 1745-Rotterdam 14.4.1810) stond te Makkum (1771-73) en Rotterdam (1773-1810). Zij waren alle lekeprekers, behalve de laatste. Een andere, wrsch. niet verwante doopsgez. familie *D.* woonde te Giethoorn, waar velen van hen de gemeente als lekeprekers dienden. Harm Roelofs behoorde tot de verveners, die uit Giethoorn naar Tjalleberd kwamen en daar een doopsgez. gemeente oprichtten (1817). Uit deze familie Freark *D.*

Zie: Doopsgez. Jaarboekje (Assen 1918), 66; Menn. Encyclopedia II (Scottsdale 1956), 4 e.v.

—, **Frederik** (Freark), kantoorbediende,

journalist, chef-redacteur 'Drachtster Courant' (Katlijk 2.7. 1924—). Schreef lyriek (*Ūnder ffouwer eagen*, 1946), waarin herinneringen aan gedwongen verblijf in Duitsland, verhalen en werk voor toneel: *Dy't net weromkaem* (1945), *Rjochtdei* (1953, Reinaert-bewerking), *Dat wie doe* (1955). z. Toneel.

Zie: A. S. Wadman, Fr. dichters (Leiden 1949), 56; Piebenga (1957), 186, 261, 275.

DAM, Jelle, arbeider (Harkema-Opeinde 1857-Surhuisterveen 1935). Voorvechter van het socialisme onder de 'heidtsjers' rond Harkema. Zijn jeugdherinneringen (ms) bevatten veel merkwaardigs.

Zie: Drachtster Courant (8 en 15.3.1957). DAM, Van, orgelmakersfamilie uit Appingedam. Lambertus van D. bracht de zaak in 1779 naar Lwd. over, waar ze tot in onze tijd bleef bestaan. De familie stierf in 1927 uit.

Zie: B. X (1948), 45-49; Repert., 236.

DAM, Daniel van, theoloog-wijsgeer (Witmarsum 1594-Leiden 12.6.1641). Predikant te Witmarsum (1625), Nijland (1628), hoogl. in de logica te Franeker (1631-39), subregent van het Staten-Collegie te Leiden (1639).

Zie: Galama, Wijsg. Onderwijs (1954), 61-62.

DAMAST. Uit de iyde eeuw bleven witlinnen tafel-*D.en* bewaard, die blijkens randschriften en wapen-inwevingen op bestelling voor bepaalde families werden vervaardigd. Ook uit Fr. boedels is zulk tafelgoed bekend, waarbij weefsels en patronen duidelijk op Haarlemse herkomst wijzen; ook uit correspondentie blijkt de connectie met Haarlemse wevers.

Merkwaardig is het tafellaken uit 1645, voor Taco van Cammi(n)ga en Lvcia van Grovstins, waarin 16 kwartierswapens zijn ingeweven met namen daaronder. Voorts bleven uit Frl. tafel-*D.en* bewaard met de volgende naam- en wapeninwevingen: ivffrow Aeltie van Ockinga-1632; ivff. Edvarda Lvcia van Ivckema op Cammingha Bvrck-ir Dvco Martna van Bvrmania grietman ende dyckgraef-1652; id. -1663; Adolfvs van Aggama-Cathrina v. Eminga-1658; Scipio Meckama van Aijlva- Lvcia van Eijsinga-1661; Dovwe van Aijlva -Lvcia van Meckama-1661; id. - 1662 (2X); id. - 1663; Catharina Vrsvla Elisabeth von Pietenberg-1664.

Verzamelingen: Fr. Museum, Rijksmuseum Amsterdam en particulier bezit.

Zie: Leeuw. Cour. (25.5.1892).

DAMIATE. Stad in de Nijldelta, op een kruistocht van 1.6.1218-5.11.1219 belegerd, waarbij o.a. strijders uit Oostergo (Dokkum) meevochten.

Zie: Wumkes, Paden III, 39-40; Repert., 181.

DAMMEN. Het damspel wordt in Frl. op twee wijzen beoefend. Bij het 'Fr. spel', dat ook wel het 'over-alles-damsper' heet, wordt niet alleen over de schuine lijnen geslagen, maar ook over de rechte en wint men met twee *D.* tegen een in het eindspel. Verder is er het 'Poolse spel', dat ook overal elders

in Nederland wordt gespeeld. Ca. 1835 werden er in Frl. al wedstrijden ('prijs-*D.*') georganiseerd door caféhouders. De dammers in het Fr. spel, vooral in het noordwesten beoefend, zijn verenigd in de Dambond Fr. Spel, de 'Poolse' dammers spelen in de Prov. Fr. Dambond, de officiële Afdeling Frl. van de Kon. Ned. Dambond.

Zie: W. Ennema, Het Fr. damspel (1937), met suppl. (1947). Dambond Fries Spel, opgericht 4.2.1932 voor beoefenaars van het Fr. *D.* De bond, ruim 20 verenigingen met ca. 400 leden, organiseert jaarlijks persoonlijke en clubkampioenschappen van Frl.

DAMMENSEWEG. Weg tussen Koudum en Galamadammen, wrsch. onderdeel van oude waterkering.

DAMSLUIS. Sluis op de Fr.-Drentse grens tussen Opsterlandse Compagnonsvaart en Wittewijk.

DAMWEDZE. Verkeersweg tussen Twizel en Zandbulten, gedeeltelijk in het wegwaterschap *D.*

DAMZIJL (ook Domzjil). In de 14de eeuw een uitwateringssluis in de N. Dokkumerdiepsdijk W. van Dokkum. De *D.* diende voor de afwatering van zes dorpen in Westdongeradeel.

DANCKELMAN, Sylvester Jacobus, jurist (Lingen, in Duitsland, 1640-Berlijn 5.8.1695). Hoogl. in de rechten te Heidelberg (1665), Franeker (1670-75). Sinds 1673 als adviseur en rechter in dienst van stadhouder of keurvorst.

Zie: Boeles I, 2de dl., 253-256.

DANCKERTS, Lenert, z. Lenert Danckerts.

DANIEL JOHANNES (Snecanus), theoloog (Ridderkerk ca. 1580-Zaltbommel 1655). Alumnus* van de Franeker hogeschool, predikant te Hilaard en Bergum, rector te Sneek 1614. Week af van de calvinistische predestinatieleer; daarom in 1616 aangeklaagd en geschorst. In 1625 scheen verzoening mogelijk; toch als arminiaan geweerd. Te Franeker studeerde nij medicijnen. In 1628 werd hij in Holland remonstrants predikant, eigenlijk tegen zijn wil.

Zie: Vr. F. XVI (1886), 61-144; N.B.W. VI, 1243-1245.

DANSMEESTER, Franeker. In 1682 werd aan de Fr. hogeschool door Ged. Staten als officieel *D.* benoemd Jan Baptista, als zodanig werkzaam aan het stadhouderlijk hof. De studenten in het kleine Franeker hadden zo iets nodig, vooral de Friezen onder hen. Bovendien werd de hogeschool in de provinciestad er aantrekkelijk door. De Leeuwarder predikanten Th. Paludanus en Joh. van Holst verzetten zich tegen "begunstiging der 'ydelheden'. U. Huber* verdedigde de benoeming, waarop pennestrijd volgde. De *D.* is gehandhaafd.

Zie: V.A. (1884), 175-199.

DANTUMADEEL. Gem. in het noordoosten van Frl., vroeger de zevende grietenij van Oostergo. De naam (Fr. *Dantumadiel*) heeft het eerste lid gemeen met Dantumawoude, waarin wrsch. de ook nu nog bekende familienaam. Tot *D.* behoren naast de hoofdplaats Murmerwoude de dorpen Akkerwoude, Rinsumageest, Sibrandahuis, Janum, Birdaard,

Roodkerk, Veenwouden, Zwaagwesteinde, Driezum, Wouterswoude, Dantumawoude. Voor gemeentekaart → Tietjerksteradeel.

WAPEN. 'Een schild, gevuld als volgt: het bovenste gedeelte keel, een gegolfde balk van zilver, het derde gedeelte van goud, beladen met een lopende vos van keel, het onderste gedeelte van groen; het schild gedekt met een gouden kroon. → Grietenij wapens.

BEVOLKING. In 1714 had *D.* 2794 inw., in 1796 al 3965, in 1848 werd de 7000 overschreden en in 1900 was het zielental boven de 10 000 gekomen. Daarna ging de stijging minder snel. Zo telde *D.* in 1939 14 226 inw., en op 1.1.1958 15 161. Het vertreksaldo was omvangrijk; van 1947-55 emigreerden ca. 360 personen, terwijl er een vertrekoverschot was van 2017 personen met binnenlandse bestemming. De voornaamste bron van bestaan is de veeteelt. Nagenoeg de gehele opp. is in cultuur gebracht, waarvan 96,6 pct. grasland. De industrie is niet omvangrijk, maar neemt vooral in Zwaagwesteinde toe (confectie-industrie). Zuivelfabrieken in Akkerwoude, Birdaard, Rinsumageest en Veenwouden. In totaal werken in *D.* 425 personen in industriële bedrijven met meer dan tien man personeel. Naast een aantal winkels (in 1950 133 met 273 personen), is er een aanzienlijke groothandel: 89 bedrijven met 237 man personeel (1950). In de landbouw werkten in 1947 2222 personen. *D.*, deel van het Fr. Ontwikkelingsgebied en lid van het Industrieschap O. Frl., kampt nog steeds niet werkloosheid*, terwijl ook het probleem der kleine boeren er nijpend is. Men hoopt op een agrarische sanering door inpoldering van de Lauwerszee*. De Ver. voor Gezinszorg in *D.*, waarin alle levensbeschouwelijke richtingen verenigd zijn, is bezig de achterstand op sociaal-cultureel gebied in te halen (buurthuizen, dorps huis, Groene Kruisgebouw, maatschappelijke werkster, uitzending schoolkinderen, verpleging van chronische patiënten en herstellenden op Rinsma-State te Driezum). Voorts bezit *D.* een Dienst voor gem. gezondheidszorg, geleid door een gemeentearts in volambtelijke dienst, en een culturele adviescommissie.

TAAL. Uit de enquête van 1955 blijkt, dat 98 pct. der schooljeugd Fr. spreekt. De taal van de 'Westreen' (Zwaagwesteinde) wijkt in de uitspraak van een aantal woorden wat af; de inw. spreken er ook sneller. De taal van Birdaard en Janum is uiteraard die van de Klei.

KERKELIJK EN POLITIEK LEVEN. Van de bevolking van *D.* was in 1947: Ned. herv. 37,6 pct.; geref. 43,5; doopsgez. 5,6; r.k. 1 en niet tot een kerk behorend 10,9 pct. Bij de verkiezingen in 1956 kreeg de A.R.P. 32,6 pct. der stemmen; P.v.d.A. 27,9; C.H.U. 20,4; V.V.D. 5,1; S.G.P. 7,3; G.P.V. 3,1; C.P.N. 2 en K.V.P. 1 pct. De gemeenteraad telt

17 leden, van wie: A.R.P. 6, C.H.U. 4, P.v.d.A. 5, S.G.P. 1, V.V.D. 1. (1958)

VORM EN LIGGING. De gem. heeft een schildvormige gedaante. De noordgrens (met Oost- en Westdongeradeel) wordt gevormd door het Dokkumer Diep en de Dokkumer Ee met Z. en W. van Dokkum afwijkingen, resp. ten zuiden en ten noorden van genoemde wateren. N.O. van Birdaard bezit *D.* een gebied ten westen van de Dokkumer Ee, waarin Janum ligt. Dit deel grenst aan Ferwerderadeel. Van Birdaard loopt de grens met Tietjerksteradeel over Roodkerk naar Veenwoudsterwal. De zuidgrens (met Tietjerksteradeel en Achtkarspelen) wordt grotendeels gevormd door de Swette of Swadde, een rechte scheidgreppel, wrsch. uit de vervingstijd. Ten oosten van Kuikhorne loopt de grens via Zwaagwesteinde noordwaarts naar het Dokkumer Diep. Ten oosten van deze grens ligt Kollumerland. De grootste lengte W.-O. (Birdaard-Oostwoud, bij Driezum) bedraagt 17 km, de grootste breedte N.-Z. (Dokkum-Veenwoudsterwal) 12 km. Dokkumer Ee en Dokkumer Diep moeten als natuurlijke grenzen worden beschouwd, het gebied van Janum is wellicht door de activiteit van het klooster Klaarkamp bij *D.* gevoegd.

HOOGTE VAN DE BODEM EN AFWATERING. *D.* valt uiteen in twee zandruggen: de Dokkumer Wouden en de streek Veenwouden-Zwaagwesteinde, die gescheiden worden door een lager deel, dat bij Valom het smalst is. Daar is de afstand tussen de lijnen van N.A.P. slechts ca. 500 m. De o-lijn vormt in het noorden der gem., Z. van Dokkum, een lange smalle inham, die reikt tot voorbij de eendenkooi van Dantumawoude. Vandaar loopt deze depressie (waarin de Jantjes-Zeepolder en een deel van de Woudvaart) in Z.W.-richting. De o-lijn van N.A.P. buigt daar naar de Dokkumer Ee af, terwijl de Z. lijn om Rinsumageest loopt en vandaar langs Akkerwoude en de Broek naar de Valom, waar zij weer het noordoosten inslaat. Beneden Wouterswoude bevindt zich langs de trekvaart nog een klein gebied binnen een o-lijn.

De Z. rug vindt zijn N. begrenzing in de lijn van N.A.P., die bij Veenwoudsterwal uit het zuidwesten de gem. binnenkomt, ten noorden van Veenwouden gaat, bij Kuikhorne nog een stukje van Achtkarspelen meeneemt, om hierna met een grote boog om het gebied van Zwaagwesteinde te lopen, ten oosten waarvan zij *D.* verlaat. Het hoogste punt van de N. rug ligt op 2,9 m (bij de kerk van Dantumawoude), dat van de Z. rug op 2,6 m (oostzijde van Veenwouden). De afwatering geschiedt via de Zwemmer en het Dokkumer Diep naar de Dokkumer Nieuwe Zijlen. Dit geldt ook voor het zuidwesten der gem. De voornaamste boezemwaterschappen zijn: het Buitenveld (3200 ha, klein deel in Tietjerksteradeel), de Zwager Mieden (1318 ha), de Eewal (1000 ha).

GRONDSOORTEN. In het hart van de Dokkumer Wouden ligt een rug van hoge heideontginnings-gronden, waaromheen hoge, vochtige zandgronden. Om dit diluviale eiland heen buigt zich met een halve ring een gordel van klei op veen, terwijl van het noordoosten uit een tong van knipklei *D.* binnendringt, tot ver in de Zwager mieden. In het zuidoosten liggen weer hoge zandgronden, evenals onder Veenwouden, maar in het zuidwesten vindt men restveengronden en laaggelegen venen, door stroken lage zandgrond van het eiland der Dokkumer Wouden gescheiden. In de M.E. is in het

gebied tussen de N. en de Z. zandrug veel hoogveen vergraven, in de 18de en 19de eeuw ook laagveen. In de streek van het Dokkumer Diep en de Dokkumer Ee liggen terpen.

GEBRUIK VAN DE BODEM. In tegenstelling met voorheen is nu ook het zandgebied grotendeels als grasland in gebruik en heeft de akkerbouw er steeds minder te betekenen. De Statistiek 1956 geeft 7165 ha grasland aan tegen 130 ha akkerbouw en 28 ha tuinbouw, waarvan 1 ha onder glas. In *D.* heeft de verbouw van geneeskrachtige kruiden enige betekenis.

GESCHIEDENIS. *D.* hoorde in de M.E. als Donthma-deil tot het district Winninghe, het N. deel van Oostergo. Er zijn in die tijd grietmannen te Rinsumageest en Dantumawoude. Tot *D.* hoorde oorspr. ook Oostbroeksterland, dat zich ca. 1350 afscheidde en tot Kollumerland werd. Als Albrecht van Beieren in 1398 de macht in handen krijgt, stelt hij baljuwen aan, waarbij *D.* onder Feije Heemstra van Dokkum komt. Er wordt tevens een ambachtsheerlijkheid Driezum gevormd, maar in 1404 wordt de oude toestand hersteld.

In de strijd tussen Karel van Gelre en Karel v wordt ook *D.* speelveld der elkaar bekampende machthebbers: in 1515 heeft de grietenij zowel een Gelders als een Bourgondisch grietman. Als *D.* in 1579 de anti-Spaanse koers vaart, vlucht de Spaansgezinde grietman Oene van Wytsma. Hoewel in het westen van *D.* (Akkerwoude, Rinsumageest) in 1795 de patriotten* de baas waren, namen vele inw. in 1797 deel aan het orangistische Kollumer* Oproer: 400 hunner werden beboet. Een belangrijke rol speelde tot 1580 het in 1165 gestichte cisterciënzersklooster Klaarkamp* bij Rinsumageest. Een tweede klooster (Sionsberg*) stond op een terp bij Dokkum. Het nieuwe ziekenhuis te Dokkum is er naar genoemd.

M., S. J. v. d.

Zie: J. Botke, De grietenij Dantumadiel (1932); T. E. Tennissen, Âld Dantumadiel: De Dokkumer Walden (1938); Leeuw. Cour. (29.10.1955); Reg. Leeuw. Cour., 46; Repert., 181; D. T. E. van der Ploeg, Dantumadiel, lesboek foar de skoallen yn D. (1957).

DANTUMAWOUDE (Fr. *Dantumawâld*, *Damwâld*; uit familienaam; woud*-naam). Dorp in Dantumadeel (1136 inw.). Streekdorp met herv. kerk (ca. 1200) en zadeldaktoeren (14de eeuw) en doopsgez. kerkje (19de eeuw). In de herv. kerk een zeldzaam Hinschorgel (1777). Onder *D.* ligt een eendenkooi (15de eeuw). Te *D.* een chr. en neutr. kleuterschool, een openb. lagere school; de Talma-hoeve met ruim 40 bejaarden. Klokkenindustrie.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 46; Fr. Dagbl. (14, 21, 28.4; 5 en 12.5.1956).

DANTUMAZIJL. Afwateringssluis in de Z.

Dokkumerdiepsdijk nabij Dokkum, verloor zijn zeewaterkerende functie in 1583, toen de Leppezijl naar Dokkum werd verlegd, z Leppa.

DANTZIG. Tussen deze nu Poolse stad (Gdansk) en de Nederlanden, waaronder Frl., is steeds veel contact geweest. Velen zijn er in de 16de eeuw heen gevlucht. Menno* Simons en Dirk* Philips zijn er vaak geweest. Wybe* Adam werkte er later als ingenieur. Te Hindeloopen bezat men 'Dansker' kisten, z Hindeloopen (Volkskunst).

DANZO (Danckerts), Lenert, z Lenert Danckerts.

DARBISTEN (ook: 'Broeders', 'Vergadering van gelovigen'). Godsdienstige groepering, volgelingen van John Nelson Darby (1800-80) met in Nederland ca. 100 'vergaderingen'. De *D.* voeren geen propaganda, verzetten zich tegen kerkelijke ambten, hebben geen vaste liturgie, pleiten voor broederlijke liefde. Er zijn open en gesloten 'vergaderingen'. In Frl. gesloten 'vergaderingen' (de Avondmaalstafel niet voor ieder open) te Lwd., Harlingen, Sneek, Oudehaske en Echtenerbrug.

Zie: F. Boerwinkel, Kerk en Secte (Den Haag ²1956); Fr. Koerier (4.1.1958).

DAS (Fr.: *das*, *dasse*, *taks*, *farkensdas*). Groot marterachtig roofdier. Hoewel de *D.* meer in heuvelachtig terrein dan in vlak land aangetroffen wordt, is hij vaak in Frl. waargenomen. Een aantal exemplaren bevindt zich in het Fr. Natuurhistorisch Museum. In de Z.W.hoek uitgestorven, nog wel in Z.O.-Frl.

DAUW, Hendrik, zilversmid (Frederikstadt ?-Lwd. na 1795). Meester te Lwd. in 1764. Werk in Fr. Museum.

Zie: Voet, 71.

DAVENTREUS, Henricus, predikant (Deventer, gedoopt, 25.6.1616-Lwd. 25.12.1664). Stond te Tjerkgaast, Joure, Bolsward (1651-57) en Lwd. (1657-64). Was bevriend met Gysbert Japiks.

Zie: N.B.W. IX, 194.

DECENTRALISATIE. De Verlichting verwachtte alles van de centrale, verlichte overheid. De sociale strijd, toegespitst op het nationale niveau, heeft in de praktijk ook de centralisatie bevorderd. De financiële curatele van het rijk in de crisisjaren deed de rest: de zelfstandigheid van gem. en prov. smolt weg. - Tegen deze centralisatie is verzet gerezen, vooral in Frl. Men wenst meer bevoegdheid, verantwoordelijkheid en zelfstandigheid voor gem. en prov., inzonderheid in de strijd tegen nivellering en massificatie voor de ontwikkeling van eigen cultuur. De 'Ried fan de Fr. Biweging' gaf een brochure uit en de Fr. Staten lieten een commissie rapport uitbrengen. Beide werden

gebruikt door de staatscommissie tot herziening van de provinciale wet. In het kader van het regionalisme* verstaat men zich met organisaties uit andere provincies en landen. I.p.v. uniforme centralisatie wenst men erkenning van het recht tot zelfwerkzaamheid en zelfverantwoordelijkheid, opdat de gemeenschappen eigen mogelijkheden en karakter op alle terrein ontplooiën, z Provincie.

Zie: P. Wybenga, D., een recht en een noodzakelijkheid (1948); Rapport van de Prov. Adviescommissie voor het D.-vraagstuk (r1951); De Staten van Frl. over de Fr. kwestie (officieel verslag 1952).

DECREET (ook: Brieven van D.). Bij D. stond het Hof* of een nedergerecht* verkoop toe van goederen behorend aan kerken, gasthuizen, armvoogdijen, minderjarigen of onder curatele gestelden. Om deze akte moest bij rekest worden verzocht. Ingeschreven in D.-boeken. Statuten en Ordonnantiën van Frl. regelden de gang van zaken bij decretale verkopen.

Zie: Stat. en Ord. v. Frl., boek I, tit. 13.

DEDDEN, Hendrik Lucas, boer (Blesdijke 2.6.1887-). Sedert 1914 boer. werkzaam in verschillende coöp. verenigingen. Was voorzitter van de Fr. Mij. van Landbouw.

Zie: Spahr v. d. Hoek, Fr. landb. II, 506.

DEDGUM (Fr.: *Dedzjum*, uit *Ded(d)ingaheem*, um*-naam). Terpdorp in Wonseradeel Z.Z.W. van Bolsward (171 inw.). Herv. kerk, een van de zeven greiddorpen rond de oude meren. O. van D. vroeger de Sensmeer (1633 droog). Onder D. de buurschap Arkum, eveneens een afgegraven terp.

Zie: Hepkema Memories, 210.

Dedgumerdijk. Vormde de Z. en W. bedijking van de Arkumerhem. Thans deel van de dijk van het waterschap Arkum. De dijk loop van Tjerkwerd zuidwaarts langs de O. oever van de trekvaart Bolsward—Workum tot D. en vandaar oostwaarts tot Spakezijl.

DEEKLAND (*deek*, ruige aanspoelsels). Z. van Sneek kwam vroeger veel D. voor.

Zie: Fr. Plaknamen I, 21-22.

DEEL, *a.* naam voor enkele wateren (Oudfr. *dela*, delven); *b.* oude aanduiding voor een grietenij*, nu nog voortlevend in vele namen van Fr. gemeenten. Mogelijk wijst dit woord op 'onderdeel van een groter geheel', bijv. van een district*, z Delf.

Zie: Fr. Plaknamen VII (1956), 61; Winkler, Naamlijst, 60; Schönfeld, Waternamen, 175-176.

Deelsboeken of procuratieboeken. Tijdens de Republiek de kern van de grietenij-administratie. Hierin meestal de rekeningen der Z).-kosten, de akten van de verkiezingen en allerlei andere bestuurshandelingen van het grietenijbestuur.

Deelskosten. Tot de Franse tijd het inkomen van de grietman, sedert de 16de eeuw uit een omslag over de florenen* en uit wat het consent* opracht.

In de 18de eeuw ca. f 2000. De grietman moest echter verschillende kosten zelf dragen (bijv. verblijfkosten van afgevaardigden op de landsdag, traktementen van bijzitters en secretaris, onkosten op stembdagen, huur rechtkamer, uitgaven voor criminele justitie), te zamen begroot op f 1320. Er kwamen veel misstanden voor.

Zie: V.A. (1890), 148-175.

DEELEN, De. Veenpolder* in Haskerland, Heerenveen, Opsterland en Utingeradeel (ca. 2700 ha). Oppericht in 1919, niet ontstaan uit een vroeger veendistrict doch uit de behoefte, de destijds nog voor de prov. boezem liggende gronden te bedijken. Er is nog betrekkelijk weinig verveend, mede doordat turf als brandstof weinig meer in trek was en is. Bij de oprichting heeft men in twijfel gestaan of het niet beter was er een waterschap van te maken. De verspreide ligging der veenpetten houdt drooglegging en cultuur tegen. Daarom is concentratie der vervening* in bepaalde gebieden wenselijk.

Ter bevordering daarvan is als proef in 1943 een verveningsplan ingevoerd, eerst voor tien jaren, later verlengd. Buiten een bepaalde kring is vervening in de polder nu verboden. Met een nieuwe verveningsmethode wordt getracht de vervening te versnellen. Anders dan in de meeste veenpolders maar in overeenstemming met de regel buiten de veenpolders, wordt hier en in de Veenpolder van Delfstrahuzen het slikgeld* ten name van de verveende percelen in een register geschreven en dient als waarborg voor de latere drooglegging en cultivering van de uitgeveende percelen en voor de betaling der polderlasten. Voor het wapen → Veenpolder.

Zie: D. F. Wouda, Afwatering van Frl. en haar geschiedenis (1951); Leeuw. Cour. (7,6.1952).

DEENIK, Kees, baritonzanger (Sneek 11.6.1915-). Opleiding o.m. bij W. Ravelli en L. Bogtman. Werkte mee aan *Roaitske* e.a. zangspelen en aan vele kerkconcerten in Frl. Sinds 1947 vast medewerker aan N.C.R.V., trad op voor buitenlandse zenders en voor grammofoonplaten.

DEERSUM (Fr.: *Dearsum*, misschien uit persoonsnaam *Der e*, um*-naam). Terpdorp in Rauwerderhem, Z.W. van Rauwerd, aan de straatweg Sneek-Lwd., de oude Middelzeedijk (218 inw.). Herv. kerk van ca. 1200, gerestaureerd 1948. Veeteelt; veefokkerij.

Zie: Hepkema Memories, 235; Reg. Leeuw. Cour., 46.

DEINUM (Fr. id., misschien uit persoonsnaam *Deine*, um*-naam). Dorp in Menaldumadeel (672 inw.). Veeteelt; industrie op Schenkenschans. Herv. kerk (wrsch. 1100-50). Openb. en chr. nat. lagere school. Beroemde toren met achtkantige peer, de 'sipel' (ui).

In kerk prachtige grafstenen. Rondom dorp het St.-Janspad, eertijds voor processies gebruikt.

Zie: Hepkema Memories, 6; Reg. Leeuw. Cour., 46; Repert., 181.

DEIZEN (ook: spekdeizen). Latten naast of voor de schoorsteen aan de zolderbalken. Hier werd

vroeger het gerookte spek en vlees bewaard. *Der is wol spek op'e D.* (Het is daar welvaart).

DEKAMA. Edel geslacht uit Baarderadeel, uitgestorven 1650-1700. Belangrijkste leden Juw en zijn kleinzoon Peter, jurist († 1568), raad in het Hof 1538, medeoprichter der *D.*-, Cuyck- en Foeytscompagnie, die de venen in Schoterland ontgon, z Compagnie.

Zie: Stb. I, 88; II, 56; v. d. Aa IV, 31-32; N.B.W. IX, 197; Sminia, Naamlijst, 93, 190, 222, 224; Andreae, Nalezing, 35, 70, 79; Vr. F. VII (1853), 257, 379; V.A. (1895), 71; Leeuw. Cour. (29.9.1902); Repert., 236.

—, **Juw**, hoveling te Baard (1449/50-24.10.1523). Schieringer, in 1494 als potestaat* gekozen, riep in 1498 Albrecht* van Saksen in het land, raadsheer in het Hof (1500) en grietman van Baarderadeel (1510).

Zie: N.B.W. IX, 197; Vr. F. VII (1853), 257-273.

Dekama-State. Eertijds adellijke state in Jelsum, heette resp. Fetsa-, Camstra-, J)-State, is sinds tweede helft 18de eeuw in bezit van het geslacht Van Wageningen. In 1814 werd het gebouw van de tweede verdieping beroofd, en van state landhuis, omsloten door de oorspr. gracht met rondom de hoven, een voor Frl. unieke situatie. Sporen der middeleeuwse state zijn aanwezig (Tudor-bogen). Huisarchief met collectie Fr. familieportretten, particulier museum (niet te bezichtigen).

Zie: Noorderland ui, 3-14.

DEKEN (*decanus*), *a.* hoofd van een kapittel in geestelijke zaken; *b.* geestelijke, meestal een pastoor, in de M.E. belast met de installatie van pastoors, met visitatie en zeend in een dekenaat. In vele opzichten tussenpersoon tussen bisschop en geestelijkheid. In schrikkeljaren werd hij aangesteld door de bisschop (en heette dan provisor in zijn functie van rechter), anders door de aartsdiaken. De *D.* trad ook op als notaris. In het Fr. deel van het bisdom Munster heette de *D.* proost; meestal was hij een leek. In de 17de eeuw werd de titel *D.* vervangen door die van aartspriester* en werd de taak omvangrijker. Sinds 1853 betekent de *D.* weer minder; hij oefent toezicht uit, verricht de installaties en treedt op als tussenpersoon.

Zie: W. Nolet en P. C. Boeren, Kerkelijke instellingen in de M.E. (Amsterdam 1951), 296-308; M. P. van Buijtenen, De grondslag van de Fr. vrijheid (Assen 1953), 169-174.

DEKENAAT. Ambtsgebied van een *D.* Oorspr. viel het vermoedelijk samen met een gouw (12de eeuw), maar na 1300 werden de *D.en* steeds verder gesplitst, zodat ca. 1550 Zuidergo drie dekenaten telde en Westergo tien; van de indeling van Oostergo is weinig bekend.

Van ca. 1600-1853 was Frl. een district onder een aartspriester. In 1855 kwam er een dekenaat Lwd. en een dekenaat Heerenveen, in 1873 vermeerderd met Sneek. Het zijn vrij willekeurige groeperingen van parochies, z Classis.

DEKETH, Albartus, jurist (Harlingen 4.10.1796-

Den Haag 3.6.1857). Zoon van P. G. *D.*, vervulde rechterlijke functies, in 1841 advocaat-generaal bij de Hoge Raad. Richtte het Fr. Gen. mee op. Liefhebber der penningkunde; schreef Fr. verzen.

Zie: Hand. Mij. Lett. (1857), 184-190; 28ste versl. Fr. Gen., 151-158.

DEKETH, Petrus Goverts, jurist en rijksontvanger (Franeker 11.4.1762—Harlingen 16.3.1846). Leerling van E. Wassenbergh*, schreef Fr. verzen, gaf o.a. een voorlezing over Tsj. H. de Vries (1819) uit. Richtte Fr. Gen. mee op.

Zie: N.B.W. X, 235-236; B. XVIII (1956), 127.

DEKKER, Jan, geref. predikant (Andijk 3.11.1858- Den Haag 1.8.1929). Stond van 1896-1925 te Kollum. Publiceerde enkele theologische werkjes en een paar bundels gedichten. Voor de Wouden van betekenis, omdat hij 25 jaar lang het hoofdartikel schreef in het A.R. weekblad 'De Vrije Fries' (Drachten).

Zie: Handb. der geref. kerken (1930).

DEKKER, Willem Abraham, predikant (Zaamslag 2.1.1888—). Lang te Scharnegoutum (1929-47). Kenner van het Hongaars, ereprofessor van Debrecen (1938). Was president van het Prov. Kerkbestuur van Frl.

Wrk.: Van godsdienst en vaderland (1939).

Zie: Leeuw. Cour. (8.9.1956; 31.12.1957).

DEKZAND. Zand dat door de wind in de laatste of Weichsel-(Wurm-)ijstijd is afgezet. Te onderscheiden zijn het fijnere en leemhoudende oude *D.* en het grovere, niet of weinig leemhoudende jonge *D.* Dit oudere *D.* is wrsch. samen met sneeuw afgezet (niveo-eolische afzettingen) als een dek en niet in de vorm van duinen. De grens tussen twee typen *D.* wordt in de ruggen gevormd door een opvallende bleekwitte laag met houtskoolbrokjes erin. Dit is de zgn. 'laag van Usselo'. In vlakke delen is de grenslaag vaak sterk lemig, fijnzandig en 10 à 15 cm dik. Het *D.* komt in Frl. het meest aan dé opp. in de Wouden en Gaasterland. Het *D.*-landschap in Frl. kenmerkt zich door een zwak golvend karakter niet soms vrij lange smalle ruggen, bijv. de 'Halen' in de Dokkumer wouden. Deze ruggen lopen vaak parallel met de riviertjes.

Zie: Boor en Spade VII en IX.

DELEN, z Parten.

DELFF. In het Oudfr. kwamen naast elkaar *delva* en *dela* voor (graven). *D.* is een oude naam voor gegraven sloot (bijv. te Staveren, Delfstrahuzen). Verschillende waternamen op -deel* betekenen hetzelfde. Zo ook Dolte en Duif.

Zie: Fr. Plaknammen II, 17-18.

DELFFSTRAHUIZEN (Fr.: *Delf ster-*, ook *Dolsterhuzen*). *a.* Dorp in Haskerland (545 inw.). *D.*, vroeger onder Schoterland, ligt aan het Tjeukemeer. Recente herv. kerk en een coöp. zuivelfabriek. In de 18de en 19de eeuw is hier

veel verveend.

b. Veenpolder in Haskerland (ca. 800 ha). Oppericht in 1919. Van deze Veenpolder geldt hetzelfde als van De Deelen* : de vervening* is vrijwel afgelopen, geen verveningsplan meer, verveende gronden voor het grootste deel weer drooggelegd. Wegens schuld en zware lasten wordt het slikgeld voorlopig slechts gedeeltelijk teruggegeven. Rest vastgehouden tot voldoende is afgelost en de lasten draaglijk zijn geworden. Voor wapen → Veenpolder.

DELLEBUREN. Natuurmonument (100 ha) ten noorden van Oldeberkoop aan het Tjongerkanaal, sedert 1951 eigendom van It Fr. Gea*. Een golvend heideveld; de flora van hoge en lage heide komt er vrij volledig voor. In de heide liggen twee grote dobben* waarin sedert het preboreaale veen is gevormd, nu gedeeltelijk vergraven.

Langs het Tjongerkanaal zijn twee afgesneden kronkels van het vroegere riviertje; te midden van hakhoutbossen enige hooilandjes; het geheel landschappelijk bijzonder mooi. Het Z.W. deel heet de Hoorn, het is een brede laagte, in het westen begrensd door een met heide begroeide rug. Uit archiefstukken blijkt dat deze Hoorn een grote meander van de Tjonger is geweest, in de 16de en 17de eeuw nog een meenschar* van het dorp Oudehorne, ten noorden van de Tjonger. *D.* ook fantastisch van belang; vossen en reeën komen voor; er broeden o.a. korhoenders en wulpen; adders en ringslangen - ook de zuidelijke vorm - zijn er algemeen.

DELLEWAL. Boogvormige Z. wal van Terschelling, O. van Westerschelling langs een steile duinwand; typische, door afslag ontstane klifkust. z Klif.

DELTA. Bepaalde accumulatievorm van een rivier in haar mondingsgebied. Bijna heel Nederland ligt in een grote *D.*, in het Pleistoceen* hoofdzakelijk door Rijn en Maas opgebouwd. Een groot deel van de pleistocene ondergrond van Frl. bestaat uit deze *D.*-afzettingen. Door schommelingen van het zeeniveau en door bodembewegingen schoof de kustlijn voortdurend over de *D.* heen en weer. Vooral in de pleistocene interglacialen met hun hoge zeespiegel verdween een groot deel van de *D.* onder zee; ook in het Holoceen*. De accumulatievormen van de heen-en-weer-gaande getijstroom tussen de Waddeneilanden* zijn als onder-water-*D.*s te zien, waarbij men een binnen-*D.* (door de vloedstroom) en een buiten-*D.* (door de ebstroom) kan onderscheiden (z Waddenzee). Beide zijn doorsneden door min of meer radiaal verlopende geulen. Tussen de geulen liggen banken, die zich in de buiten-*D.* langzaam van W. naar O. bewegen. Als een bank strandt tegen het O. begrenzende eiland (het zgn. 'verhelen') ontstaat een breed strand, van grote betekenis voor duinvorming (z Duinen). Volgens Van

Dieren treedt dit met zekere regelmaat ongeveer eens per eeuw op.

DEMES, Gerardus Joannes, pastoor (Dokkum 20.11. 1834-12.2.1882). In 1868 eerste pastoor van Nieuwe Pekela, in 1874 van zijn geboorteplaats, bevorderde de bedevaart naar Dokkum.

Zie: N.B.W. III, 382.

DEMOCRATEN (patriotten, 'kezen'). De partij der middenklasse (ook der dissenters, mennisten bijv.) en der 'vaderlandslievende' jonge regenten, die zich in de 18de eeuw verzette tegen de misbruiken (kuiperij*, toerbeurten*, premiers*) en betere verkiezingen vroeg. De *D.*, die vooral naar Frankrijk keken, gingen eerst samen met de aristocraten*, tegen de prinsgezinden of Oranjeklanten (adel, hofbeambten, lagere volksklasse), maar op den duur (1785) kwam er een scheiding. De aristocraten konden niet dulden dat de *D.* zich met de magistraatsbestelling* gingen bemoeien en zagen in de exercitiegenootschappen* en burgersociëteiten* een gevaar. C. L. v. Beyma* werd leider der *D.* Uit hun midden ontstond in 1787 de Franeker tegenregering. Na 1795 kwam zij naar voren, z Franse tijd. '

DEMOCRATIE. Een staatkundig principe, dat leidt tot een vrije volksregering, was in Frl. grondslag voor het staatkundig leven in de M.E.; ook nog daarna, maar zo, dat niet het gehele volk stemrecht* had, doch de eigenerfden (eigenaars van hoeven van een bepaalde omvang), en dat voor de waarneming van overheidsambten slechts lieden in aanmerking kwamen wier staten* een plaats in de rechtsomgang* vervulden. Grootgrondbezit*, gegroeid in de M.E. en in de 17de en 18de eeuw, bracht de rechten meer en meer in weinige handen. Zo zag Frl. het principe van de *D.* uitgewerkt tot een oligarchie*. Het schijnt, dat de agrarische bedrijfsvorm (en dan met name de weideteelt) bevorderlijk was voor de *D.*, door het leenstelsel te verhinderen, z Boerenvrijheid.

Zie: C. J. Guibal, Democratie en Oligarchie in Frl. tijdens de Republiek (Assen 1934); B. N. Slicher van Bath, Herschreven Historie (Leiden 1949), 259 e.v.

DEMOGRAFIE, z Bevolkingsverloop.

DEMPINGEN. Vroeger hadden alle Fr. steden binnengrachten. De veerscheperen legden er aan en de grachten gaven de steden hun bekoring. Vele zijn echter reeds gedempt. Tussen de voorstanders van Heemschut en de mensen uit handel en industrie is hierover vaak gestreden. Tegenwoordig poogt men door wegomlegging zowel verkeer als stedschoon te dienen. Te Lwd. vormen de grachten van Voorstreek, Kelders, Weaze, Naauw, Nieuwestad en Schavernek nog een mooi geheel. De Tweebaksmarkt, Eewal,

Nieuweburen hebben ook grachten gehad. Veel Fr. dorpen hadden mooie dorpsvaarten (Stiens, Sint-Anna Parochie, Sint-Jacobi Parochie, Hallum), die voor een deel gedempt zijn. Over de voorgestelde *D.* te Rottevalle en te Sloten is gestreden, z Monumentenzorg. → Leeuwarden.

Zie: Leeuw. Cour. (12.9.1934; 6.4.1948); Heemschut (1950), 104-114.

DEN of pijn (Fr.: *dinnebeam*). Het kan zijn dat de grove *D.* zich van de laatste ijstijd af gehandhaafd heeft op hoogveen en zandverstuivingen. Onze bossen van grove *D.* in het oosten en in Gaasterland (ook het verspreid voorkomen op zandgrond) zijn echter aan de mens te danken. Men plant de grove *D.* weinig meer aan, omdat hij te lijden heeft van denneschot. Bij duinbebossing gebruikt men de Oostenrijkse en de Corsicaanse *D.*

DENEN, z Noormannen.

DEPARTEMENTALE RAAD, z Conseil de préfecture.

DÉPARTEMENT DE LA FRISE, heette van 1811-13 de prov. Frl. Vlieland en Terschelling behoorden er als in onze tijd ook bij. Aan het hoofd stond een prefect*, z Bestuursinrichting onder Provincie.

DERDE REGEL (Derde orde), z Bedelorden *c.*

DESCARTES, René (Renatus Cartesius), Frans wijsgeer-mathematicus (Lahaye 31.3.1596—Stockholm 11.2.1650). Grondlegger van het moderne rationalisme. Na zijn vlucht uit Parijs woonde hij in Nederland op 13 plaatsen; 16.4.1629 liet hij zich te Franeker inschrijven. Hij woonde er enkele maanden op Sjaardema-slot. B. Bekker* trachtte later zijn leer uiteen te zetten, maar werd zelf van cartesianisme* verdacht. *D.* is lang als ketter beschouwd.

Zie: G. Cohen, *Écrivains français en Hollande* (La Haye 1921, ²1947); Reg. Leeuw. Cour., 30.

DESSEL, Tobias van, landschapsdrukker* te Lwd. (1727-42), opvolger van H. Halma, zelf opgevolgd door W. Coulon*.

DETAILHANDEL. De voorziening van de consument met goederen wordt vooral door de *D.* verzorgd, het meest door winkels, door venten, marktverkoop enz. Het aantal winkels per 1000 inw. is in de provincies nogal verschillend: een hoger gemiddeld inkomen geeft relatief meer winkels en vooral ook meer personen in die winkels. De *D.* in Frl. valt op door veel vestigingen en relatief talrijk personeel, ondanks een vrij laag gemiddeld inkomen. Enkele verhoudingscijfers over 1950 mogen dit illustreren:

	Inkomen per inw.	Aantal winkel s per inw.	Aantal werkzame personen
Nederland	100	100	100
Friesland	90	119	99

Drenthe	79	79	75
Noordholland	116	113	119
Zuidholland	110	105	110
Zeeland	101	118	100
Noord-Brabant	83	85	84

Frl. heeft niet alleen relatief meer winkels dan Nederland, maar ook meer dan het vaak vergelijkbare Zeeland.

Het aantal personen in de winkels is vrij normaal (Nederland 100, Frl. 99); maar i.v.m. het lagere inkomen per inw. wat hoog.

De grootste aantallen winkels per 1000 inw. had Frl. evenals Nederland in de plaatsen van 5000-10 000 inw. met agrarische omgeving: Dokkum 32,1, Harlingen 23, Franeker 23,8 en Bolsward 23,5 winkels per 1000 inw.

Op de zandgronden vinden wij 17,9, in de kleibouwstreek 18,5, op de Waddeneilanden 27,3, en in het weidegebied 20,7 winkels per 1000 inw. Opvallend is het grote aantal winkels per 1000 inw. in plattelandsgemeenten binnen de driehoek Lwd.—Bolsward-Akkrum (Utingeradeel 24,9, Rauwerderhem 23[^]8, Baarderadeel 21,7) en in het zuidwesten van de prov. (Hemelumer Oldeferd 24,9, Lemsterland 21,7, Workum 25,2).

Het is niet vreemd dat bij de hoogconjunctuur, die voor Frl. plattelandsontvolking betekent, in 1950-57 het aantal vestigingen op het platteland var Frl. met 20 à 25 pct. afnam. Lwd. heeft met 15 winkels per 1000 inw. een zelfde cijfer als andere gemeenten van deze omvang, Sneek ligt daar met 19,9 in zijn groep boven.

Het aantal eigenlijke winkels bedroeg in Frl. in 1950 5156 met 11 770 werkzame personen. Daarbij kwamen 3472 ambachtsbedrijven—tevens winkel—, totaal 8628 winkels. Vele leverden artikelen voor dagelijks gebruik: 1917 kruidenierswinkels, 1262 bakkers- en 473 groentewinkels. Voor de meer duurzame artikelen noemen wij winkels in manufacturen 723, rijwielen e.d. 520, glas, aardewerk 281. De spreiding over de prov. hangt samen met het artikel: winkels in boeken, meubelen e.d. vooral in de steden; Lwd., Dokkum, Franeker, Harlingen, Bolsward en Sneek hadden in 1950 - gemeten naar het personeel - 60 pct. van de boekwinkels, 75 pct. van de schoenenwinkels, 50 pct. van de drogisterijen, 85 pct. van de dames- en herenconfectie, maar slechts 28 pct. van de bevolking van Frl. De verspreiding van bijv. kruidenierswinkels en slagerijen is vrij gelijkmatig. Hiervan hadden de bovengenoemde steden resp. 24 en 27 pct. Naast de kleinhandel in winkels is er in Frl. naar verhouding veel andere kleinhandel, meest beperkt tot artikelen als vaste brandstoffen (412 bedrijven met 723 personen), petroleum (513 met 572), manufacturen (266 met 281, waarvan $\frac{2}{3}$ in Zwaagwesteinde), groenten (212 met 296), melk (420 met 577), suikerwerken (209 met 222). Totaal in 1950 2570 vestigingen met 3326 personen (resp. 7,2 en 6,1 pct. van Nederland).

Deze handel is in het algemeen gelijkmatig over de prov. verspreid: hij zal sinds 1950 sterker teruggelopen zijn dan de handel in winkels.

Zie Compendium: Handel.

DETHMERS, Hessel, theoloog (Westerlee 3.6.1865-Lwd. 4.5.1938). Geref. predikant te

Peasens en Sneek. Leidende figuur in de geref. kerken en in de Fr. A.R.P.; promotor van het 'Fr. Dagbl.'

Zie: Handb. der Geref. Kerken (1939).

DEUGD ALLINNE MACKET WIERE ADEL (Deugd alleen maakt werkelijke adel). Spreuk, toegeschreven aan Lyckle* Eables, die verheffing in de adelstand weigerde, z Zinspreuken.

DEUS MARE, FRISO LITORA FECIT (God heeft de zee geschapen, de Fries de dijken). Uitdrukking, gebruikt om de taaiheid van de Fries in zijn eeuwenlange strijd tegen het water en zijn volharding bij de aanleg van de 'gouden hoep*' te tekenen.

Zie: Die Friesen (Breslau 1931), 128-149.

DEVENTER. Reeds in de 8ste eeuw belangrijke handelsstad, wrsch. ten onrechte beschouwd als opvolger van Dorestad*. In de 10de eeuw ging de Fr. handel met de Rijnstreek via *D.* Daar werd tufsteen* gekocht voor de Fr. kerken.

DEVENTER, Hendrik van, genees- en verloskundige (Leiden 16.3.1651—Voorburg 12.12.1724). Behoorde van 1672-88 tot de labadisten*; was praktisch opgeleid in chemie en therapie en oefende te Wieuwerd praktijk ('labadistenpillen') uit; 'Sprekende broeder' der gemeente, die hij ten slotte verliet. Eerste wetenschappelijke beoefenaar der verloskunde.

Zie: A. M. J. Lamers, H. v. D. (Assen 19461).

DEVENTER, Jacob van, cartograaf (Deventer ca. 1515-Keulen mei 1575). Leerling van Gemma* Frisius, stond in dienst van de keizer. De 'vader van de Nederlandse cartografen', tekende in 1545 een kaart van Frl. (o.a. in Italië uitgegeven), ook een kaart van Het Bildt. Verder ruim 250 stedeplannen (op schaal 1:7500) voor de Spaanse legerleiding (1555-75). W. Eekhoff* heeft deze in 1865 gekocht en voor de wetenschap bewaard. G. Braun en F. Hogenberg volgden *D.* na in hun stedenboek (1581, '88), -Kaarten.

Zie: B. van 't Hoff, J. v. D. keizerlijk-kon. geograaf (Den Haag 1953) Leeuw. Cour. (9.2.1953).

DIACONIE-VEEN. Natuurmonument N.O. van Oldeberkoop (ca. 25 ha), gedeeltelijk eigendom van It Fr. Gea*. Een komvormige, door een beboste stuif wal omringde, veenplas waarin sterk verlandende veenputten met goed ontwikkelde veenmosvegetatie: veel veenpluis, veenbes en lavendelheide. In het *D.* is een broedkolonie van kokmeeuwen, ook broeden er watersnippen en verschillende eendesoornten.

DIAKEN. Kerkelijke armenzorg, en daarmee de *D.*, speelde een rol in het volksleven: De collectezak. was het *diakensponkje* (soms stond er een *D.* op), het armenhuis ook *diakenijhûs*. Een erg zuinig man was *oan'e diakenij* (de uitkeringen waren niet groot.) Arme bedeelde vrouwen heetten *diakenswyfkes*. z Armenzorg, Weeshuis.

DIALECT. Tongval, van de algemene omgangstaal afwijkende lokale vorm. Het Oudfr. taalgebied vertoonde een *D.*-verscheidenheid waarbij de Lauwers de grens vormde; in overeenstemming daarmee spreekt men van Westerlanders en Oosterlanders Fr. Binnen het Oosterlanders kan men onderverdelingen aanbrengen; vooral het *D.* van Rüstringen draagt een zeer eigen karakter. Afzonderlijk staat de *D.*-ontwikkeling van het Noordfr., de taal van wrsch. Oosterlandse emigranten, die zich in de vroege M.E. ten noorden van de Eider aan de zee kust en op de eilandjes daarvoor vestigden. → Compendium (kaartje).

Het Westerlanders Oudfr. is dialectisch weinig genuanceerd; pas in de 15de eeuw zien wij in de taal van de oorkonden de dialectische vormen in aantal en betekenis toenemen, vooral in de oorkonden uit de Z.W.-hoek.

Wat de tegenwoordige toestand betreft: op het platteland van Frl. is het *D.*-verschil over het algemeen niet groot. Van de Fr. *D.en* heeft het Kleifr. de meeste invloed gehad op het geschreven Fr. De oostgrens hiervan loopt van de zuidpunt van Het Bildt O. langs Lwd., Eernewoude en Heerenveen tot de Tjonger. In het oosten, van Frl. vindt men N. van Dokkum het Noordkleifr. of het Dongeradeelsters. Dit *D.* heeft een trager tempo en verschilt ook in het gebruik van de stijgende tweeklanken: *buotter, buosse* voor *bûter, bûse* (boter, zak) en *earte, heare* voor elders *jerte, hjerre* (erwten, horen). Z. van Dokkum vindt men in O. Frl. het Woudfr., tot aan de Tjonger. De 'Wâldtsjers' vallen op door hun rad tempo en het gebruik van *mi, di, hi* voor *mij, dij, hij* (mij, jij, hij). De Zuidhoeksters worden zo vaak geplaagd met hun *skun, skulle* voor *skiton, skoalle* (schoenen, school), dat sommigen er ten onrechte aan gaan twijfelen of zij wel 'echt Fr.' spreken. De noordgrens van het Zuidhoeks loopt ten noorden van Workum, Sloten en Heerenveen.

Sterker afwijkende Fr. dialecten zijn die van Hindeloopen, Schiermonnikoog en O.- en W.-Terschelling. Door hun geïsoleerde ligging hebben ze een eigen ontwikkeling gehad, waardoor andere Fr. sprekenden een gesprek in het Hindeloopers of Schiermonnikoogs niet of slechts met moeite kunnen volgen. Stadsfr. wordt met kleine onderlinge verschillen gesproken in Lwd., Dokkum, Franeker, Harlingen, Bolsward, Sneek, Stavoren en in de plaats Heerenveen. Dit *D.* is in de ontfrieste steden ontstaan, doordat een oudere vorm van het Nederlands het Fr. gedeeltelijk heeft verdrongen. Tegenwoordig verliest het Stadsfr. op twee fronten, aan het Fr. en aan het Nederlands.

Het *D.* van Burum en Kollum en dat van Ameland en van Midsland op Terschelling komen in veel opzichten met het Stadsfr. overeen. Tot de niet-Fr. *D.en* rekent men meestal het Bildts (z Bildts). - Het Stellingwerf s, Z. van de Tjonger, wordt weer onderscheiden in een O. en een W. vorm. Dit *D.* is verwant met het Stellingwerfs-Drents van het aangrenzende deel van Drente. — In Tjalleberd en Luinjeberd sterft het 'Gieters' thans uit (z Gieters). - Frederiksoord en het Z. deel van Oosterwolde hebben een Hollands mengdialect. De bewoners

stammen nl. af van Hollandse stedelingen, 'kolonisten', die ca. 1825 door de 'Maatschappij van Weldadigheid' hier zijn geplaatst. B., K.

Zie: Joh. Hilarides, Hynlepre Seeman-almenak op it 1679 jeer (1678); Joh. Winkler, Alg. Ned. en Fr. dialecticon (Den Haag 1874); Joh. A. en L. Leopold, Van de Schelde tot de Weichsel (Groningen. 1882); L. P. H. Eijkman, Description phonétique des sons de la langue frisonne parlée à Grouw (Harlem 1907); P. Kloosterman, Het vocalisme der beklemtoonde lettergrepen van den Metslawierschen tongval (Groningen 1907); L. P. H. Eijkman, Phon. Beschr. van de klanken der Hindeloopenste taal (Amsterdam 1913); id., Phon. beschr. van de klanken der Schiermonnikoogse taal (Amsterdam. 1925); S. v. d. Kooi, Hinlepper Fortoltjes (1930); G. Knop e.a., Schylgerlaner Leisboek (1935); K. Fokkema, Het Stadsfr. Een bijdrage tot de geschiedenis en de grammatica van het dialect van Lwd. (Assen 1937); T. v. d. Kooy Dz., De taal van Hindeloopen (Den Haag 1937) 1 Ts. v. Taal en Lett. (1939), Het Stadsfr. en de problemen van taaiverhoudingen en taalinvloed; L. Wiersma, Us memmetael, sangen fan de Lytje Pole (z.j.); H. Burger, Avondrood, Bloeml. en overzicht der Stadsfr., Amelander en Bildtse letteren (Assen 1944); G. Knop, Schylgerlan (Leiden 1946); H. S. Buwalda, Woun op'e weagen (1946); id., Ut'e ouwe doas (1948); K. Fokkema, De Liwwadder an't wood (Assen 1948); B. de Boer, Studie over het dialect van Hindeloopen (Assen 1950); H. J. Bergveld, De Stellingwerfers en hun dialect (Assen 1950); H. S. Buwalda, Fan de Bildtse grond, 'n Leerlesboek foor de hoogste klasse fan de L. S. (1953); A. Sassen, Het Drents van Ruinen (Assen 1953); G. Knop, De spraakkunst der Terschellinger dialecten (Assen 1954).

DIALECTGEOGRAFIE. Het verzamelen en op kaart brengen van dialectgegevens, en het verklaren van deze taalgeografische situatie. In Frl. is J. J. Hof* hierin baanbreker geweest. Zijn woordkaartjes werden eerst in het 'Leeuwarder Nieuwsblad' aan het publiek ter controle aangeboden voor de definitieve publikatie in 1933. Ken detailonderzoek in 1950 bevestigde niet alleen de waarde van Hof's materiaal, maar toonde ook aan, hoe zijn inzicht in klankverschuivingen door de tijd is bevestigd.

De dialectatlas nr. 15 van de reeks Ned. Dialecten Atlas o.l.v. Blancquaert en Pee bracht voor Frl. een nieuwe methode van kartering. Van ruim 100 plaatsen werd een opname gemaakt. Twee of drie autochtone dialectsprekers moesten daarbij 141 zinnen overbrengen in hun dialect. Hun uitspraak werd met de varianten fonetisch weergegeven. Behalve deze op losse vellen gedrukte opnamen, bevat de atlas 175 kaarten. Op elke kaart vindt men een deel van een zin in 100 verschillende plaatselijke vormen.

Een voordeel van deze reeks atlassen is, dat men kan vergelijken met materiaal uit aangrenzende gebieden. Hetzelfde geldt van de kaarten in de Taalatlas van N.- en Z.-Nederland (Leiden 1939-). K. Heeroma's Taalatlas van O.-Ned. en aangrenzende gebieden betreft ook Frl. in zijn onderzoek, zelfs met een dichter net dan eerstgenoemde atlassen. Een zeer dicht net heeft ook de dialectenquête, die door de Fr. Akademy is gehouden in het kader van het 'Plan Walden'.

Op een ander gebied lag de Dialectgeografische

Enquête van de Fr. Akademy onder 60 000 schoolkinderen. Het doel van deze enquête was nauwkeurige gegevens te krijgen over de taal van het lagere-schoolkind in Frl.; daar het schoolkind in zekere zin representatief is voor de hele bevolking, is dit materiaal voor de taalwetenschap, voor het onderwijs en voor de gehele cultuur- en taalpolitiek juist nu van uitzonderlijk belang. Uit de enquête blijkt, dat 67 pct. van de kinderen in Frl. Fr. spreekt, 11 pct. Nederlands en 31 pct. dialect. In de huidige situatie is het Fr. tegenover het Stadsfr. en het Stellingwerfs aan de winnende hand en handhaaft het zich ook in het Westerkwartier van Groningen. Het Bildts heeft zowel tegen het Fr. als tegen het Nederlands meer weerstand. In de steden wint ook het Nederlands als omgangstaal, maar niet ten koste van het Fr. Op het platteland wordt weinig Nederlands gesproken. In het zich industrialiserende Drachten sprak in 1955 nog 85 pct. van de jeugd Fr. Of het Fr. zich daar zal handhaven, is een open vraag.

Zie: J. J. Hof, Fr. D. (Den Haag 1933); Album Grootaars (1950) (De D. wordt hierin van alle zijden belicht; rijke bronnenopgave); Kr. Boelens, Hwat sizze de bern? De útspraak fan ea-wurden yn Westergoa (1950); K. Fokkema, Uit het spel der klanken (Groningen 1952); Kr. Boelens en G. v. d. Woude, Dialectatlas van Frl. (Antwerpen 1955); Voor het mouilleringverschijnsel in 'bjatsje' en 'wjanne' zie: J. J. Hof, Hjoeddeistige lûdfoaringsen, in: Pompebl. (1949, 1952); Leuv. Bijdr. (1952, 1953), 91 e.v.; Pompebl. (1953), 41-43. De taal van het schoolkind in Frl., Dialectgeografische enquête uitgaande van de Fr. Akademy (1956); K. Fokkema, Dou hast en dou hest, in: B. (1956), 91-99.

DIASPORA. De term D. gaat terug op het gelijkkluidende Griekse substantief: verstrooiing of ballingschap. De toepassingsmogelijkheden van dit begrip werden breder met de confessionele verscheidenheid der westerse godsdiensten. Had D, oorspronkelijk betrekking op gebieden waar joden verspreid woonden te midden van heidenen, later werd het toegepast op tussen heidenen of joden wonende christenen en sinds de reformatie zowel op rooms-katholieken als op protestanten in een afwijkend religieus milieu.

Statistisch noemt men dan uitgestrekte gebieden met minder dan 10 pct. protestanten of rooms-katholieken D.-gebieden voor het betrokken kerkgenootschap. Van een sociologisch begrip is bij deze kwantitatief-geografische benadering van het D.-verschijnsel geen sprake. Het sociologisch begrip D. heeft betrekking op groepen personen in een afwijkend religieus milieu, meest allochtone immigranten, met een zwakke groepscohesie en godsdienstige praktijk. Meestal gaat met deze D.-situatie een nawerking samen van een sociologische minderheidspositie in het verleden (τ Minderheid). In Frl. verkeert het r.k. volksdeel sinds de reformatie statistisch gezien in een D.-situatie. Dit heeft bijzondere gevolgen voor de zielzorg, de organisatorische opbouw en de gemeenschapsvorming. R.k. D.-groepen in sociologische zin

worden in Frl. slechts aangetroffen in sommige gebieden in het noordwesten en zuidoosten. Vooral door een toenemende aanpassing van de zielzorg door middel van de zgn. 'úthôven' wordt het *D.*-karakter aan de r.k. gelovigen in deze streken steeds meer ontnomen.

Zie: Sociaal Kompas (sept.-okt. 1953); W. Goddijn, Kath. Minderheid en Prot. Dominant (Assen 1957).

DIBBETS (de Klerk), Reinier, promoveerde 1785 te Franeker in de medicijnen, behoorde tot de kring der patriotten. In 1795 griffier der nieuwe Staten, en medewerker aan de 'Fr. Courant'. Hij moest echter uitwijken naar Groningen, dan naar Den Haag. Daar begon hij een tijdschrift 'Heraclyt*' en 'Democryt', waarin veel over Fr. toestanden is te vinden. Na 1798 verliezen wij hem uit het oog. Overleden in 1808.

DICHTZETVISSERIJ. Een inrichting bestaande uit een net verticaal van oever tot oever geplaatst, met in het midden een val- of keernet. Aan weerszijden van het netwerk, dat aan de bodem aansluit, worden aalfuiken geplaatst. Het val- of keernet kan men op de bodem laten vallen. Voor de scheepvaart wordt de plaats van een dichtzet aangeduid door een rood en wit licht, wanneer het in vissende toestand is, en door een groen en wit licht, wanneer de doorvaart vrij is. De *D.* geschiedt 's nachts. Men vangt paling op trek. Het is een zeer oud bedrijf. z Tynje.

DIEMER, Willem, theoloog (1837-1926). Geref. predikant te Dokkum (1874-91). In deze periode zeer actief op politiek terrein, o.m. redacteur van het A.R. blad 'Het Noorden'.

Zie: Handb. der geref. kerken (1927).

DIENSTWEIGERINGSMANIFEST. Tijdens W.O. I werd een manifest verspreid dat de weigering van militaire dienst op chr. gronden verdedigde. Verschillende Fr. predikanten-ondertekenaars raakten daardoor als 'opruier' in de gevangenis (o.a. L. de Baan, J. F. van Dobben, J. Sevenster, J. A. R. Terlet). z Antimilitarisme.

DIEP (Fr.: *djip*, ook: *djipt*). Waternaam, nu gewoonlijk in de betekenis 'kanaal, vaart, vaargeul'.

Zie: Schönfeld, Waternamen, 264-266.

DIEREN, Jacobus Wouter van, Nederlands bioloog (Amsterdam 10.7.1902-Overveen 14.11.1935). Studeerde te Amsterdam, promoveerde 1934; leraar aan een H.B.S. te Utrecht en aan het Kennemer Lyceum te Overveen. *D.* heeft met belangstelling en liefde voor Terschelling daarover veel gepubliceerd, ook over historische onderwerpen. Zijn proefschrift was belangrijk voor de kennis der duinvorming.

Zie: Ter herinnering aan J. W. van D. (1935), met bibliografie.

DIERNAMEN. De omgang met vee en huisdieren heeft in een vertrouwelijke sfeer roepen eigennamen doen ontstaan, waarvan sommige nog leven.

Roepnamen voor het paard: *happe, hoppe, hopke*; voor tamme eenden: *kisp, hysp*; voor jachthonden: *harre*; voor kippen: *kyp* of *pyk*; voor schapen: *sjûp*; voor geiten: *sik*. Half roep-, half eigennaam is bijv. (*âld*)*guds* voor het paard. Oude namen voor het paard zijn verder *hors, hoars, gâl*. Kalveren en ook koeien worden met *tuike* (ook *kuike*) toegesproken (vooral bij het drenken). Tegen kalveren wordt ook *tût* gezegd. Een varken heet *kuos(ke)*. Onder het kleinvee is *Bokke (Bôkke)* de haan, *Nine* het konijn; Fr. hondenamen zijn *Blom (Der binne mear hounen, dy't Blom hite*; er zijn meer honden die Blom heten), *Bijke* en *Boei(he)*. Een door de moeder verlaten lam *Wouter(ke)* en de kauw *Akke*. In *De Jonkerboer* van E. Halbertsma vertelt meester, dat de koe vroeger *Bartele* heette, het kalf *Tuetsje*, het schaap *Berber*, het varken *Goasse*, het paard *Hoppe*, de mus *Tsjitse*, de duif *Minne*, de zwaluw *Sikke*, de kip *Aeltsje*, de haan *Bokke*, de rat *Gerben*, de muis *Pytsje*, de kat *Matsen*, de hond *Sibe* en de stier *Joast*. Sommige van deze namen zijn nog bekend, enkele dialectisch (bijv. op Terschelling). z Jaagwoorden.

DIERORNAMENT. Het *D.* komt in de na-Romeinse tijd veel voor in de volkskunst uit de terpen (fibulae*, kammen*, ringgesp), vaak fantastisch uitgebeeld.

Zie: Boeles II, 318-322.

DIETRICH VON DER AHR (Dirk van Are), bisschop (?-Deventer 5.12.1212). Sinds 1197 bisschop van Utrecht (z Condominium). Als beschermer aangezocht kwam hij in 1199 in Frl. en oefende er gezag uit (eiste belasting) zonder zich aan graaf Willem te storen. Deze nam hem gevangen, maar burgers van Staveren bevrijdden hem. Na het vertrek van Willem werd het condominium hersteld (1204), maar *D.* hield de Hollandse rechten in pand. Zijn gezag blijkt uit het slaan van munten.

Zie: I. H. Gosses, Verspreide geschriften (Groningen 1946), 223-225.

DIGGELFJÛR (lopend vuurtje). Maandelijks Mededelingenblad van de Fr. Kultuerried, sinds 1956.

DIKKERBOOM, Ale, hardrijder op de korte baan (1885-). Begon op zijn 28ste jaar, was tot zijn 50ste een gevreesd tegenstander op de 'grote' hardrijderijen. Wint nog prijzen in wedstrijden van oudhardrijders. → Hardrijden.

Zie: J. H. Rijpkema, Hardrijders en hardrijdsters in vroeger en later jaren (1936).

DIKKOPJE. Vis, soort grondel. In de Waddenzee, speciaal waar zandgrond is; ook wel in brak water. Geen marktwaarde.

DILLEBRUG en -zijl, z Krenser Armzijl, IJsherbergen.

DILUVIUM. Een verouderde term voor

Pleistoceen*.

DIMISSIE. Eervol ontslag van een predikant namens de kerkeraad der roepende gemeente, bij de classis* aangevraagd, z Predikantsberoeping.

DING (Oudfr.: *thing*). Volksvergadering voor rechtspraak en wetgeving in vroege en hoge M.E., eerst in de open lucht. Het Oudfr. recht onderscheidde de 'echte *D.en*' ('afta thing', of 'liodthing' (volks-*D.*)), driemaal per jaar gehouden o.l.v. de skelta*, waar alle vrijen* moesten komen, en het door de graaf* of diens vertegenwoordiger geleide 'bodthing', eens in de vier jaar, dat gevolgd kon worden door het 'fimelthing'. De functie van dit laatste is onzeker. Behalve deze *D.en* waren er extra zittingen voor spoedeisende gevallen (bijv. ernstige misdrijven). Deze verdringen in de latere M.E. de oorspr. vaste *D.en*.

Dingtaal. Formulier, dat in de Germaanse mondelinge procedure - op straffe van verlies van de zaak door partijen of hun taalmans (procesvertegenwoordigers) woordelijk, zonder verspreken of haperen moest worden gezegd. De Oudfr. *D.*-talen zijn dialogen tussen partijen, skelta* en asega*. Enkele belangrijke *D.*-talen staan in het jonge Schoutenrecht*; het Jus* Municipale bevat een afzonderlijke *D.*-taal voor een aanklacht wegens doodslag.

DIRCK ALBERTS, boekverkoper-drukker te Lwd. (1620-39) 'in de vergulden Bybel'.

DIRCK JANSZ, z Cuyck, Dirck Jansz.

DIRK PHILIPS, oudste en leider der doopsgezinden (Lwd. 1504-Het Falder, bij Emden, 1568). Eerst franciscaner monnik, eind 1533 bij de doopsgezinden, begin 1534 te Appingedam door zijn broer Obbe* tot oudste bevestigd. Dan naast Menno* Simons leider doperse beweging, en bij vrijwel alle belangrijke bijeenkomsten aanwezig. Hij schijnt reeds ca. 1540 Nederland te hebben verlaten, om in Holstein en Mecklenburg te werken, later in Dantzig.

Enkele malen bezocht hij nog de gemeenten in Nederland. *D.P.* was de meest begaafde leider der oude doopsgezinden, in kennis Menno overtreffend. Hij heeft consequent zijn idee van de gemeente zonder vlek of rimpel (Eph. 5:27) trachten te verwerkelijken, vooral door strenge banpraktijk. Ook Menno, eerst gematigder, werd door hem voor dit standpunt gewonnen.

Toen in 1566 in Franeker en Harlingen de strijd tussen Vlaamse* en Friese* doopsgezinden uitbrak, koos *D.* de zijde der Vlamingen, terwijl Leenaert* Bouwens leidsman der Friezen werd.

Zie: Mennonite Encyclopedia II (Goshen, Ind., 1956); zijn theol. werk in: Bibliotheca Reformatoria Neerlandica x (Den Haag 1910).

DIRKS, Jacob, jurist (Lwd. 19.6.1811-25.11.1892). Na studie te Franeker en Leiden advocaat te Lwd. Gaf zich volledig aan het Fr.

Genootschap*, waarvan hij bestuurslid was en dat hij met W. Eekhoff*, W. B. S. Boeles* e.a. bekendheid gaf. Stuwende kracht bij de oprichting van het Fr. Museum*. Schreef veel, vooral over munt- en penningkunde. Van 1848-66 lid der Tweede Kamer, van 1869-92 lid der gemeenteraad.

Wrk.: (met anderen) Beschrijving der Ned. historiepenningen (1840-69) (vervolg op G. van Loon); Geschiedk. Overzicht v. d. koophandel der Friezen... (1846); Geschiedk. onderzoekingen aangaande het verblijf der Heidens of Egyptiërs in de N. Nederlanden (1850); De Noord-Ned. gildepenningen (1878-79); Beschrijving der Ned. penningen tusschen Nov. 1813 en Nov. 1863 (1889-92); Penningk. Repert. I-IV (1891).

Zie: Repert., 52-55, 236.

DIRUTIUS REMIGIUS (ook: Driutius R.), Zuidned. bisschop (Volckerinchoven, Vlaanderen, 1519-Brugge 12.5.1594). In 1564 tot bisschop van Lwd. benoemd, kon *D.R.*, door het verzet van de Staten en de geestelijkheid, zijn zetel niet innemen. Later bisschop van Brugge.

Zie: v. d. Aa IV, 350-351; Leeuw. Cour. (5.11.1884).

DISKE, It, te Grouw. Verkoophuisje van produkten van Fr. ambachts- en volkskunst, geëxploiteerd door de Stichting F.A.F.* te Lwd. gedurende het zeilseizoen (*diske*, kraampje op de markt of op het ijs).

DISTEL (Fr.: *stikel*). Soorten van deze plant algemeen op ruige plaatsen in weilanden. Soms een ware plaag. Een prov. verordening stelt bestrijding van bepaalde soorten verplicht. De speer-*D.*, veel in de bermflora* op klei.

DISTELBLOEM, Robertus, Leeuwarder. Tot zijn dood (29.1.1793) in verschillende officiële functies. Bekend is zijn dagverhaal van een reis naar Kleef en Wesel in 1770 gevierden gemaakt.

Zie: v. d. Aa IV, 199; V.A. 1857, 1-25.

DISTRICT. In de staatsrechtelijke indeling* van Frl. een onderdeel van een go*, bestaande uit een aantal delen*. Van het deelsgerecht had men vaak hoger beroep op het *D.s.*-gerecht en daarvan soms op dat van het go. Het *D.* speelde al in de 13de eeuw een rol, maar na 1300 werden de delen belangrijker en in de 15de eeuw hield het *D.* ten slotte slechts een waterstaatsfunctie over. z Froneckere of de Vijfdeelen, de Leppa, Wildinghe en Waghenbrugghe.

DITTELBACH, Petrus, Oostfr. predikant, die zich bij de labadisten* te Wieuwerd voegde, zich ook weer afscheidde en een geschrift *Verval en val der Labadisten* (Amsterdam 1692) uitgaf (twee drukken).

Zie: B.W.P.G. II, 505-508.

DOAITSE MEI DE NOARDSKE BALKE. Zangbundeltje met Fr. liederen van Waling Dijkstra*, het eerst uitgegeven te Franeker bij W. J. Bruining (1848), op ontleende volksmelodieën, alleen bij naam aangegeven (²1850, ook bij

Bruining, ³1853 bij Ippius Fockens en Bosman te Franeker. Alle drie drukken in de spelling van J. H. Halbertsma). In 1897 een uitgave met nieuwe melodieën en pianobegeleiding van Chr. Koster*, bij Eekhoff te Lwd. z Zang.

DOBBE, *a.* gegraven kuil in het land voor het verzamelen en bewaren van regenwater, vroeger ook in de terpen. *D.* op de kwelder is door hoge dijken omgeven. Bedoeling was in droge zomers over een voorraad drinkwater te beschikken. Men kent ook tichel-, veen- en meerdobben.

Zie: Schönfeld, Waternamen, 47, 237-238.

b. Ook een ronde of ovale depressie in het grondmorenelandschap. In Drente en de Fr. Wouden komen er honderden voor. Gewoonlijk zijn ze geheel of grotendeels met veen opgevuld, terwijl er dikwijls een wal omheen ligt.

Lang is aangenomen dat grote stukken (dood) ijs, die bij de afzetting van het keileem daarin hebben gezeten, na hun wegsmelting een depressie hebben veroorzaakt. Ze zouden dan in de derde of Saale-ijstijd ontstaan zijn en men zou als oudste opvulling afzettingen uit het Eem-interglaciaal mogen verwachten. Dit is echter nooit waargenomen. Ook het ontbreken van dekzandafzettingen van betekenis maakt deze verklaring onwaarschijnlijk.

Maarleveld en Van den Toorn hebben de *D.n* vergeleken met de pingo's uit de tegenwoordige toendragebieden. Omdat de opvulling van de *D.n* begint niet laatglaciaal veen, nemen zij aan dat de depressie in de vierde of Weichsel-ijstijd (en wel speciaal in het Pleniglaciaal B en de overgang naar het Laatglaciaal) ontstaan zijn. Het grondwater was toen tot op zekere diepte permanent bevroren, maar het hoogste deel ontdooide in de zomermaanden. Wegzakken kon dit water niet en met het begin van de winter begon het van boven af weer te bevriezen. Onder bepaalde omstandigheden, en wel speciaal langs de dalranden, kon het met water verzadigde complex tussen de twee bevroren lagen onder zodanige druk komen, dat de bovenste bevroren laag met het daar nog op liggende sediment omhooggeperst werd. Zo ontstond een enigszins kegelvormige terreinverheffing, een 'pingo'. In de winter zal de gehele pingo bevroren. Bij het ontdooien later, zal het materiaal gedeeltelijk zijdelings wegglijden en een wal vormen, terwijl daarbinnen een depressie overblijft. Door de depressies op deze wijze als periglaciale vormen uit de laatste ijstijd te beschouwen, wordt het ontbreken van glaciale afzettingen verklaarbaar. Dekzandafzettingen ontbreken om dezelfde reden: ten tijde van de maximale dekzandsedimentatie waren er wel pingo's, maar de depressies als zodanig waren er in het algemeen nog niet. Het voorkomen van zandlaagjes in de ringwal tussen het keileem, in situ het uit de depressie afkomstige keileem geeft verdere steun aan deze opvatting. Waarom dit soort depressies veelvuldig in het grondmorenelandschap voorkomt is nog niet duidelijk. Een deel van de depressies kan ook het gevolg zijn van uitwaaiing. In Frl. zijn enkele depressies, die als pingoruïnes worden gezien, onderzocht in de omgeving van Drachten, o.a. het Siegerswoudster Meer.

Zie: T.K.N.A.G., 2de reeks, LXXII (1955), 344-360.

DOCHTERKERK. In de M.E. een kerk, gesticht op het grondgebied van een oudere parochie*, die het recht op bepaalde inkomsten behield; daarvan is in Frl. wrsch. weinig terechtgekomen.

DOCHTERKLOOSTER. Klooster gesticht door een ander: bij cisterciënzers en norbertijnen verrichtte dan de abt van het moederklooster er de visitatie*. Soms leidden de omstandigheden ertoe, dat een nieuwe stichting zelf een moeder koos. z Klaarkamp, Frederik van Hallum.

DODA (Dodo), norbertijn van Mariëngaarde* (?— Haske 30.3.1231). Vestigde zich in een kluis bij Bakkeveen; kreeg door zijn vroomheid veel toeloop, trad wrsch. ook tegen de bloedwraak op. *D.* trok zich 1225 terug in de Haske en kwam daar door instorting van zijn kapel om. Weldra ontstond daar het Hasker-convent*.

Zie: J. Kranenburg, Neêrlands heiligen in de M.E. ui (Amsterdam 1900). 146-154.

DODAARS (Fr.: *earsfuotteltsje, ieldûkerke*). Vogeltje van de futenfamilie. Het gehele jaar aanwezig. Broedvogel van kleine plassen en met riet omzoomde land- en spoorloten. Niet zeldzaam, maar ze worden weinig opgemerkt, omdat ze bij gevaar onmiddellijk onderduiken na de eieren in het drijvend nest van plantedelen te hebben toegedekt.

DODA-KERK. In middeleeuwse stukken de naam voor Nijland.

DODENCULTUS. De archeologische vondsten uit de jongste steentijd (z Neolithicum) vertellen een en ander over de zorg voor de doden. De hunebedden zijn de oudste grafmonumenten in Frl. Daarop volgen ganggraven en bij voortschrijdende degeneratie grafheuvels met steenkisten. Het touwbekervolk, dat vervolgens komt, kende grafheuvels voor één dode (bijv. te Langendijke gevonden). De lijkverbranding is dan nog onbekend. De lijken werden in gehurkte houding bijgezet. Allerlei grafgiften komen voor. Om de grafheuvel kwam vaak een ringsloot of paalkrans. In deze heuvels dikwijls ook latere bijzettingen. In de periode tussen steen- en bronstijd volgen de klokbekergraven, die niet in Frl. gevonden zijn.

In de bronstijd* komen ronde of langwerpige tumuli van heideplaggen, vrijwel zonder grafgiften voor. Uit de vroege bronstijd hebben wij ook begravingen in uitgeholde boomkisten, die in grafschachten geplaatst werden, waarom dan een plaggenheuvel werd opgericht. De lijkverbranding kwam echter ook vroeg op (middenbronstijd). De heuvels werden op den duur begraaftplaatsen voor een groep met bijzettingen in de rand, waarbij de lange vorm van het graf eerst bewaard bleef. In het laatst van de bronstijd komt misschien een nieuwe bevolkingsgroep naar Frl., het urnenveldenvolk, dat zijn doden verbrandde en de resten in urnen deed, die in een kuiltje werden bijgezet, waar een kringrep omheen kwam. Zo ontstaan er grote lijkenvelden (necropolen, bijv. te Oosterwolde). Deze periode duurt tot het begin der chr. jaartelling. Op den duur won de begraving (tot de 2de, 3de eeuw in gehurkte houding) het weer

van de verbranding, tot bij de Angelsaksische* invasie (ca. 400) weer grafvelden met urnen beginnen voor te komen (lange grafkuilen met in N.Z.-richting geplaatste kisten). Deze lijkverbranding burgert hier echter niet in. Het christendom zal maken, dat begraving gewoon wordt. De doden worden dan bij de kerken ter aarde besteld met het aangezicht naar het oosten (de gewoonte om de doden O.-W. te leggen, kwam al in de 2de, 3de eeuw voor). Grafgiften komen weinig voor. z Begraven.

DODONEÛS, Rembertus (Rembert Dodoens), plantkundige (Mechelen 29.6.1516/18-Leiden 10.3.1585). *D.* heet uit het geslacht der Joenckema's (Staveren, Lwd.) te stammen. Bleef, hoewel in Mechelen geboren, zich aan Frl. verbonden voelen. Beroemd door zijn *Oruydtboeck* (Antwerpen 1544).

Zie: De Weitsrop (1933), 67-69.

DOEIMA, Cornelius, minderbroeder (Franeker ca. 1587-Leiden 4.10.1635). Heeft ondanks vervolging van 1616-ca. 1628 in Lwd. en Franeker gewerkt.

Zie: N.B.W. III, 289.

DOEKSEN, Gerrit (Westerschelling 1861-1950), grondlegger van de huidige N.V. Scheepvaart- en Bergingsmaatschappij G. Doeksen. Zette het zeilvrachtbedrijf van zijn vader voort, schafte 1906 de schelpenzuiger 'Willem Barendsz' aan, begon 1910 het bergingsbedrijf, nam 1926 de vracht-, post- en passagiersdienst Terschelling-Vlieland-Harlingen over van de 'Alkmaar Packet'. Vier van zijn vijf zoons zetten het bedrijf voort (Bergingsbedrijf, N.V. Stoomschelpenzuigerij Doeksen en Zonen en de vracht-, post- en passagiersdienst Terschellinger Stoomboot Maatschappij), de vijfde is directeur van een scheepvaartmaatschappij in Amsterdam.

DOELEN. Het gebouw der schuttersgilden, die ook in Frl. hebben bestaan, werd vaak *D.* genoemd naar de op een aangrenzend terrein opgerichte 'doelen' (schijven). Reeds in de tijd der schutters werden de zalen ook als sociëteit gebezigd. *D.* daardoor vaak de naam voor herbergen enz. De Leeuwarder *D.* stond in de 18de eeuw in de Oude Doelesteeg, later aan de noordkant der stad (vgl. Doelestraat). In de 18de eeuw was hier een feestzaal, waar de 'Doelisten' van 1748 bijeenkwamen (z Pachtersoproer). Het oude Minnemahuis werd 1830 een logement, de Nieuwe *D.* Voor de kennis der schutterij is het oude Franeker schutterij statuut* van belang.

Zie: Eekhoff, *Gesch. beschr.* (1846), passim; Vr. F. XI (1868), 203-236; Nav. LXXI, 113-128.

DOELSTEEN. Vroeger in de Wouden een grenssteen tussen landerijen van verschillende eigenaars. Een oude naam voor Goutum, Z. van Lwd., is Dolagoutum = Goutum op de grensscheiding.

DOEMEN, De acht, Westerlauwers Fr. rechtsbron, wrsch. 12de eeuw, bestaande uit acht algemeen luidende rechterlijke uitspraken omtrent

minderjarigheid en voogdij, pacht en erfrecht. De *D.* zijn overgeleverd in de Oudfr. handschriften Druk, Jus Municipale, Unia en F (Het Fivelinger handschrift). z Emsinger -D.

Zie: Richthofen, *Rechtsquellen*, 420-421; Hetteema, O.F.W. II, 115-118; Fivelingoër en Oldampster Landrecht, 44-48.

DOENGIETERP, Hildebrand Goffridus van, pastoor-jurist (Schingen ca. 1450—klooster Engwird ca. 1515). Werd 1483 pastoor te Huizum, schreef over het leven van Fr. heiligen, trok zich in het laatst van zijn leven uit protest terug in het klooster. Wrsch. was hij de Fr. nationale, illegale opdrachtgever tot de druk van het Fr. landriucht*. z Druk.

Zie: Suffr. Petrus, *De Scriptoribus Frisiae* (1699), 124 e.v.

DOES. Een oud woord, dat moerassige wildernis met struikgewas en bomen betekent, en dat vroeger ook in Frl. in landnamen voorkwam (vgl. Doezum).

Zie: Fr. Plaknamen I, 22-23.

DOETINCHEM, Henricus van, cisterciënzer abt van Bloemkamp* (1517-40). Daar overleden 10.11.1540. Tijdens zijn bestuur werd de abdij herhaaldelijk bedreigd en door de wederdopers* bezet (1535).

Zie: N.B.W. IV, 510.

DOKKUM (Fr.: idem, wrsch. uit *Dockingaheem*, um*-naam; ook de naam Dockynchierica bestond vroeger: de mansnaam Docka zou nu Dokke moeten luiden). Stedelijke gem. in het noordoosten. Het grondgebied valt grotendeels samen met dat van de bebouwing. Aan de rand enig weiland. Vroeger de vijfde der elf Fr. steden.

WAPEN, 'van lazuur, beladen met drie sterren van goud, geplaatst een en twee, verzeld van boven van een omgekeerde liggende halve maan van zilver, het schild gedekt met een gouden kroon.' Volgens de overlevering zou dit wapen verband houden met een van *D.* uit in 1217 gedane kruistocht (z Damiate, → Stadswapens). De stadsvlag bestaat uit vier horizontaal liggende banen, van boven naar beneden: blauw, wit, rood, geel.

BEVOLKING. Deze is vrij aanzienlijk gestegen. Telde zij op 1.1.1939 5073 zielen, 1.1.1957 bezat *D.* reeds 6413 en 1.1.1958 6802 inw. De binnenlandse migratie gaf van 1947-55 een vestigingssaldo van 48, de buitenlandse migratie een vertreksaldo van 368 personen. Naast een aantal verzorgende bedrijven een suikerwarenfabriek, een exportslachterij en metaalindustrie, waaronder een belangrijke fabriek van wielen en landbouwwerktuigen, vooral na W.O. II opgekomen. 319 personen zijn in industriële bedrijven met meer dan tien man werkzaam. *D.* is een verzorgingscentrum voor geheel N.O.-Frl. In 1950 waren hier 120 winkels met 291 personen. Ook is er een aanzienlijke groothandel (vooral grossierderij en; in 950 59 bedrijven met 346 werkzame personen). Van het totale inkomen werd

in 1950 verkregen uit handel 38 pct., uit nijverheid 24,1 pct. en uit landbouw 3,2 pct.

POLITIEK EN KERKELIJK LEVEN. Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1956 kreeg de A.R.P. 43,2 pct. der stemmen, P.v.d.A. 31,9; C.H.U. 12,5; V.V.D. 5,6; K.V.P. 4,5; C.P.N. 0,4 pct. In 1947 waren de percentages der onderscheiden kerkgenootschappen aldus: geref. 45,2; Ned. herv. 31,8; r.k. 6,5; overigen 4,9 pct., terwijl niet tot een kerk behoorde 11,6 pct. De gem.-raad telt 13 leden: 4 P.v.d.A., 6 A.R.P., 2 C.H.U., 1 V.V.D.

KERKEN: Ned. herv. kerk, r.k. kerk (1871 gebouwd door P. J. H. Cuypers, bevat relieken aan Bonifatius toegeschreven, o.a. stenen brood), twee geref. kerken, chr. geref. kerk, baptistenkerk. De rechtzinnig-hervormden bezitten een evangelisatiegebouw. Opmerkelijk is het bestaan van een Verenigde* Chr. Gemeente. Buiten de gracht ligt de Bonifatiusbron, waarbij park met kapel in neoromaanse stijl gebouwd door Valk (1934) en staties. Het geheel is een bedevaartsoord, in juni-juli door bedevaarten met 1200-2000 deelnemenden bezocht, z Bedevaart.

SCHOLEN: 1 chr. kleuterschool, 1 openb. lag. school, 2 chr. lag. scholen, 1 r.k. lag. school, 1 openb. uloschool, 1 chr. uloschool, 2 chr. scholen voor B.L.O., 1 chr. lag. technische school, 1 chr. landbouw-huishoudschool, 1 neutr. landbouwhuishoudschool, 1 chr. landbouw-winterschool, 1 chr. lyceum ('Oostergo'), 1 chr. kweekschool voor onderwijzers.

TAAL. In 1955 sprak van de schoolkinderen 57 pct. Stadsfr., 43 Fr. en 19 pct. Hollands. De enquête kwam tot de slotsom, dat het Hollands er ondanks zijn lagere percentage in verhouding tot het *D.ers* veel beter voorstaat dan het Fr. Het dialect overweegt, ook op het schoolplein. Enkele oude straatnamen zijn officieel in het *D.er* dialect vastgelegd: Bargemark, Suupmarkt, Woudpypke. Ook het opschrift van de nieuwe klok (1949) van de Ned. herv. kerk en dat op de zgn. leugenbank* bij de Woudpoort zijn in het *D.ers* aangebracht, dat overigens buiten de spreektaal niet gebruikt wordt.

VORM. De gem. heeft een vrijwel vierkante gedaante, al vertonen de grenzen kleine verspringingen. Ze wordt (nauw!) ingesloten door Oost- en Westdongeradeel en Dantumadeel. De opp. bedraagt 1,93 km².

HOOGTE VAN DE BODEM, AFWATERING, GRONDSOORTEN. *D.* is gebouwd op een terp, waarvan het hoogste punt (ca. 7 m N.A.P.) bij de r.k. kerk ligt. De lijn van N.A.P. loopt aan de zuidzijde met een kleine lus door de gem. De afwatering is op het oosten gericht (*D.er* Nieuwe Zijlen). Het grondgebied bestaat uit knippige klei.

GEBRUIK VAN DE BODEM. In 1956 was van het niet-stedelijke grondgebied 268 ha als grasland, 1 ha als bouwland en 7 ha als tuinbouw (volle grond) in gebruik.

VERKEERSWEGEN EN -MIDDELEN. *D.* ligt aan de waterweg Lwd.-Lauwerszee en aan de verkeersweg Veenwouden-*D.*, die door *D.* voert, maar ook als ringweg aan de westzijde om de stad heenleidt. In alle richtingen gaan wegen de Dongeradelen en Dantumadeel in. Er is via Holwerd en de Waddenzee

verbinding met Ameland en via Oostmahom met Schiermonnikoog. In Z.O. richting loopt de Strobosser Trekvaart. Er zijn regelmatige busverbindingen met Lwd. en Veenwouden (aansluiting op de trein) en met bijna alle omliggende dorpen. In *D.* zijn kantoren en garages van de N.O.F. gevestigd, die N..O.-Frl. bedient.

GESCHIEDENIS. *D.* is in de Westeuropese geschiedenis bekend geworden door de moord op Bonifatius* (754), die wrsch. aan de N. voet van de terp plaats had. Later werden uit de gouw, waarin *D.* lag, aanzienlijke schenkingen gedaan aan het klooster te Fulda*, waar Bonifatius begraven werd. *D.* was door zijn ligging aan het *D.er* Diep zeestad en werd spoedig een handelscentrum. In de 11de eeuw werd er munt geslagen. In de M.E. maakte *D.* zich juridisch los uit de grietenij Dongeradeel, al wordt pas in 1298 voor het eerst een stadsbestuur vermeld. In de 14de eeuw is er handel op Hamburg, Scandinavië en Engeland. *D.* verzilde echter in de controversie Schieringers-Vetkopers en liep opnieuw schade op in de strijd tussen Saksers, Geldersen en Bourgondiërs. In 1572 was de stad even in handen der geuzen; als straf volgde de *D.er* of Waalse* furie. In 1579 sloot de stad zich bij de Unie van Utrecht aan en voorzag zich in 1581-82 van vestingwerken, die echter geen dienst hoefden te doen. Een nieuwe bloeitijd ving aan. Van 1597-1645 zetelde de Fr. admiraliteit* er, maar deze werd verplaatst naar Harlingen, daar de zeearm dichtslibde. In 1729 werd de open verbinding met de Lauwerszee geheel afgesloten (*D.er* Nieuwe Zijlen). *D.* nam deel aan de beweging der patriotten en deed in 1797 de deelnemers aan het Kollumer* Oranje-oproer, die voor de stad lagen, smadelijk afdeinzen. Inmiddels was *D.* een landstadje geworden, dat zich echter in de 19de eeuw tot agrarisch en in deze eeuw ook tot onderwijscentrum ontwikkelde. In 1925 kreeg de stad een zeer noodzakelijke, hoewel geringe gebiedsuitbreiding, terwijl ze als 'bastion van de vrijheid en het verzet' (S. van Tuinen) te lijden had van de Duitse bezetting. Jaarlijks herdenkt *D.* de fusillade van 20 zijner burgers op 22.1.1945.

KLOOSTER. Op de plaats van Bonifatius' dood ontstond ca. 760 een aan hem gewijde kerk, waaraan o.a. Liudger* en Willehad verbonden zijn geweest. Er vormde zich een kapittel dat ca. 1170 vanuit Mariëngaard* is omgezet in een abdij van norbertijnen. Zelf stichtte deze o.a. de vrouwenkloosters Sion bij *D.* en Olijf berg of Veenklooster, en bediende verschillende kerken. De abdij is opgeheven in 1580 en bij gedeelten gesloopt: de kerk in 1588, de toren in 1832.

MONUMENTEN. *D.* is meer dan eens 'een monument' genoemd. De Heemschutter H. Polak zag er het voorbeeld van een Oudnederlandse stad in. Dit geldt voor de stad binnen de grachten. De gedeeltelijk verlaagde bolwerken zijn alle nog

aanwezig met de bastions, (dwingers*), zij het deels verknoid. Op de dwinger bij de Aalsumerpoort is het oorlogsmonument (door Nel Bakema) opgericht, op die aan het Zuiderbolwerk ligt een kerkhof met grafsteen ter herinnering aan D. R. Camphuysen*, die ook in de naar hem genoemde straat een modern monumentje (door J. Popma) kreeg. De kern van de stad is de Zijl (sluis), waaraan het tijdens W.O. II gerestaureerde stadhuis (1608 gebouwd, toren uit 1717 en vernieuwd in 1834, waarin sinds 1955 → carillon), met schoutenkamer (goudleren behang), raadzaal in Lodewijk-XV-stijl, burgemeesterskamer met antiek interieur. Bekend zijn de 17de-eeuwse trapgevels op de Zijl (1622). Van de Zijl af heeft men een fraai uitzicht over het water van de Ee, die de stad in tweeën verdeelt. In W. richting ziet men een van de twee hoge korenmolens (stellingmolens), die nog steeds in bedrijf zijn. Op de terp, aan een plein (vroeger kloosterterrein), staat de Ned. herv. kerk, wrsch. 14de eeuw, verbouwd in 15de en 16de eeuw, met orgel uit 1688 en preekstoel uit 1751. Tegenover deze kerk het Weeshuis (1610, verbouwd 1854) en bij de Markt pomp met zandstenen siervaas (18de eeuw). Aan de Lange Oosterstraat staat het in 1618 gebouwde Admiraliteitsgebouw (tot 1646 vergaderplaats der Fr. admiraliteit) met gebeeldhouwd poortje, terwijl zich aan de Breedstraat het Waaggebouw bevindt (1752 gebouwd als botenvaag en thans in gebruik bij oudheidkamer en brandweer). Tal van woonhuisgevels (uit 16de eeuw en later), vele gevelstenen, schilderachtige pijpbruggen, grachtjes en 'waltjes' verlenen de stad de charme van een goed bewaard geheel, dat steeds meer door toeristen wordt bezichtigd.

DIVERSEN. *D.* bezit een geref. bejaardencentrum (Rêst en Útsjuch), een prot.-chr. ziekenhuis (Sionsberg) en een zwembad.

In *D.* zijn geboren: Reinder Bogerman*, Gemma* Frisius, Ulricus Huber*, Daam Fockema*, G. en I. H. Gosses*. Met de stadshistorie zijn verbonden de namen van Festus Hommius*, D. R. Camphuysen, Epo Sjuk van Burmania*. Ondanks deze voortreffelijke namen is *D.* naar het schijnt eerst in de 19de eeuw 'het Abdera van het noorden' geworden, wier schimppnaam Granaten (garnalen) luidt (z Dokkumers). Culinaire specialiteiten zijn taai* en ulevellen*. Nog altijd luidt om 22 uur de Poortklok als klokje van gehoorzaamheid en eveneens wordt nog steeds op kopermaandag aan de bewoners van het Blokhuis-espel uit de revenuen van de Lutjebreek* door de gem. een geldbedrag uitbetaald. Dergelijke folkloristica worden met alle zorg omringd in een stad, die grote historische zin (stadsfeesten 1954) paart aan begrip voor zijn plaats in lokaal, prov. En landelijk verband en die het centrum wil zijn van 'Nij-Eastergoa', zoals reeds de kring N.O.-Frl. van de Bescherming Burgerbevolking is gedoopt.

MUSEA. De Oudheidkamer (1950, in de Waag) bevat naast uitgebreide topografie en geschriften over *D.* voorwerpen uit terpen, herinneringen aan de M.E. (o.a. drinkkannetje uit Mariëngaard),

majolica, zilverwerk, ambachts- en volkskunst. Zij fungeert als streekmuseum voor N.O.-Frl. In de Soepkokerij (vroeger doopsgez. schuilkerkje) aan de Oudemanssteeg is een bescheiden natuurhist. Museum ingericht. → Bonifatius. M., S. J. v. d.

Zie: St. Bonifatiusboek (Nijmegen 1927); D., bolwurk fan it Noarden (1954, ook als nr. 5, 6, 7, jrg. XVI van B.); Statistische Gegevens betreffende de gem. D. (1954); S. E. Wendelaer Bonga, Losse grepen ut de skiednis fan D. (1954); R. S. Roorda, Nammen fan D.ers ut earder tiid (1954); N. J. Waringa, Tusschen Flie en Lauwers CIV-CXLVI, in: Leeuw. Cour. (1931-32), in 1954 door het gemeentebestuur van D. herdrukt (cycl); Reg. Leeuw. Cour. 46; Repert., 181-182; Leeuw. Cour. (14.8.1954; 19.1.1957).

DOKKUM, Lolke, apotheker (Sneek 1869-6.1.1922). Had de Fr. oudheid lief, schilder en componist, 'schepper van het Fr. kunstlied'.

Zie: Repert., 55, 237.

DOKKUMBURG, Sjoerd Pietersz. van, tussen 1700-50 doopsgez. leraar te Berlikum, Heerenveen en in N.-Holland. Schreef o.m. Fr. gedichten.

Zie: B.W.P.G. II, 523-524.

DOKKUMER EE. De scheepvaartverbinding tussen Lwd. en Dokkum; per jaar passeert ca. 100 000 t. Het kanaal is voor de afwatering van Frl. van betekenis. De *D.E.* is ontstaan uit twee natuurlijke waterlopen, waarvan de *W.* bij Lwd. in de Middellzee uitmondde en de *O.* bij Klaarkamp in het Dokkumer Grootdiep. Het stuk tussen Tergracht en Birdaard is wrsch. gegraven.

DOKKUMER GRANATEN. Bijnaam van de inw. van Dokkum, die volgens het verhaal uit de *Rimen* en Teltsjes* een garnaal (ter plaatse *granaat*) of een kreeft aan een ketting legden in de gracht. Ook dit geval is een lokale variant van een wijd verbreid thema

DOKKUMER GROOTDIEP. Tussen Dokkum en de Lauwerszee. Een belangrijk afwateringskanaal van Frl., vóór de aanleg van de Dokkumer Nieuwe Zijlen in 1729 in open verbinding met de Lauwerszee.

DOKKUMER NIEUWE ZIJLEN. Frl.s belangrijkste uitwateringssluis, ook schutsluis, in de afsluitdijk van het Dokkumerdiep. Gebouwd 1725-29 door de prov. (het Land) naar het idee van de luitenant-kolonel H. Mellema en volgens ontwerp van W. Loré*. Uitvoerder was C. B. Balck*. De *D.N.Z.* waren bestemd voor de afstroming van Oostergo. Na de eenwording van Frl.s boezem (1859) belangrijk voor geheel Frl. Bij de Zijlen een gehucht. Hier een zeefmolen voor het zeven van garnalen. Monument.

DOKKUMERS. Recente benaming voor oude en nieuwe spotverhalen over Dokkum en zijn bewoners, in de trant van de Kamper uien. Was al in de 17de eeuw mede als gevolg van

Dokkums gefantaseerd verleden een dankbaar object voor de volksspot. De *D.* zijn behalve door de aanwezigheid van enkele wonderverhalen in kronieken vooral in omloop geraakt, doordat E. Halbertsma* in 1858 zijn 20 verhalen over de wijze mannen van Ezonstad (vertalingen van *The merry tales of the wise men of Gotham*, 16de eeuw) lokaliseerde in Dokkum. Toen de burgers van het 'Abdera van het noorden' zich hierdoor geprikkeld toonden, trok dit steeds meer Schildburger-geschiedenissen aan.

Zie: J. J. Kalma, *De Granaet en syn freonen* (1954).

DOKKUMER-STROBOSSER TREKVAART. Verbindt Dokkum met het Kolonelsdiep bij Gerbenalles-verlaat. Het stuk van het Kolonelsdiep naar Kollum is wrsch. uit de 15de eeuw, het vak W. van Kollum werd 1654-55 aangelegd. Eerst lagen er twee scheepvaartsluizen in het kanaal (Kollumerverlaat nabij de weg Buitenpost-Kollum en Gerbenallesverlaat). Beide verlaten zijn na 1800 vervangen door vaste bruggen. Het kanaal heeft voor de scheepvaart geen betekenis meer. z Strobosser Trekvaart.

DOKKUMER WOUDEN. Deel van de Wouden* ten zuiden van Dokkum, in Dantumadeel, omvattend: Akkerwoude, Murmerwoude, Dantumawoude, Wouterswoude, Driezum.

Zie: T. E. Teunissen, *De Dokkumer Walden* (1938).

DOLEANTIE. De kerkelijke beweging, in 1886 ontstaan, die tot een tweede breuk in de herv. kerk leidde. De geref. richting werd ca. 1880 o.l.v. A. Kuiper c.s. actief, vooral na de stichting van de Vrije Univ. te Amsterdam. Reeds in 1883, na een geref. congres, namen de conflicten toe, toen besloten werd 'dat het plichtmatig was het synodale juk af te werpen'. De strijd ging vooral over het verstrekken van attesten aan catechisanten, die in een andere gemeente bij een vrijzinnig predikant wilden worden 'aangenomen'. In Amsterdam werden in 1886 80 kerkeraadsliden geschorst. In febr. 1886 verbraken de kerkeraden van Voorthuizen en Kootwijk het verband, gevolgd door die van Reitsum (9.2.1886) o.l.v. J. J. Ploos* van Amstel.

Op 17.8.1886 vergaderden de eerste vijf 'dolerende' kerken te Reitsum (Kollum en Leiderdorp waren de vierde en vijfde gemeente). De volgende dag had een vergadering te Lwd. plaats, waaraan 1000 personen deelnamen. Vooral na het kerkelijk congres te Amsterdam 11-14 jan. 1887 zette de beweging door. In de jaren 1887-90 ontstonden in Frl. ca. 70 kerken, terwijl negen predikanten 'doleerden', nl. Ploos van Amstel, G. H. van Kasteel*, W. Maan (Augustinusga), L. Wagenaar*, J. Langhout* (Anjum), J. Sikkkel*, K. Fernhout* (Tsjum), G. Wisse (Garijp) en P. Eringa (Birdaard). Soms ging de hele kerkeraad mee (Anjum, Wons, e.a.), op andere plaatsen kozen de dolerenden een nieuwe

kerkeraad 'krachtens het ambt der gelovigen'. De *D.* ging uit van de soevereiniteit der plaatselijke kerk. Men wilde geen afscheiding, maar terugkeer tot de belijdenis en de Dordtse kerkenorde en verbrak 'slechts het verband met de opgelegde, onwettige organisatie'. Dus maakten de dolerenden aanspraak op kerkgebouwen en bezittingen der herv. gemeenten. Dit leidde tot processen, die zij verloren. In sommige plaatsen leidde de strijd om de kerkgebouwen tot botsingen (Wons, Hilaard). De naam dolerend werd gebruikt, omdat 'men klaagde over de toestand der kerk en doleerde bij de overheid, die een vals kerkbestuur handhaafde'. De zaak Wons kwam zelfs in de Tweede Kamer, waar Jhr. de Savornin Lohman als pleitbezorger der *D.* in dit dorp optrad. De officiële naam werd in 1887 Nederduitsch geref. kerken. In 1892 had de fusie van deze kerken met de chr. geref. kerk plaats en werd de naam gereformeerde kerken in Nederland. De *D.* had in Frl. de meeste aanhang in de zuidwesthoek, Hennaarderadeel, Wonseradeel en in de Dongeradelen.

Zie: G. H. van Kasteel, *Voor 25 jaar* (1911); J. C. Rullmann, *De D.* (Amsterdam 1917); Reg. Leeuw. Cour., 63; W. Volger, *Om de vrijheid der kerk* (Kampen 1954); Repert., 411-412.

DOLFIJN. Aan de kust voorkomende tandwalvis met vooruitstekende snuit, die door een groeve van het voorhoofd gescheiden is.

DOLLEN, De, streek en polder in Gaasterland, Z. van Oudemirdum. Naam wrsch. i.v.m. afgraving. Overwegend weide.

DOLLEN, De Drie, Uitgeveende plas bij de Triemen onder Westergeest, van betekenis door rijke moerasvegetatie en als broedterrein. Sedert 1937 particulier natuurmonument, 3 ha, onder claim en toezicht van 'It Fr. Gea'.

DOLTE, z Delf.

DOMINEE (Fr.: *dominy, dûmny*). *D.* en meester waren de vrijwel steeds aanwezige dorpsintellectuelen. Nu nog - bij permanente vacature of opheffing van de school — node gemist. Ook vaak — bijv. in de 19de-eeuwse volksliteratuur — object van spotzucht. Vele grappen over *D.s.*, ook uitdrukkingen: *dominys-pypfol*, overvol gestopte pijp; *dominy-stik*, paterstuk, mooi stuk rundvlees; *dominystraktemint*, groot traktament; *dominysklontjes*, fijne kandijklontjes, z Predikantenleven.

DOMINICANEN. Kloosterorde gesticht ca. 1216 door Domingo Guzman (St.-Dominicus), als vereniging van kanunniken, tevens bedelorde. Voornaamste doel: prediking, door studie gesteund. Zij heetten ook predikbroeders, bonte papen of jakobijnen. In 1245 vestiging in Lwd.; ca. 1509 ook een zusterklooster; beide opgeheven in 1580 (Bonte Papesteeg). De *D.* keerden 1628 als missionarissen* terug en vestigden zich weldra in het oude dominicanessenklooster, waar zij bleven tot in 1937 een nieuwe kerk buiten de oude stad gereedkwam. Van 1630-46 ook in Workum.

Zie: C. H. Lambermond, *De D. te Lwd.* (1946). Dominicanessen, z Leeuwarden (kloosters).

DOMINICUS JULIUS (Douwe Jouckesz), hervormingsgezind

Leeuwarder priester, in 1567 naar Einden* gevlucht. Als schrijver aanwezig bij het Emdener godsdienstgesprek tussen gereformeerden en Vlaamse* doopsgezinden (1578). Stelde voor de Emdenaren een geloofsbelijdenis op (1581).

Zie: B.W.P.G. IV, 597-598.

DOMNA, Henricus Tjallingii, theoloog (?-Terschelling 11.4.1769). Van 1731-69 predikant op Terschelling, schreef enige boeken.

Zie: N.B.W. IV, 513.

DOMPEN. Turven uit gedroogde koemest, vooral in de greidestroken gebruikt, vóór men de waarde van mest voor verkoop naar de bouwstroken en later voor eigen grasland besefte. De eerste berichten over *D.* stammen uit de 15de eeuw. Ondanks verboden van de Staten van Frl. in de 17de en 18de eeuw, bezigde men ca. 1900 op Ameland nog *D.* voor brandstof.

DONGERADEEL. De grietenijen O.- en W.-*D.*, waren oorspr. één. Men sprak later van *D.* Westerside en *D.* bij de Aesterside der Pasen. Dit kan aanleiding geweest zijn tot de onbewezen verklaring, dat het grenswater Peasens (oud: *Pasen*) vroeger Donger heeft geheten. Dongera is een familienaam, die nog bestaat, z Oostdongeradeel, Westdongeradeel, Dialect.

DONGJUM (Fr.: *Doanjum*, wrsch. familienaam en um*-naam). Dorp in Franekeradeel (357 inw.). Landbouw, veeteelt. Herv. kerk (met graftombe uit 1737 voor Sicco van Goslinga*, → Beeldhouwkunst). Openb. lagere school.

Zie: V.A. 1846, 79-95 (over graftombe).

Dongjumermeer. Laag gelegen streek W. van *D.*, wrsch. overgebleven van oude zeeslenk. Het 'meer' is 1776 bedijkt; bij Staatsresolutie 9.5.1777 werd tijdelijk vrijdom van belasting verleend.

DONGJUMA, Wytse Foppes, rekenmeester en instrumentmaker (Dongjum 16.9.1707—Lwd. 8.2.1778). Oefende zich in wis- en sterrenkunde, na 1756 waarnemingen op astronomisch terrein; reageerde op de kometen vrees van die dagen. Invloed op E. Eisinga*. Uitvinder van de magneto- of variometer, maakte allerlei instrumenten en schreef verscheidene boeken.

Zie: M. Rooseboom, Bijdrage (Leiden 1950), 66-67.

DONIA. Naam van verschillende edele geslachten. Het bekendste was van één stam met de Harinxma's. Zes broers hieruit (o.a. Haring) speelden een grote rol onder de Schieringers* van Z.-Westergo (1450-1500, *D.*-oorlog). Onder de latere leden trad op de voorgrond Keympe. Zijn tak stierf tussen 1700-50 uit. Nog tegen 1800 bestond in de Z. Nederlanden de tak van Hotze (ca. 1550-1632), uitgeweken naar Leuven. Niet tot dit geslacht behoorden de *D.'s* van Dantumawoude, Binnert (vermoord 1473) te Engwierum en Louw.

Zie: Stb. I, 158; II, 98; v. d. Aa IV, 73, 77-79; N.B.W. IX, 205; Sminia, Naamlijst, 28-29, 93-114, 159, 241, 243, 289; Andreae, Nalezing, 17, 34, 41-42, 53, 82-83, 91.

—, **Frans van**, gezant (Jelsum 1580-Den Haag 1651). Lid Generale Staten, nam deel aan de onderhandelingen te Munster* (1648), lid Grote Vergadering te Den Haag (1651). z Tachtigjarige oorlog.

Zie: J. J. Poelhekke, Vrede v. Munster (Den Haag 1948); v. d. Aa IV, 254-255; Leeuw. Cour. (5.6.1948).

—, **Haring** (gesneuveld 1462), hoofddeling te Nijland, grietman van Wymbritseradeel 1455, bekend Schieringer. Bezette 1461 met zijn broer Agge Harinxma van Sloten Galamastate te Akkrum en hield in de omtrek zo huis, dat een landdag besloot hen te belegeren; doordat *D.* over moderne wapens (bussen) beschikte, was dit vruchteloos. Na de opheffing van het beleg werd hun terreur nog erger. De *D.*-oorlog was ontbrand. Met buitenlandse vrijwilligers bezette *D.* Hiddema te Nijland. Na zich met een deel zijner vijanden (o.a. Epo a Kee van Hottinga) te hebben verzoend, keerde hij zich in 1462 opnieuw tegen de Galama's en Jancko Douwema te Irnsum, wiens huis hij veroverde, maar hij verloor bij klooster Aalsum tegen de Vetkopers* slag en leven.

Zie: v. d. Aa IV, 77; Sminia, Naamlijst, 277; Andreae, Nalezing, 90; V.A. (1845), 113-130 (over de *D.*-oorlog).

—, **Keympe van** (?1554—Den Haag 3.11.1622). Vooraanstaand man in het Frl. van Willem Lodewijk, pleitte voor de Unie van Utrecht. Curator van de hogeschool, afgevaardigde naar de Staten-Generaal (1588-1622), grietman van Leeuwarderadeel (1594-1616), raadsheer in het Hof v. Frl.

Zie: N.B.W. IX, 205-206.

DONIA (Doeijinga, eigenlijk Ockinga), Louw van (gest. 27.2.1533). Grietman van Wymbritseradeel (1505-15), deed mee met de Saksers. Hierdoor uitvoerige opgaven in Register van de Aanbreng (1511).

Zie: v. d. Aa IV, 237.

DONIAGA (Fr.: *Dunegea*, uit geslachtsnaam en ga*-dorp). Dorp in Doniawerstal (161 inw.). Blijkens de naam vroeger bestuurscentrum van de grietenij. Streekdorp tussen Sint-Nicolaasga en Follega; kerkhof met klokkestoel, ter vervanging van in de 19de eeuw gesloopte kerk. In *D.* woonden en werkten in de vorige eeuw als schoolmeester H. G. v. d. Veen* en J. Hepkema*.

Zie: Hepkema Memories, 422.

DONIATERP, H. G. van, z Doengiaterp, H. G. van.

DONIA WEG. Planweg Hallum-Hallumerhoek. Aan de noordkant het vroegere Donia.

DONIAWERSTAL (Fr.: *Doanjewerstal*, uit *Dodingwerstal*, de *werstal* = gerechtplaats der Dodinga's of Donia's te Doniaga). Gem. in het zuiden, vroeger de zesde grietenij van Zevenwouden. Tot de gem. behoren naast de hoofdplaats Langweer de dorpen Boornzwaag,

Broek, Doniaga, Dijken, Goingarip, Idskenhuisen, Koufurderrige, Langweer, Legemeer, Sint-Nicolaasga, Oldeouwer, Ouwster Nijega, Ouwsterhaule, Scharsterbrug, Teroele, Tjerkgaast.

WAPEN: 'van goud, beladen, met een roode arm, komende van de regterkant des schilds, houdende in de hand eene omgekeerde wereldkloot van lazuur, waarvan het kruis zwart is. Het schild gedekt met een gouden Kroon' (→ Grietenij wapens). In de volksmond wordt dit wapen wel als dat van Langweer beschouwd en rijmt men: *In apel en in par is 't wapen fan Langwar* (Een appel en een peer maken het wapen van Langweer). Maar als Langweer een dorpswapen heeft gehad, is het er een geweest met drie zwaantjes.

BEVOLKING. De loop der bevolking baarde tot voor kort weinig zorgen. In 1714 telde *D.* 1517 zielen, in 1860 3113, in 1900 4725, in 1940 5836 en in 1954 6288. Maar sedert is het aantal inwoners geleidelijk gedaald tot, op 1.1.1958, 6184. Het vertreksaldo was omvangrijk. Van 1947-55 was er een vertrekoverschot van 1144 personen met binnenlandse bestemming. *D.* is een sterk agrarische gem. In 1947 waren er in de landbouw werkzaam 1360 personen en in 1950 bedroeg het inkomen in deze sector 61,7 pct. Veeteelt is de voornaamste bestaansbron. In 1956 omvatte de veestapel 15 463 runderen, 668 paarden, 2325 schapen, 1254 varkens en 8235 hoenders. Industrie is van weinig betekenis (179 personen in industriële bedrijven met meer dan tien man). Na de opheffing van de fabriek te Langweer nog zuivelfabrieken te Sint-Nicolaasga en Scharsterbrug. Langweer heeft een olieslagerij en een grasdrogerij. In Sint-Nicolaasga kwam een klein confectiebedrijf (1956), Idskenhuisen heeft een kleine timmerfabriek. In 1950 59 winkels met 134 personen. Het toerisme is belangrijk. *D.* is een gebied, rijk aan natuurschoon, met een belangrijk watersportgebied (Sneker Meer - grotendeels in *D.* —, Goingaripster poelen, Koevorder Heer). Langweer ontwikkelt zich tot een centrum; daar zijn hotels en wordt een plan verwezenlijkt aan de Z.W. oever van de Wielen een recreatiegebied te stichten met verspreide bebouwing, jachthaventjes en een kampeerterrain. Ook de bossen van Huis ter Heide, helaas enkele jaren geleden door een hoos ernstig beschadigd, worden graag bezocht.

TAAL. In 1955 sprak van de schooljeugd 97 pct. Fr. In *D.* heeft het Fr. zich in officiële stukken langer gehandhaafd dan elders. In 1543 komen uit verschillende dorpen van de hand der geestelijkheid opgaven in het Oudfr. gesteld in de beneficiaalboeken* voor.

KERKELIJK EN POLITIEK LEVEN. Van de bevolking van *D.* was in 1947 Ned. herv. 45 pct., r.k. 26,8, geref. 16,9, doopsgez. 2,2, terwijl 8,9 pct. tot geen kerkgenootschap behoorde. De rooms-

katholieken vindt men vooral in de enclave Sint-Nicolaasga en omgeving.

Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1956 werden uitgebracht op de P.v.d.A. 28,6 pct., K.V.P. 24,8, C.H.U. 24, A.R.P. 15,8, V.V.D. 5,5 en C.P.N. 0,4 pct. De gemeenteraad telt 13 leden, van wie 3 P.v.d.A., 3 C.H.U., 4 K.V.P., 2 A.R.P. en 1 vrije.

VORM EN LIGGING. De gem. heeft een driehoekige langgerekte gedaante, waarvan de top N.W. van Terhorne in het Sneker Meer is gelegen en de basis van Sloten tot in het Tjeukemeer reikt. De grootste lengte (N.-Z.) bedraagt 18 km, de grootste breedte (W.-O.), van Smallebrug tot Ouwsterhaule 13 km. De grenzen niet Lemsterland en Haskerland zijn voor een deelrecht, evenals die met Wymbritseradeel door het Sneker Meer. Meer W. vindt men natuurlijke en gegraven wateren als grenzen. De opp. is 12 600 ha, waarvan ca. 3000 ha water. De ligging der gem. is zodanig, dat men van Langweer naar Goingarip gaande, over het gebied van twee andere gem. moet reizen. Het vroegere verkeer te water, waardoor *D.* wel degelijk een eenheid vormde, is hiervan de oorzaak. Intussen heeft de aanleg van Rijksweg 43 met aftakking naar Langweer (pont over de Scharster Rien) in de onderlinge communicatie wel verbetering gebracht.

HOOGTE VAN DE BODEM EN AFWATERING. De lijn van N.A.P. omcirkelt het zandige hart der gem. langs de lijn Sint-Nicolaasga-Noed-Idskenhuisen-Legemeer-Langweer-Scharsterbrug-De Heide-Sint-Nicolaasga. Een bij Ouwsterhaule de gem. binnentredende nullijn reikt tot Scharsterbrug, maar verlaat bij het Scheenshuis in N.O. richting *D.* weer. Ten slotte ligt het gebied van Tjerkgaast en de Kleine Gaast, tussen Spanenburg en Sloten, boven N. A.P. Het is niet precies aan te geven hoe de afwatering gericht is. In het algemeen gaat deze naar het noorden en oosten, maar als het ir. Woudagemaal werkt, wordt er ook veel water in Z. richting afgevoerd. De Terhornster sluis, die in de Fr. waterhuishouding een rol speelt, ligt binnen *D.* → Terhorne.

Naast de Trijegaaster Veenpolder (400 ha) zijn de voornaamste boezemwaterschappen: de Trijegaaster polder (400 ha), de Woudfennen (446), de Verbinding (1057) en Wollegaast (1650 ha). GRONDSOORTEN. Van Z.W. naar N.O. loopt door *D.* een rug van lage zandgronden, in het midden overgaande in hoge vochtige zandgronden, die bij Sint-Nicolaasga een gebied van hoge heide ontginningsgronden omsluiten. Dit diluviale eiland, dat bij Spanenburg in tweeën wordt gesplitst, is omgeven door laaggelegen venen (rondom de Langweerder Wielen en langs het Tjeukemeer), terwijl in het noorden langs het Koevorder en het Sneker Meer klei-op-veen-gronden voorkomen.

GEBRUIK VAN DE BODEM. Het grasland omvat 7923 ha; met akkerbouwgewassen is slechts 29 ha bebouwd, terwijl de tuinbouw in de volle grond 5 ha uitmaakt (1956). Bij Sint-Nicolaasga en Huis ter Heide ligt een bosgebied van 295 ha met recreatieve betekenis.

GESCHIEDENIS. *D.* scheidde zich ca. 1350 af van Wymbritseradeel, waaronder het voorlopig kerkelijk bleef behoren, om zich aan te sluiten bij de latere Zevenwouden*, waarvan het samen met Lemster Trijega een der vier oude delen (*alda ferdin*) uitmaakte. Misschien moeten we hierdoor

de overeenkomst van het wapen met dat van Lemsterland verklaren, dat eveneens een hand met een aardbol vertoont. Het verschil zit in de plaatsing van het kruis ei- in de kleuren. In de M.E. heeft *D.* veel te lijden gehad van de strijd der Schieringers en Vetkopers. Een exponent van deze laatste partij was Jancko Douwaria van Langweer (niet te verwarren met zijn naamgenoot van Oldeboorn), die veel van zich deed spreken. De naam 'Woudlieden', die in de 15de en 16de eeuw opduikt en aanvankelijk blijkbaar verband hield met de *Lege Walden* (Lage Wouden), op de grens van *D.* en Utingeradeel, breidt zich later ook uit tot *D.* De inw. boden krachtig verzet tegen de Saksisch; overheersing en daarna tegen de Bourgondiërs. Langweer werd in 1517 door de Bourgondiërs platgebrand. In de 18de eeuw onderging *D.* uiterlijk grote veranderingen door inpolderingen en bebossing, vooral door grietman Jhr. J. Vegelin van Claerbergen (1722-73), later o.m. gevolgd door de familie Van Eijnsinga.

M., S. J. v. d.

Zie: Hepkema, Memories, 183; Repert., 183.

DONKER, Jacob, een Harlinger schipper, die mei 1567 een groep herv. vluchtelingen verried, waarvan velen zwaar gestraft werden.

Zie: Reitsma, H. J., 144.

DONKERBROEK. Dorp in Ooststellingwerf (1946 inw.), met buurschappen Petersburg, Moskou, Leidijk, Het Hogezeand, Het Koeland. Herv. en geref. kerk, openb. lagere school en school met de bijbel. Voor 86 pct. Fr. sprekend. Coöp. zuivelfabriek en Coöp. aankoop vereniging*. Veel ruilverkavelingen en ontginningen, z Broek.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 46; Repert., 183; Algra, De Historie III, 141-154.

DOODKIST, Stenen, z Sarcofaag.

DOODKORTE, Albertus Carolus, dominicaan (Lwd. 2.10.1869-Utrecht 24.2.1938). Hoogl. in de filosofie aan groot-seminarie, verbonden aan Utrechtse katholieke studentenvereniging. Met Titus Brandsma* en J. van der Wey oprichter van het' Roomsk Fr. Boun'. Schreef: *Leafde foar it Heitelân*, brochure over Fr. beweging in de trant der thomistische filosofie en artikelen in tijdschriften over Frl. en Fr. beweging.

Zie: Katholieke Fries, jrg. 6 (mrt. 1954).

DOODSHOOFDVLINDER. Grote, tot de familie der pijlstaarten behorende vlinder. In sept. 1956 is *D.* in vrij groot aantal in Frl. aangetroffen.

DOODSTRAF. Kwam in de M.E. in Frl. niet voor. Bij misdrijven tegen het volk (landverraad, muntvervalsing) werd de dader vredeloos* gemaakt; ieder mocht hem doden. Eigenlijke *D.* komt pas onder het Saksisch bewind (in sommige steden iets eerder) en is sedert in Frl. regelmatig (meestal in Lwd.) voltrokken. Soms ook, om de bevolking af te schrikken, op de plaats van het

misdrijf; echter steeds in het openbaar. Vrijdag 23.3.1860 is op het tegenwoordige Wilhelminaplein te Lwd. het laatste doodvonnis voltrokken, en wel aan Ype Boukes de Graaf*.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 63.

DOOLHOF, Het Friese, Naam voor Molkwerum. In de 17de eeuw bouwde ieder te Molkwerum waar hij wilde, z Venetië, Fries.

Zie: Fr. Plaknammen IV, 88-94; Leeuw. Cour. (9.10.1954).

DOOP. Evenals in de roomse was ook in de geref. kerk der Republiek de *D.* der jonge kinderen regel, al wachtte men in de 18de eeuw soms lang. De *D.* werd niet magisch beschouwd, maar resten van bijgeloof zijn tot op vandaag aanwijsbaar. De *D.* moest in de kerk geschieden, lidmaten moesten hun kinderen laten dopen; als regel was de vader *D.*-heffer. Levensgedrag en opvattingen der ouders waren soms een belemmering (ongehuwden, gemengd gehuwden, ketters, herbergiers, lombardhouders). Het *D.*-formulier werd na de 17de eeuw niet steeds strak gehandhaafd.

Zie: Cuperus, Kerkelijk leven II, 35-48.

Doophek. Hek in prot. kerken, dat de kansel en de zitplaatsen der kerkeradsleden omvat. Hierbinnen stond of hing de meestal koperen *D.*-vont of het *D.*-bekken. De toegang is vaak zeer fraai (Sexbierum). z Vierkant.

Dooppenning, z Familiepenning.

Doopvont. Tegenwoordig is de *D.*-vont in prot. kerken meestal van koper. Vaak hangt het naast de preekstoel. Oosterend heeft een mooi exemplaar. In de M.E. waren de *D.*-vonten groter, (i.v.m. de O. door onderdompeling) van steen (vaak gele zandsteen). Het Fr. Museum heeft exemplaren uit Tjalhuizum, Genum en Wier. Te Janum is een 13de-eeuwse *D.*-vont uit Jellum. In de kerken te Buitenpost en Oldeberkoop en in de pastoriëtuin te Oosterwolde zijn soortgelijke exemplaren. Het Fr. Museum heeft ook houten *D.*-vonten, die niet te dateren zijn. Bekend is de zeer grote *D.*-vont te Baijum, 'sa great as de Baeijumer fonte' (zo groot als de *D.*-vont te Baijum).

Zie: Repert., 308.

DOOPSGEZINDEN of mennisten*. Prot. christenen, die zich van de andere protestanten o.m. onderscheiden, doordat zij de kinderdoop verwerpen en de doop toedienen na afgelegde belijdenis des geloofs. Op grond van Matth. 5:34, 37 weigeren zij de eed, terwijl zij nadruk leggen op het persoonlijk geloofsleven en meer belangstelling hebben voor de problemen van praktisch christendom dan voor theologische en dogmatische vragen. De oude regel: geen wapens te dragen, is door velen prijsgegeven; tegen het bekleden van overheidsambten bestaat geen bezwaar meer.

De gemeenten in Nederland zijn sinds 1811 verenigd in de Algemene Doopsgez. Sociëteit (A.D.S.); de Sociëteit van Doopsgez. Gemeenten in

Frl. (F.D.S.) dateert van 1695.

De doperse beweging is 1525 ontstaan in Zürich (Zwitserland). Spoedig vervolgd, zowel door protestanten als katholieken, bereikte ze via Duitsland Nederland, waar de eerste gemeenten dateren van 1530. Belangrijke centra werden Amsterdam en Lwd. De oudste Nederlandse *D.* verwachtten het Godsrijk spoedig op aarde. Terwijl de meesten van oordeel waren, dat men dit lijdelijk moest afwachten, dachten anderen zich geroepen het Rijk met wapengeweld te bevorderen, aldus het weerloosheidsbeginsel opgevend. Leaders van de vreedzame *D.* waren o.a. Obbe* Philips, Dirk* Philips, Menno* Simons, Leenaert* Bouwens. De revolutionairen werden geleid door Jan Matthys van Haarlem en Jan* van Leyden, die in Munster in Westfalen een wederdopersrijk stichtten. Na de val van Munster (juli 1535) zijn de ook in Frl. vrij talrijke revolutionaire elementen op de achtergrond geraakt (ca. 1540); de beweging ontwikkelde zich verder in vreedzame lijn. De oudsten reisden de gemeenten rond, dopend, leraren (predikers) aanstellend, tucht oefenend. Vooral in Frl. hadden de *D.* grote aanhang. In de eerste tijd zijn hier vele als martelaars gestorven, z Auchy, d'; Reitse Aysesz; Claesken; Eelke; Elisabeth; Pruyt, Hendrik.

De gemeenten, ook in Frl., werden sinds ca. 1556 verdeeld door menigvuldige scheuringen, deels gevolg van immigratie van *D.* (z Vlaamse Doopsgezinden), deels van verschil van mening over de handhaving van de tucht in de gemeente. De strenge richtingen als Huiskopers*, Uckowallisten* en Janjacobsgezinden*, allen te zamen 'fijne mennisten.' genoemd, hielden (zelfs tot het begin van de 19de eeuw) aan de ban en de mijding vast, terwijl gematigde en tolerante *D.* als Vlamingen* en Waterlanders* met talrijker en groter gemeenten al spoedig geen gemeentetucht meer oefenden en ruimer tegenover het wereldse leven stonden. De 'fijne mennisten' bezaten ook bindende geloofsbelijdenissen, waarvan de 'groven' niet wilden weten, omdat men naar hun overtuiging' niemand zijn geloof mocht voorschrijven, z Friese Doopsgezinden.

Sinds 1574 zijn geen *D.* in Frl. meer om hun geloof ter dood gebracht, maar volledige gelijkstelling met de gereformeerden kwam pas 1796. Daarvoor werden zij slechts 'geduld' en hadden zij vele moeilijkheden met de, *vaak* door de geref. predikanten en synoden opgezette, overheid. Zo zijn o.a. in Sneek (1600-01) en Lwd. (1631) de diensten der *D.* verboden, omdat ze niet de 'ware christelijke leer' zouden hebben, eed en krijgsveld weigerden en er soms vrijzinnige denkbeelden op nahielden. Het bekende 'placcaet' van de Staten van Frl. in 1662 uitgevaardigd tegen socinianen, Quakers en Dompelaars is meermalen op de *D.* toegepast. Jan* Thomas, leraar van Heerenveen en Knijpe, werd 1720 geschorst om zijn catechisatieboekje, waarin 'Sociniaanse dwalingen' zouden voorkomen. In 1722 is van alle predikers in Frl. geëist een bepaald formulier te ondertekenen, wat zij op één na geweigerd hebben; toen is het preken in de kerken tijdelijk door de Staten verboden. In 1738 werden drie predikers (z Brouwer, W. J.) door de Staten afgezet, wegens Sociniaanse ketterijen, en toen de Fr. Sociëteit voor

hen in de bres sprong, bewerkte de geref. synode, dat na ingewonnen advies van enige theologische faculteiten de voorzitter van de Fr. Sociëteit, J. Stinstra* van Harlingen, door de Staten werd geschorst (1757). Nog in 1771 worden geref. predikanten en synoden vermaand ijverig toe te zien of de mennisten geen Sociniaanse leringen verkondigen.

Zo mochten ook de kerkgebouwen der *D.* niet opvallen. Aan de openbare weg mochten ze niet op kerken lijken en geen toren hebben. Van zulke oude 'schuurkerken' is die te Nes, Ameland, nog een voorbeeld. Soms was de kerk achter een woonhuis gebouwd. Zulke schuurkerken* zijn nog de Vermaning* te Workum (1695) en te Grouw (1659). Toch kregen de *D.* in Frl. na 1672 enige ruimte. Niet daadwerkelijk aan de oorlog deelnemend, toonden zij door het (min of meer gedwongen) verstrekken van grote geldleningen goede vaderlanders te zijn; officieel is hun toen door de Staten de eretitel toegekend van 'liefhebbers der ware religie'. Van 1665-76 is meer dan een miljoen gulden opgebracht, vnl. voor de admiraliteit van Harlingen. Daar de heersende Oranjepartij na 1750 de voorrechten der geref. kerk wilde handhaven, worden onder de patriotten in Frl. ook heel wat *D.* gevonden, o.a. Wopke Cnoop* van Bolsward, Pier Zeper* van Lwd., Abraham Staal* van Lwd. en Andle Scheltes Cuperus*. Toen in 1695 de Sociëteit van Doopsgez. Gemeenten in Frl. werd gesticht, sloten 45 gemeenten zich aan en weldra nog 12. De 'fijne mennisten' hielden zich afzijdig; slechts een enkele gemeente is in de 18de eeuw lid van de Sociëteit geworden. Deze 'fijne mennisten' zijn in de 18de eeuw meest verdwenen. Sommigen sloten zich bij de andere *D.* aan; hier en daar gingen zij over tot de geref. (herv.) kerk. Het langst hebben zij zich gehandhaafd op Ameland (-1855); een groot deel van de gemeente van Balk emigreerde o.l.v. hun oudste Ruurd Johannes Smid* en hun preker R. J. Symensma naar Amerika.

Het aantal gemeenten in Frl. is teruggelopen. Vaak hebben groeperingen als Vlamingen en Waterlanders zich verenigd; te Grouw bestonden twee gemeenten tot 1829, in Sneek tot 1839, in Oldeboorn tot 1886. Meer dan 30 gemeenten hebben zich met naburige verenigd. Dit gebeurde meest sinds de gemeenten van lekepredikers overgingen op gestudeerde predikanten. Tussen 1800-25 leidde de noodzaak om een salaris en een pastorie op te brengen, dikwijls tot combinatie.

Volgens overlevering zou het aantal *D.* in Frl. in de 16de eeuw ca. een vierde van de bevolking hebben uitgemaakt. Deze taxatie is hoog. In 1672 waren er ca. 13000 gedoopte leden; in 1838 4981; in 1900 8601; in 1956 6981. Volgens de volkstellingen van 1796, 1832, 1899 en 1947 waren in deze jaren resp. 8,5, 6,25, 4,1 en 2,9 pct. der bevolking doopsgez. Er zijn thans 46 gemeenten in Frl. met 31 predikantsplaatsen, waarvan zes vacant. Alle gemeenten zijn verenigd in de Fr. Doopsgez. Sociëteit die o.a. financieel zwakke gemeenten subsidieert. Bovendien zijn de gemeenten georganiseerd in drie Ringen; Akkrum (opgericht

1837), Bolsward (1840) en Dantumawoude (1850), die zorgen dat de dienst voortgang vindt bij vacature.

Tussen 1850-1900 zijn alle Fr. gemeenten van lieverlede overgegaan tot de vrijzinnige richting; hierin schijnt enige kentering te komen. Z., N. v. d.

Zie: S. Blaupot ton Cate, *Gesch. van dn D. in Frl.* (1839!); W. J. Kühler, *Gesch. der Ned. D. in de 19de eeuw* (Haarlem 1032); idem. *Gesch. van de D. in Ned. 1600-1735, eerste helft* (Haarlem 1940); N. v. d. Zijpp, *Gesch. der D. in Ned.* (Arnhem 1952); *Repert.*, 402-403, 405-407; *Reg. Leeuw. Cour.*, 63.

DOORENBOS, Willem, letterkundige (Deersum 28.5.1820-Den Haag 18.2.1906). Als student te Franeker en Groningen vriend van T. R. Dijkstra*; rector gymnasium te Winschoten (1851-62), leraar Nederlands aan de H.B.S. te Amsterdam (1865-84), waar hij invloed oefende op de jonge Tachtigers.

Zie: N.B.W. II, 401-402; C. G. L. Apeldoorn, W. D. (Amsterdam 1948); Wumkes, *Paden II*, 09; LH. (1949), 114; *Volkskunde* (1949), 115-119.

DOORGAANDE- OF UITGAANDE PLAATSEN. De hoeven in een zgn. strookverkaveling*, gelegen in evenwijdig aan elkaar lopende uitgangen*. In Groningen worden de *D.* genoemd; opstreckende heerden.

DOORJAGER (Fr.: *trochjager*, *-jeijer*). Naam van het trekschip (vrachtschip) van Dokkum op Harlingen en terug, dat Lwd. slechts terloops aandeed.

DOORNAPPEL (Fr.: *stikelbei*). Grote nachtschade met gestekelde vrucht. Gekweekt door kruidenkwekers en dikwijls verwilderd aangetroffen.

DOORNHAAI. Deze haai wordt wel in de Waddenzee gevangen, maar is daar niet algemeen. De gevilde achterstukken werden in W.O. II als zgn. zeepaling verkocht.

DOORNZAAD (Fr.: *stikehied*). Hegge-*D.* vooral in het oosten vrij algemeen op ruige plaatsen. Knopig *D.* langs zeedijken en soms adventief*.

DOORREED, doorrit (Fr.: *trochreed*). Bij oude herbergen nog steeds aanwezig, vaak parallel aan de verkeersweg, zodat men er makkelijk door kon rijden. De rijtuigen waarmee de boeren en burgers naar markt of kermis togen werden er gestald. De paarden kregen er voer, terwijl in de gelagkamer de mensen 'aanstaken', z Jachtweide.

DOPHEIDE (Fr.: *skrobberheide*). Plant. In het Drentse* district op vochtige heidevelden en in hoogveen. Hier er. daar (Eernewoude, Veenwouden) in overgangsveen. Ook op de eilanden (Schiermonnikoog weinig). Op Terschelling twee B.-soorten, misschien met oorlogsmateriaal aangevoerd.

DORESTAD. In de 8ste en 9de eeuw belangrijke handelsstad op de plaats van Wijk bij Duurstede.

De ondergang wordt gewoonlijk in verband gebracht met plundering door de Noormannen (863). Wrsch. heeft de verzanding van de Katwijksche Rijn nog meer schuld. De opvolger werd Utrecht*, dat een nieuwe verbinding groef met de Lek — Vaartsche Rijn in oudste stadium — en zo de Katwijksche Rijn omzeilde. Na 900 verdwijnt *D.* als handelsplaats. De Friezen handelen daarna via Deventer*. Sedert 1920 (ook nog in 1953) is er te *D.* gegraven.

Zie: J. H. Holwerda, *D. en onze vroegste M.E.* (Leiden z.j.).

DORHOUT. Geslacht uit Nieuw-Brongerga (Beneden-knijpe), eind 17de eeuw in Lwd. gevestigd, daar in de 18de eeuw in de regering. Leverde predikanten, economen en juristen. Door het jong of ongehuwd overlijden der meeste mannelijke leden nimmer talrijk, maar in Lwd. nog bloeiend.

Zie: *Stb.* II, 290; *Ned. Patr.* XXII (1935-36), 38; v. d. Aa IV, 86; N.B.W. III, 295.

—, **Ambrosius**, theoloog (Lwd. 11.7.1700-Dokkum 27.3.1776). Predikant te Garijp c.a. (1726-45) en Dokkum (1745-76). Vooraanstaand man, schrijver van vele boeken en artikelen.

Zie: B.W.P.G. II, 562-563.

DORNSEIFFEN, Hoito Godert, doopsgez. predikant (Heerenveen 25.1.1841—3.1.1922). Stond van 1867-1902 te Terhorne. Trachtte schipperskinderen onderwijs te geven. Uit het 'Terhornsche fondsje' groeide het Schoolfonds voor Schipperskinderen (1882), dat van 1882-1918 door *D.* geleid werd.

Zie: Doopsgez. Jaarb. (1908), 80-84; Menn. *Lexicon I* (1913), 469 e.v.

DORP. Thans woonkern ten plattelande, vroeger een samenstellend onderdeel der grietenij*. Het corresponderende Fr. woord *terp* heeft deze ontwikkeling niet meegemaakt en bleef hangen aan de betekenis van bouwland en kunstmatig opgeworpen woonhoogte. In de roomse tijd was veelal het bezit van een parochiekerk voor de status van *D.* criterium. *D.* in het wereldlijke en parochie in het geestelijke, waren eikaars tegenhangers, hoewel een strenge scheiding ontbrak. Het wereldlijk *D.* was een organisatievorm op het gebied van de waterstaat, soms van de landbouw, maar steeds op dat van bestuur en rechtspraak, vooral in relatie tot het geheel, de grietenij; *D.s.*-volmachten en dorpsrechter* waren daarvan de uitdrukking.

Zie: O. Postma, *It Fr. Doarp as tsjerklike en wrâldske ienheit foar 1795* (1953).

Dorpsgeschiedenis. De beschrijving van geschiedkundige gebeurtenissen en ontwikkelingen gedurende een bepaald tijdvak in en op het *D.s.*-territorium. Reeds lang is de *D.s.*-geschiedschrijving in Frl. beoefend. De historieschrijvers P. Winsemius en Chr. Schotanus (17de eeuw)

begonnen er mede, maar vooral in de 19de eeuw wordt de lokaalhistorie beoefend. Naast algemene werken als de *Oudheden en Gestichten* (1723), *Tegenwoordige staat van Frl.* (1788) en A. J. v. d. Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* (1839) verschijnen monografieën over grietenijen, waarin uiteraard de *D.en* plaats krijgen. Ook beschrijft H. W. Steenstra in werkjes over Barradeel en Franekeradeel de resp. *D.en*.

Iets dergelijks deed de Kollumer notaris A. J. Andreae* tegen 1900 in zeer verantwoorde publikaties (Kollumerland, en Nieuwkruisland, geschiedkundig beschreven (1883)) en Oudheidkundige plaatsbeschrijving van de gem. Kollum en Nieuwkruisland (1885). Deze eeuw bracht toenemende belangstelling. Vóór W.O. II werden in sommige *D.en* reeds bijeenkomsten georganiseerd, waar de *D.s*-geschiedenis hoofdonderwerp was. Na de oorlog groeide de belangstelling zo, dat de deskundige sprekers nauwelijks aan de vraag konden voldoen.

Er is verschil tussen *D.s*-geschiedenis en geakunde*. Het woord geakunde wint terrein, hoewel men soms niets anders bedoelt dan *D.s*-historie, wat beperkter is. Het valt op, dat de *D.s*-geschiedenis in Frl. vaak door niet-academici (sneupers, snuffelaars) beoefend wordt. Lokale en dagbladpers wijden aandacht aan de *D.s*-geschiedenis. Moderne *D.s*-beschrijvingen zijn: B. R. Veltman, *Oostermeer* (1925); Y. Douma, *Uit het verleden en lieden van Kollum* (1932); O. Santema, *Skearnegoutum troch de ieuwen hinne* (1937); id., *Ta de skiednis fan Toppenhuzen en Twellegea* (1939); R. S. Roorda, *It âlde doarp* (Britsum) (1939); S. E. Wendelaar Bonga, *Oer Ealsum âld en nij* (1942); id., *Oer Eastrum âld en nij* (1942); id., *De Streek en Betterwird* (1942); A. Tjoelker, *Surhuisterveen, een D.s-studie* (1947); Kr. Boelens, Nes, *in doarp yn'e Dongeradielen* (1950); P. B. Winsemius, *Minnertsgea* (1952); K. Sikkema sr. en Jr. Zwaagwesteinde (1954); A. Algra, *De historie gaat door het eigen D.* (I, 1955, II 1956, III, 1957).

Zie: B XIII (1951), 59-62; Repert., 308.

Dorpsorganisatie. De organen waarin het *D.s*-leven zich manifesteert, vinden hun vorm in allerlei verenigingen, comités, instellingen enz. op het terrein van kerk, school, staat en maatschappij. Naar de kerkelijke richting is er nogal enig verschil. Voor r.k. *D.en* zij naar het Roomsk Fr. Almenak van 1933 verwezen. De Prov. Almanak van Frl. geeft voor het prot.-georiënteerde *D.* verschillende verenigingen. Sportverenigingen zijn soms aan bepaalde streken gebonden (kaats-, zeilsport). Sommige *D.en* lopen gevaar over-georganiseerd te worden. Een sterk verenigingsleven getuigt echter ook van activiteit (Terhorne, ca. 430 inw., met 30-40 organisaties). In dergelijke plaatsen vindt men soms een zgn. agendabureau, waar in samenwerking de data van de vergaderingen worden vastgesteld. Een algemene vereniging, waarvan praktisch iedere hoofdbewoner lid is, is *Doarps-bilang* (*D.s*-belang) of Plaatselijk* Belang.

DORPISME. Plaatselijk chauvinisme, zich vooral uitend in een zekere 'vijandschap' t.a.v. naburige of

andere dorpen, bestaat in Frl. van oudsher. Oorzaken zijn o.m.: de vroegere concentratie op specifieke dorpszaken (bijv. terpbouw, agrarische organisatie, bureplicht*, armenzorg*), de eertijds geïsoleerde ligging der dorpen, de strijd om een politieke of economische machtspositie (bijv. tegenstellingen tussen de steden onderling, tussen dorp en stad inzake het waagrecht en tussen de vlekken* onderling), de gedwongen kerkelijke combinatie* sinds de hervorming en het verschil in dorpstype naar de sociale structuur (bijv. boeren-naast arbeiders- en middenstandsdorpen).

In het groot kwam het *D.* tot uiting in het wisselend partijkiezen in de partijschappen* in de M.E. (bijv. Sneek en Dokkum contra Lwd.; Harlingen contra Franeker), in het klein o.m. in het afweren van vrijers uit naburige dorpen (minder door de meisjes dan door de potentiële vrijers uit het eigen dorp). Toenemend verkeer en de beweeglijkheid van de bevolking verzwakten de tegenstellingen, die echter nog te voelen zijn bij sportwedstrijden en het verzuimen van de kerkdienst, als die in het buurdorp plaatsvindt. De kleine dorpen komen thans dicht bij elkaar in hun gezamenlijke belangenstrijd met de zich snel ontwikkelende grotere centra binnen dezelfde plattelandsgem. z Dorpsscheldnamen, Volkskarakter.

DORPSBELANG, Verenigingen voor, z Plaatselijk Belang.

DORPSDIJK. Een dijk, vaak een binnendijk, waarvan het onderhoud bij een dorp berustte, zoals bijv. de dorpsdijken op Ameland.

DORPSKERNVORMING. Het tot de burenen* verheffen van een buurschap* in een dorp. De kerkbouw is van overwegende invloed geweest. De plaats van de kerk bepaalde die van de jaarmarkt en evt. van de rechterstoel en dus de plaats van de herberg (evt. tegelijk rechthuis) en van de 'neringdoenden', die de 'verzorgende' functie van de burenen accentueren. Kerkbouw leidde niet immer tot *D.* (bijv. Wester Nijkerk) en vooral in streekdorpen* valt soms nauwelijks een 'kerkeburenen' te herkennen (bijv. Katlijk, Schurega en Oudbeets). *D.* of verschuiving van de kern kan samenhangen met de oriëntering op een weg (bijv. Duurswoude) of op een vaart (bijv. Winsum, waar twee 'buorrens' ontstonden, en Oosterwierum, waar men zelfs de kerk naar de nieuwe kern verplaatste, evenals in Drachten, waar de beide oorspronkelijke dorpen tot geringe buurschappen degradeerden), hetgeen vaak een gevolg was van verveningen (bijv. Jubbega en Oostermeer, waar de kern van het Hoogzand naar de Snakkerburenen werd verplaatst, zonder dat de sindsdien herbouwde kerk volgde). Vele van de arbeidersdorpen* kunnen niet op een duidelijke dorpskern bogen, hetgeen hun ontwikkeling belemmert (bijv. Harkema—Opeinde en de Tieke), z Kerkbouw, Nederzettingsvormen.

DORPSRECHTER. In functie en naam de opvolger van de vroegere atta*. Hij was tijdens de Republiek in de dorpen der grietenij niet alleen de

plaatselijke vertegenwoordiger van het grietijbestuur, maar ook en vooral dienstbaar bij de rechtspraak; voor de waterschappen deed hij oproepingen. Voordien gekozen, werd hij sedert de Saksische* Ordonnantie door de grietman benoemd, sedert 1603 uit een voordracht van drie. Ook in de 19de eeuw hier en daar nog aanwezig.

Zie: J. S. Theissen, Centraal Gezag en Fr. Vrijheid (Groningen 1907), 64 en 192; C. J. Guibal, Democratie en Oligarchie in Frl. tijdens de Republiek (Assen 1934), 44.

DORPSSCHELDNAMEN. De *D.*, niet los te maken van isolement en dorpisme* ener- en volkshumor* anderzijds, zijn ook in Frl. algemeen, al neemt, door het verminderde gebruik, hun aantal af. Hier en daar is men echter nog zeer gevoelig voor de scheldnamen, die overigens ook van de Fr. steden bekend zijn. Ken grote collectie is door A. Hallema gepubliceerd, terwijl reeds eerder Waling Dijkstra en Johan Winkler aandacht aan *D.* schonken, z Dokkumer Granaten.

Zie: A. Hallema, Scheid-, schimp- en spotnamen (Naarden 1946); Leeuw. Cour. (13.7.1050).

DORPSTYPEN. Is er in onze tijd, door het streven naar komvorming, in de *D.* een proces van nivellering te zien, toch kan men ook nu nog duidelijk zes typen onderscheiden: archipeldorp, brinkdorp, koloniedorp, open dorp, streekdorp, terpdorp. Zelfs in de oude kern der Fr. steden laten zich *D.* herkennen. Zo is Workum uit een streekdorp ontstaan, evenals Hindeloopen en IJlst. Sloten maakt door de aanwezigheid van een kruis van weg en water de indruk van een koloniedorp, maar is dat niet. Tegenover zeer oude *D.* als het terpdorp (in de wierde van Ezinge al voor de Romeinse tijd aangetoond) staan jonge als het koloniedorp, dat in de hoogveenstreken eerst in de 17de eeuw optreedt (Drachten, Surhuisterveen, Gorredijk).

Zie: Fr. Plaknamen III (11150).

Dorpstypen naar de sociale structuur. Deze lopen in Frl., hoezeer het platteland overheerst, vrij sterk uiteen. Fr zijn dorpen waarop de adel* zijn stempel zette, arbeidersdorpen*, boerendorpen* en industriedorpen, die een totaal van het land vervreemde bevolking aantrekken. Fr zijn slechts weinig zuivere typen. Renteniërs- en forensendorpen vallen bijv. dikwijls samen met recreatiecentra en middenstandsdorpen*.

DORPSVAK. Vak van een dijk of kanaal waarvan het onderhoud bij een bepaald dorp berustte.

DORPSVLAGGEN. Vanouds -waren er weinig *D.* en wel bij dorpen met scheepvaart, vooral zeevaart. Tot heden zijn er zes bekend, nl. van Kollum, Oude Bildtzijl, Oudeleije, Molkwerum, Heeg en Joure. In de jongste tijd kwam het denkbeeld op, om dorpskleuren in te

voeren als semi-officieel symbool van verbondenheid. Wonseradeel nam het initiatief, waar de raad voor alle dorpen vlaggen invoerde (1955).

Zie: Geneal. Jierb. (1955), II; Leeuw. Cour. (12.4.; 13.6.; 29.11. 1957); Fr. Koerier (9.3.; 5.4.; 9.4.; 27.4.; 9.5.; 18.5.; 7.6.; 21.6.; 26.11.1957); Met vliegende vaandels en slaande trom (1955).

DORPSWAPENS moeten in Frl. vroeger talrijk zijn geweest. Na 1795 raakten ze in vergetelheid; de Hoge Raad van Adel registreerde ze niet. Ze worden teruggevonden in diverse bronnen als wapenboeken, gevelstenen, uithangborden, kerkzilver e.d. A. S. Miedema verzamelde er tot 1940 n. Nadien zijn er nog enige tientallen teruggevonden, o.a. door K. Sierksma. Een samenvattende publikatie ontbreekt tot nog toe. Vrij volledig t.a.v. de teruggevonden wapens is wrsch. de volgende lijst, waarbij het cijfer tussen haakjes naar de onderstaande literatuur verwijst: Akkrum (5), Berlikum (1,5), Bontebok (5), Bozum (4,5), Burgwerd, Drachten (1,5), Dronrijp (1, 2, 5), Eernewoude (1), Elahuizen (1), Gersloot (3), Giekerk, Gorredijk, Grauwekat, Grouw (1), Heerenveen (5), Hommerts, Joure (1), Kollum (1), Kolen, Koudum, Langweer (4), Lemmer, Luinjeberd (3), Makkum (1), Molkwerum (1), Oldeboorn, Oosterwolde, Oostvlieland, Parrega, Rauwerd, Terband (3), Terkaple, Tjalleberd (3), Warns, Wartena (1), Westvlieland, Wirdum, Witmarsum. De sprekende wapens der beide in deze reeks opgenomen buurschappen zijn wellicht niet geheel au sérieux te nemen. In sterkere mate geldt dit voor de wapens der Bilddorpen (4), door Sierksma op grond van volksrijmpjes geconstrueerd.

Zie: I. I.H. XX (1938), 82, 129; XXI (1939), 27; XXII (1940), 6; 2. Geneal. Jierb. (1952), 40; 3. Geneal. Jierb. (1953), 49; 4. Leeuw. Cour. (3.11.1949; 8.2 en 11.5.1950); 5. Fr. Koerier (23.3; 18.5; 13.6; 2, 12, 27.7; 10.10; 13.11; 13 en 28.12., 1957).

DORSEN (Fr.: *terskjen*) van de meeste daarvoor in aanmerking komende veldvruchten geschiedde in Frl. tot in de 19de eeuw met de dorsvlegel (Fr.: *flaeije of swingel*). In Ooststellingwerf bleef tot ca. 1900 een kromme dorsstok (uit één stuk) in zwang. In de 18de eeuw kwam, naast de vlegel, bij grotere boeren de dorsrol in gebruik. Men dorste in de schuur op de dorsvloer (Fr. *tershflier* of *telle*). Een echte dorsvloer ontbrak lang in primitieve bedrijven, bijv. op Ameland, waar men kleine schoven rogge of haver tegen een hard voorwerp sloeg. Het *D.* van koolzaad* en van boekweit* vond, feestelijk, in de open lucht plaats: boekweit op het erf, waar een aarden dorsvloer werd gemaakt, en koolzaad op het veld op grote kleden (zoals in de iyde eeuw ook met haver werd gedaan), waar paarden de schoven uittraptten, soms geholpen door loondorsers met de vlegel. Het *D.* op het kleed werd meestal

aangenomen door een *kleedbaes* met een eigen groep arbeiders, zoals thans de *terskbaes* met zijn dorsmachine langs de boeren trekt. P. J. Troelstra beschreef het koolzaad-*D.* in een fraai episch gedicht.

Dorshuis (Fr.: *terskhûs*). Onderdeel van de Fr. schuur bij de gemengde bedrijven op de klei en in de Wouden, gelegen tegen de achtergevel tussen schuurreed* en paardestal. Een of twee ramen en een luik in de achtergevel. Vroeger werd hierin de winter gedorst met een kegelvormig rolblok (Fr.: *rôle*) dat bevestigd aan een zware paal, een kring beschreef en dat getrokken werd door één, op grote boerderijen door twee paarden. Het zaad met het kaf werd bewaard tussen buitenmuur en schuurreed in de *nôtheyne* (graanhoek).

Zie: K. J. v. d. Akker, Van de Mond der Oude Middellzee I (1934), II (1940).

Dorsrecht, Het Achlumer (*Teschlaow*, ook *Watzje Rjuecht*), wet op het koolzaad-*D.* te Achlum, een falsificatie (18de eeuw), geschreven in namaak-Oudfr., zgn. van 1559.

Tekst: F. Buitenrust Hetteema, Bloemlezing uit Oudfr. geschriften (Leiden 1887-90), II, 47-56.

Zie: B.I. (1938-39), 56-62.

DORSEN, Hendrika Akke van, dichteres (Grouw 27.9.1887-). Tot 1947 commies ter secretarie Deventer, daarna ambteloos. Dichteres van een aantal liefdesverzen, die ca. 1915 werden begroet als eerste uitingen van een nieuwe, persoonlijke kunst; in 1952 werden ze met nieuwe gedichten gebundeld tot *De Gouden Rider* (1954), waarvoor haar in 1953 de Gysbert Japiksprijs werd toegekend.

Zie: D. Kalma, Inleiding De nije moarn (1922); id., Fr. Skrift. I (1928), 26-27, 289-293, II (1931), 315; Frisia (1924), 27; A. Wadman, Fr. Dichters (Leiden 1949), 30; I.H. (1953), 7-8; Tsj. (1953), 53-58; Boek van Nu VII (1953), 21-22; Piebenga (1957), 232-233.

DORST, Jacobus Cornelis, landbouwkundige (Sint-Annaland 19.7.1894—). Consul van de Plantenveredeling der Fr. Mij. van Landbouw (1919-41), tevens secretaris en technisch leider van de keuringsdienst Frl. (1932-41). Sedert 1941 hoogl. te Wageningen.

Wrk.: Vlasteelt en vlasbewerking in Frl. (1925).

DOTINGH. Geslacht van burgemeesters en secretarissen te Lwd., te beginnen met Johannes (Coevorden 26.10.1634-Lwd. 26.10.1694).

Zie Stb. II; Nal. 3; hs. Geneal. Gem. Arch. Lwd.

—, **J.**, 18de-eeuws rechtsgeleerde. Al voor 1800 beschouwd als schrijver van: *Het verward Friesland!*... (1749), over het pachtersoproer*.

DOTTERBLOEM (Fr.: *djerreblom*). Ranonkelachtige plant. Vooral in het laagveengebied, maar ook in de O. helft der prov. en hier en daar op de eilanden. In 1929 werd door de heer en mevr. Koopmans-Forstmann het ontbreken van de *D.* in het westen der prov. vastgesteld. Op de klei ten zuiden van Sneek werden enkele voorposten aangetroffen bij de meren. De vindplaats het dichtst bij de Zuiderzee was een weiland bij Takozijl. Het ontbreken van de *D.* in

W.-Frl. werd toegeschreven aan te hoog zoutgehalte van het -water. Na de afsluiting van de Zuiderzee werden nieuwe vindplaatsen vastgesteld (Jorwerd, Mantgum, Laaksum); dit zou er op kunnen wijzen, dat de *D.* opdringt naar het westen.

Zie: Corr. bl. v. d. Flor. 3.

DOUMA. Edel geslacht uit Langweer, uitgestorven tussen 1700-50. Een bekend lid was Epe (onthoofd Harlingen 1516), grietman van Utingeradeel, eerst Saksisch-, daarna Geldersgezind. Later verschillende leden van het Verbond der Edelen. Door huwelijk van Rienck *D.*, met Tjepcke Oenema († 1485) werd de naam ook overgenomen door enige leden van dit geslacht, die zich *D.* v. Oenema noemden. De kleinzoon Jancke noemde zich echter Douwama*; zijn tak stierf in de 17de eeuw uit.

Zie: Stb. I, 93-95; II, 59-62; v. d. Aa IV, 93-94, 96; N.B.W. X, 243; Sminia, Naamlijst, 51, 326, 339, 344; Andreae, Nalezing, 42, 104, no, 142.

— (**Douwma**), **Epo van**, edelman (Huizum 24.6.1542-Nijland 24.6.1602). Voorvechter van de Fr. vrijheid*, hervormingsgezind, vriend van Gellius* Snecanus. Tegen Rennenberg*, vóór Unie* van Utrecht.

Zie: Vr. F. XIV (1881), 1-110.

DOUMA, Jan, theoloog (Ee 4.8.1881-Britsum 7.4.1945). Geref. predikant, stond o.m. te Schettens en Britsum. Publiceerde in vele bladen (vooral Fr. kerkblad) artikelen, speciaal over Fr. kerkgeschiedenis. Een der promotors van het Grifformoord* Fr. Selskip. Vertaalde met W. Zuidema de kroniek van de abdij Bloemhof (Utrecht 1938).

DOUMA, Sjoerd, classicus (Wierum 12.11.1912-). Studeerde te Groningen, promoveerde 1939 op: *J. S. Bernard, medicus en philoloog 1718-93*, was verbonden aan de bibliotheek der Technische Hogeschool te Delft. Sedert 1.1.1941 bibliothecaris Prov. Bibliotheek te Lwd.

Wrk.: Bij het 100-jarig bestaan der Prov. Bibliotheek van Frl. (1952).

Zie; Leeuw. Cour. (18.10.1940).

BOUWAMA, Jancko, vrijheidsstrijder (Oldeboorn 1482—Vilvoorde 1529). Uit vetkoperse kring afkomstig, verliet hij bij de komst der Saksen het land, keerde in 1502 terug en werd een der leiders van de ontevreden Friezen in de Saksische tijd. Hij deed eerst mee met de Geldersen (1514), maar raakte in 1520 in ongenade. Dan naar Karel V, die hij hielp bij de verovering van Frl. Als verrader gewantrouwd bij beide partijen. Hij kwam tegenover de stadhouder G. Schenck* van Toutenburg te staan, die, te zamen met K. van Martena*, zijn ondergang bewerkte. *D.* stond ook in contact met Oostfrl. Op 12.6.1523 werd hij gevangen gezet. Of hij werkelijk te Vilvoorde zijn *Memoires* (Geschriften uitgegeven door het Fr. Gen., 1849) heeft geschreven, is op zijn minst twijfelachtig. *D.* moet gezien worden als een Fr. nationalist. Zijn ideeën leefden voort bij Syds Tjaerda* en Karel Roorda*.

Zie: A. J. Andreae, J. D. (1893); M. S. E. Visser, J. D. (1939); N.B.W. VI, 449-451; Reg. Leeuw. Cour., 30; Repert., 237.

DOUWE AUKES, Fr. zeeheld (?-1668). Streed onder De Ruyter en werd na de dood van Tsj. H. de Vries* als luitenant-admiraal benoemd.

Zie: N.B.W. III, 46; Reg. Leeuw. Cour., 30; Repert., 224.

BOUWE BENEDIX, priester, jurist, hebraïcus (Sneek ?-Düsseldorf 14.1.1586). Befaamd preker en schrijver van ascetische werkjes. Na pastoraat in Sneek medepastoor van de Oldehoofster kerk in Lwd., waar hij in 1566 moedig optrad. In 1570 aartsdiaken*; afgezet door Rennenberg*, week hij uit naar Keulen.

Zie: M. P. van Buijtenen, St.-Vitus van Oldehove (Utrecht 1950).

DOUWE EGBERTS, Koninklijke Tabaksfabriek-Koffie-Branderijen-Theehandel

N.V. In 1753 in Joure als kruidenierswinkel opgericht door Egbert Douwes met in de zeevaart verdiend geld. De zaak heet naar de zoon Douwe Egberts. Koffie, thee en tabak, toen al belangrijke kruidenierswaren, vormden voor zeven geslachten, in rechte lijn afstammend van Egbert Douwes, het object hunner activiteit. Het bedrijf behoort tot de grootste in den lande. Naast de fabriek te Joure is er één in Utrecht en zijn er verkoopkantoren in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Groningen, Nijmegen, Goes en Maastricht; verder een vestiging in Kleef voor produktie en verkoop in W.-Duitsland en in Antwerpen voor België. Het aantal werknemers bedraagt ca. 1400, van wie ruim 700 in Joure. Naast de afzet in Nederland is er belangrijke export, zowel in als buiten Europa. Na research in eigen laboratorium is thans poederkoffie aan het produktieprogramma toegevoegd.

Zie: Leeuw. Cour. (3, 7, 10 en 11.9.1928); N. V. Douwe Egberts Joure, Utrecht, 1753-1928.

BOUWE FEDDRIKS, ook Douwe Feddriks van Molqueren. Tegen 1700 prediker bij een kleine doopsgez. gemeente te Harlingen, 'het kleyne hoopken', dat zich in 1696 van de Vlaamse* gemeente aldaar had afgesplitst. Later prediker in Emden. Geboorte- en sterfjaar onbekend. *D.F.* was zeer conservatief, een paladijn van de oud-menniste orthodoxie, door zijn tegenstanders beschuldigd van neiging tot calvinisme.

In zijn boeken: *Der Mennoniten Leere* enz. (Amsterdam 1698), *Mennoitisch Ondersoek* enz. (Amsterdam 1700) beschuldigt hij de meer liberale doopsgezinden van socinianisme* en afwijking van de bijbelse leer. *De Rechtsinnigheyd van de Leer der Mennoniten opgesteld* enz. (Amsterdam 1703) richt zich vooral tegen de vrijere opvattingen van zijn collega Jan* Klaasz van Grouw. Deze boeken werden ook door vele gereformeerden met instemming gelezen.

Zie: B.W.P.G. III, 26 e.v.; Menn. Encyclopedia II (1956), 318.

DOUWEN, Wiebe Jans van, theoloog (Dokkum 9.4.1840-Den Haag 20.8.1912), doopsgez. predikant te Borne 1871, De Rijp 1874, Bolsward 1887 en Almelo 1892-1911. Vooraanstaand modern

predikant. Schreef vele artikelen en publiceerde *Socinianen en Doopsgezinden* (Amsterdam 1898). Wrsch. verwant aan Jan Wiebes van Douwen (ca. 1770-Workum 1825), zonder wetenschappelijke opleiding predikant te Nieuwstadt-Goedens in Holstein 1789, Staveren 1798 en Workum 1812-25.

Zie: B.W.P.G. II, 571-573; Doopsgez. Jaarb. (1921), 21-29.

DOUWMA, Epo van, z Douma, E. van.

DOVENETEL (Fr.: *sûchnettel*). Plant. Witte *D.* is algemeen op iets beschaduwde, ruige plaatsen. Paarse *D.* algemeen als akkeronkruid*. Op de klei vindt men in akkers ook veel hoenderbeet. De tussenvorm: ingesneden *D.* algemeen op de klei, dé middelste *D.* een enkele keer gevonden.

DOWE, D. J. de, portretschilder, tijdgenoot van Nic. Wieringa* (17de eeuw). Werk in Lycklamahuis te Beetsterzwaag.

Zie: Kunsthist. Med. I (1946), 34-36.

DOYEM, Orck van, president van het Hof van Frl. (1578/79-31.10.1641). Uit een edel geslacht, dat te Harlingen en Franeker in de 16de en 17de eeuw bloeide en waarvan vele leden de naam Orck droegen. Studeerde te Franeker en Heidelberg. In 1632 afgevaardigde ter Staten-Generaal, in 1633 scheidsrechter bij de geschillen in de Staten, die hij in 1634 als buitengewoon Rekenmeester van dichtbij meemaakte. Zijn dochter Franscke werd om haar geleerdheid zeer geprezen.

Zie: N.B.W. IX, 208; v. d. Aa, IV, 312; Nav. III (1859), en bijbl. CXXVII; Stb. I, 5; II, 6; Ned. Leeuw IV (1886), 38.

DOYMA (Doyema), **Rommert**, drukker te Franeker (1605-16), academiédrukker* (1611), landschapdrukker* (1615).

DOYS. Riddermatig geslacht uit Gelderland, waaruit ook de graven van Bylandt stammen. Godfriedt († 1553) was abt van Lidlum, zijn broer Johan prior aldaar en pastoor te Tjummarum. In 1652 vestigde zich in Frl. Gerlich; kleindochter Ansk (1699-1765) getrouwd met Arent van Haersma (1695-1740). Hun achterkleindochter jkvr. Anskjen D. Vegelin van Claerbergen (1787-1866) trouwde met Ulricus Her-mannus Wielinga Huber (1792-1871).

Zie: Stb. I, 388; II, 268.

—, **Jhr. Gerlich** (Deventer? 20.12.1626-Jelsum 21.12. 1685). Door zijn huwelijk kwam *D.* naar Frl. Kapitein bij het Fr. voetvolk (1660), raad in het Hof (1669) en curator van de Hogeschool (1667). In 1678 eigenaar van Dekamastate te Jelsum. Het geslacht stierf uit in 1774. *D.* liet twee foliodelen met genealogische aantekeningen na (in Prov. Bibliotheek Lwd.).

Zie: V.A. (1897), 148-178.

DRAADGENTIAAN (Fr.: *fine gentiaen*). Plant. Op vochtige open zand- en veengronden, bijv. taluds van nieuwgegraven sloten, het meest op de eilanden.

DRAAI, z Bruggen.

DRAAIKRUIS. Houten tourniquet, voorheen veel in kerkhofmuur of -haag om dieren te weren, thans nog in Stiens. Vaak was het *D.* gecombineerd met een ijzeren rooster, zoals in moderne vorm de veeweringen in de zuidwesthoek in de wegen achter de zeedijk. Aan het *D.* werd (wegens de kruisvorm?) duivelbannende kracht toegeschreven, z Kerkhofrooster.

DRAAIORGEL. De belangstelling van het Fr. publiek voor het *D.* (straatorgel) is toegenomen. Het orgeldraaien is niet meer een soort bedelarij. Ook wordt 'de provincie' niet, zoals vroeger, met slechte en kleine instrumenten afgescheept. De waardering voor het *D.* als verrijking van het straatbeeld groeide. Goede instrumenten komen ook naar het noorden, doordat de steden in het westen wegens straatlawaaï en snelverkeer geen plaats meer hebben voor *D.s.* In Lwd. zijn nu drie 'pierementen', Sneek heeft er twee (het vroegere stadsorgel van Bolsward inbegrepen), Gorredijk twee en Drachten één. Het Drachtster orgel, een grote Gavioli, heet 'Peije', naar de speelman 'Peije* Rasp'. Voor het merendeel zijn de *D.s.* eigendom van liefhebbers, van wie sommigen ook zelf de restauratie ter hand namen; ze komen niet allemaal 'om den brode', maar ook voor goede doeleinden op de weg. Fr. heeft nog een elfde orgel, het is in bezit van een particulier, die het alleen voor vrienden en geburen draait.

Zie: Leeuw. Cour. (5.10.1957).

DRAAK. Volgens de kronieken van Ocko Scharlensis*, P. Winsemius* en Hamconius* vertoonde zich in de jaren 4,150 en later nog eens bij een uitbarsting van het Rode Klif een vurige *D.* in de lucht. In de volksoverlevering is de *D.* onbekend.

DRABELKOEKEN. Ronde koeken van tarwemeel, roomboter, melk en suiker, thans nog door één firma in Sneek gebakken en in bussen in de handel gebracht.

DRACHT (drecht, drait, dreit). Waternaam, waaraan Drachten zijn naam ontleent. Verband met dragen (= trekken). Misschien moet aan overdracht (= overtoom*) worden gedacht. Latere betekenis: waterloop, z Draït.

Zie: Schönfeld, Waternamen, 160-169; Moerman, 55-56.

DRACHTEN (Fr. id.). Hoofdplaats van Smallingerland (13 464 inw.). Naam afgeleid van het riviertje de Draït of Dracht.

GESCHIEDENIS. In de M.E. lagen hier twee boerendorpjes, Noorder en Zuider-*D.*, elk met een eigen kerk, verbonden door de Lijkweg*, 1 km oostwaarts beschermde een leidend de akkers tegen het water uit de hoogvenen; 1 km westwaarts beschermde de Hoge weg de dorpen tegen winterse hoge waterstanden. In 1641 is de Drachtster Compagnonsvaart gegraven; ter plaatse ongeveer van de leidend de N. en Z. Dwarsvaart en loodrecht daarop tal van wijken. Langs Compagnonsvaart en dwarsvaarten ontstond de veenkolonie: het nieuwe dorp *D.* werd een dubbele kruisbuurt. In 1743 vervangt de nieuwe herv. kerk aan de vaart

de oude kerkjes (waaraan N. en Z. kerkhof herinneren). Ca. 1800 was het veen afgegraven; *D.* telde toen (1815) 2930 inw. Pas na 1850 begint een nieuwe opbloei; in de industrie (12 molens, kalkovens, tabaksfabrieken) werkten 1864 274 arbeiders. Scheepvaart en handel (weekmarkt) floreerden, *D.* werd winkelcentrum. In 1900 had *D.* 6418 inw. en was allang het grootste dorp van Fr.

HEDEENDAAGSE TOESTAND. Tot 1945 gaat de ontwikkeling geleidelijk; daarna spande het gemeentebestuur, met een actieve industriecommissie, alle krachten in voor vestiging van industrieën. Er werd in het noordwesten een industrieterrein aangelegd en een industrieflatgebouw. Een succes was de vestiging van Philips' industriegroep Kleine Apparaten (personeel 1700). Verder zijn belangrijk: Ned. Balataindustrie (130), Betonfabriek Gebr. Kijlstra (120), Matrassenfabriek 'Union' (80), Duplicatorfabriek Hadewe (80), Stoomtimmerfabriek v.h. A. K. v. d. Veen (70), Drachtster leder- en latexfabriek (60), Schuil Duimstokkenfabriek (60), Sluis' Machinefabriek (60), 'Lijempf' Melkproducten (60), Drukkerij N.V. Laverman (40), id. Gebr. Folkertsma (10), v. Slageren en Visser Carrosseriefabriek (10), Matrassenfabriek A.K.O. (20), Kok Meubelindustrie (15), Houtwarenfabriek Hodeka (20), Lammers Apparatenfabriek (10). - In 1947 werkten in de industrie in *D.* ca. 600 personen, in 1957 bijna 3000. - De bevolking groeide in die tijd van ruim 9000 tot ruim 13 000. Dit bracht nijpend woningtekort; na 1945 zijn er meer dan 1500 nieuwe woningen gekomen en meer dan 20 km nieuwe straten. De oude kruisbuurt is vrijwel opgevuld en het uitbreidingsplan rekt op ca. 35 000 zielen in 1980; het dorp zal dan O.-W. lopen van Ureterper verlaat tot Hoge weg en N.-Z. van de Folgeren tot Rijksweg 43.

VERKEER. Voor verkeer te land zijn belangrijk Rijksweg 43 (Afsluitdijk-Groningen 1958) en Rijksweg 43a van *D.* naar Quatrebras. Het industrieterrein heeft spoorwegverbinding voor goederenvervoer met Groningen. - Voor verkeer te water is in aanleg een kanaal voor schepen tot 600 t van de Kruiswaters naar een ruime nieuwe haven. De veranderingen in *D.* blijken ook uit de enquête over de taal van het schoolkind; de overige dorpen van Smallingerland spreken voor 99 pct. Fr., in *D.* maar 87 pct.

ONDERWIJS. *D.* heeft vier kleuterscholen, 4 openb., 2 chr. nat., 1 c.v.o., 1 r.k., 1 geref. lagere school; een openb., een chr. b.l.o.-school; een openb., een chr. uloschool. *D.* is centrum van voortgezet onderwijs met een lagere technische school, een rijks-h.b.s. sedert 1920 (na 1947 lyceum), chr. h.b.s., rijkslandbouwwinterschool, landbouwhuishoudschool met leraressenopleiding, middelbare handelsavondschoon, rijks- en chr.

kweekschool voor onderwijzers. In oprichting zijn een chr. huishoudschool en een chr. lagere technische school.

KERKELIJK LEVEN. Naast de herv. kerk zijn er een 'kapel' van de orthodox hervormden, 2 geref. kerken, 1 geref. kerk art. 31 K.O., 1 chr. geref. kerk, doopsgez. kerk, baptistenkerk en gebouwen van de chr. geref. gemeente, het Apostolisch Gen. en het Leger des Heus. Tot 1933 woonden in *D.* slechts enkele rooms-katholieken. Toen werd er een r.k. centrum van de minderbroeders gevestigd en twee jaar later van de zusters karmelietessen; sedert 1937 zijn deze centra twee kloosters. Verder sedert 1943 een r.k. verpleeghuis en kraaminrichting van de franciscanessen van Heerlen. *D.* telde op 1.4.1957 4952 hervormden, 3875 gereformeerden. 310 doopsgezinden, 342 rooms-katholieken, 706 leden van overige kerkgenootschappen en 3270 onkerkelijken.

MONUMENTEN. Op de Voorlopige Monumentenlijst staan slechts: de herv. kerk met op de torenspits het niet-officiële wapen van *D.* (drie gekroonde turven), de doopsgez. kerk, de hoekhuizen aan het begin van de Zuiderbuurt en het zgn. Bleekerhûs (Oudheidkamer).

GEBOUWEN. Sedert 1954 werkt in een semi-permanent gebouw het prot. ziekenhuis met 170 bedden. Bij de Openbare Leeszaal is een jeugd leeszaal in voorbereiding; het uitgestrekte bejaardencentrum 'Ris-pinge' kwam 1957 gereed. — Het uitbreidingsplan bevat nieuw gemeentehuis, postkantoor, ziekenhuis en schouwburg. Grote zaalruimte wordt pijnlijk gemist, maar de gunstige ligging (waterland en bos) staat daartegenover. Tot *D.* behoren de buurschappen: Buitenst Verlaat, Ureterperverlaat, Zuiderheide en Folgeren.

Voor het wapen van *D.*, → Dorpswapens. W., M. Zie: J. G. van Blom, De opkomst van het vlek *D.* (1840); Gids voor *D.* en omstreken (1925); Smellingerland (1944); Bijdr. Kerkg. Frl. (1951); Hepkema, Memories, 561; Reg. Leeuw. Cour., 46; Repert., 183; Leeuw. Cour. (9.10.1954; 12.5.1956).

Drachtster Courant. Opgericht 26.5.1864. Streekblad voor O. Frl., eerst in liberale, na de overgang naar drukkerij La verman (1909) in radicale geest.

Oudheidkamer 'Bleekerhûs'. In 1952 ingericht in het huis van 1806, waar vroeger dokter W. H. Bleeker woonde. De verzameling bevat herinneringen aan de veenarbeid, topografica (o.a. schetsen van Ids Wiersma), collectie vuurstenen werktuigen van dokter J. Siebenga, tekeningen enz. van Pier Pander, een volkskundeverzameling van N. J. Waringa.

Zie: Drachtster Courant (27.6; 18.7; 29.7; 15.8; 26.8; 29.8; 3.9; 9.12.1952; 4.12.1956; 5.2.1957); Leeuw. Cour. (6.7; 5.9.1952); Fr. Koerier (30.8; 5.9.1952).

DRACHTEN c.a. Voormalig boezemwaterschap in Opsterland en Smallingerland, opp. 7000 ha. Opgericht 1916, i.v.m. plannen tot verbetering van de Drachtster Compagnonsvaart voor de scheepvaart, en de watervoorziening der

aangrenzende gronden. Oude Drait, Kletstervaart, Aegewijk, Geeuw e.a. zouden worden onderhouden en o.m. in droge tijden van daartoe opgemalen water voorzien. Daar de ingelanden de kosten te hoog vonden, is er niets van gekomen. In 1936 is het doodgeboren waterschap opgeheven. Tegelijkertijd herleefde het 1916 opgeheven waterschap de Geeuw, onder de naam de Noorderfennen.

Zie: Wouda, Afwatering.

DRACHTSTER COMPAGNIE (Fr.; *Drachtster Kompenije*). Streekdorp in Smallingerland (1240 inw.). N.O. van Drachten. Ontstaan na 1743 aan kanalen die door een sluis (nu afgedamd) in de Merewijk verbinding hadden met de Drachtster Compagnonsvaart. Veeteelt. Herv. en geref. kerk; openb. en chr. nat. lagere school, twee kleuterscholen, z Compagnie.

DRACHTSTER COMPAGNONSVAART. Gegraven voor vervening van gronden tussen Drachten en Haulerwijk; begonnen 1641, beëindigd met aansluiting op Drentse kanalen te Veenhuizen. Van de sluizen tussen de vijf panden wordt alleen 't Buitenst-verlaat, W. van Drachten, nog bediend. O. van Drachten is de *D.C.* een voor scheepvaart gesloten afwateringskanaal. Het vak Drachten-Ureterp wordt omgelegd Z. van rijksweg 43.

DRACHTSTER WIJDE EE. Veenplas N. van de Veenhoop, met betonde vaargeul naar Drachten.

DRAINAGE. Men draineert een perceel als men het overtollige grondwater kunstmatig afvoert naar een belendende sloot. Vanouds gebeurde dit door greppels. Door de beperkte diepte der greppels daalt het grondwater echter onvoldoende: het gewas groeit slecht, het land is in voor- en najaar moeilijk te bewerken, en geeft steeds slechtere oogsten. Het grondwater moet liefst 40-50 cm onder de opp. staan.

Daartoe legt men in de grond reeksen draineerbuizen, die uitmonden in de slootkant boven het waterpeil. De diepte waarop de reeksen moeten liggen, hangt dus vooral af van de slootwaterstand; de onderlinge afstand van de aard van de grond. Hoe minder doorlatend die is, hoe kleiner de afstand. Deze kan lopen van 4-50 m. Hoe dieper de reeksen liggen, hoe groter de afstand kan zijn. De maximumdiepte is ca. 1,3 m. Op goed waterhoudende gronden kan men diep draineren, omdat het gewas er 's zomers aan de regenval genoeg heeft. Op het zand en op humusarme gronden is aanvulling uit het grondwater nodig, en kan men dus niet te diep draineren. *D.* heeft ook het voordeel, dat greppels gedicht kunnen, zelfs vele sloten, mits men drainreeksen in de gedempte sloten legt. Zo kan men grotere en meer rechthoekige percelen krijgen, zoals de mechanisatie ze vereist.

DRAISMA, Ulbe Piers, boer (Achlum 22.2.1785-18.7.1830). Richtte in 1811 met anderen een onderlinge brandassurantie op, die tot bloei kwam; stichtte in 1829 met zijn schoonzoon Foppe *D.* de Vries een dakpannenfabriek. Had verschillende

burgerlijke functies.

Zie: N.B.W. X, 244.

DRAIT, *a.* Gecorrigeerd riviertje Z.O. van Drachten, ruim 4 km lang. Staat in open verbinding met de Fr. boezem. Oorsprong bij Kortehemmen, uitmonding in de Smalle Eester Zanding; brug in Rijksweg 43. z Dracht.

b. Boezemwaterschap in Opsterland en Smallingerland, opp. 2685 ha, opgericht 1924. Het waterschap heeft in onderhoud en beheer het oudere riviertje dat het overtollige water van de hoge gronden ten zuiden van Drachten naar de boezem afvoert.

Het benedenste deel van de *D.* diende vroeger tevens voor scheepvaart. Plannen zijn in uitvoering om het benedendeel van de Drachtster Compagnonsvaart binnen Drachten te dempen en de vaart door een nieuw kanaal in verbinding te brengen met de *D.* Deze zal dan voortaan ook het water van de Compagnonsvaart afvoeren. Verder kan het karakter van de rivier, en dus van het waterschap, ook veranderen door de ontworpen ruilverkaveling 'Het Koningsdiep'. Reorganisatie van het waterschap zal dan niet kunnen uitblijven.

DRANKKWAAD. Frl. heet de blauwe prov. In de 19de eeuw was het *D.* bij boeren en arbeiders groot. Daartegen kwam van alle kanten verzet, waarbij het Fr. idealisme een rol speelde. De Halbertsma's en het Fr. Winterjounenocht*, het Fr. Volksblad* van O. Stellingwerf* en F. Domela Nieuwenhuis*, ook de eerste socialistische beweging, hebben gemaakt dat Friezen, in allerlei kring, voor onthouding kozen. Het aantal kroegen, in de tweede helft der 19de eeuw reusachtig groot, is afgenomen (in Opsterland in 1894 118 kroegen en nog vele onbekende stille kroegen, terwijl er 48 mochten zijn; nu 30 volledige verloven). Na W.O. II is het *D.* groter geworden, vooral onder de jeugd en in de gezinnen, z Geheelonthouding.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 63; Repert., 308; Leeuw. Cour. (6.7.1947); Rapport inzake het alcoholgebruik door oudere schoolkinderen in Frl. Uitg. Stichting Frl. voor Maatsch. Werk (1957).

DRAPER. Ca. 1900 bekende muzikantenfamilie te Lwd., vooral Andreas, geb. 1874. Hij stichtte het *D.*-kwartet, dat enige lokale bekendheid kreeg.

DRAXDORFF, **Veit von**, Duits veldoverste in dienst van George* van Saksen. Belegerde 1505/06 met Edzard* de Grote Groningen en kreeg ruzie met hem. Daardoor vertrok Edzard en de Groningers vatten weer moed. Zij zochten contact met Edzard, die daarop gehuldigd werd.

Zie: N.B.W. II, 410.

DREAS, **Anthonius Gottfried**, theoloog (Dedesdorp, bij Bremen, 10.5.1710—Ee 13.3.1766). Als luthers predikant te Groningen afgezet, daarna geref. legerpredikant, in 1748 dominee te Ee en Engwierum. Hij gaf de door W. Colomba opgestelde *Naamlijst van Predikanten der Classis Dokkum* uit (1766). z Predikantenlijsten.

Zie: B.W.P.G. II, 579-581.

DRENT (Fr.: *Drint*). Voor de Friezen van de klei waren Drenten nog verachtelijker dan *Wâldtsjers* (bewoners van de Fr. Wouden). Men vond de *D.* vuil, vandaar *smoarge Drint* (vuile *D.*) als scheldwoord. *D.* is ook een heideschaap. Een *Drintsje*: een schaap of een meisje uit Drente.

DRENTS DISTRICT. Plantengeografisch district omvattende de zandgronden buiten de eilanden. De grens met het Hafdistrict* is soms moeilijk vast te stellen. Het district is sterk in cultuur gebracht. Weinig heide meer. Dennenorchis en Linnaeusklokje komen in O.Frl. voor. In het N. van de prov. op de diluviale eilanden schijnt de floristische samenstelling minder rijk aan Drentse soorten dan meer in het centrum van het district. z Heideflora.

DRIE DUKATONS. Huis tussen Lwd. en Jelsum, op de gevelsteen drie munten. Hieraan is een duivelssage verbonden, berijmd door H. Weits in 1828 (Lwd., G. T. N. Suringar).

DRIE DIJKEN in Wonseradeel. Oude naam voor de aansluiting van Eemswouder Hemdijk op Marnedijk. Nu: Oud Hartwerder Tolhuis.

DRIE GEMEENTEN, z Noordwolder(veen)polder.

DRIEMAAL OM HET KERKHOF. Afnemende zede, waarbij de lijkst langs het kerkhofpad wordt gedragen, wel uitgelegd als: in naam van de Vader, van de Zoon en van de H. Geest. Glazema wijst er op, dat een ceremoniële rondgang zowel bij heidenen als bij christenen in gebruik is geweest, met wellicht magische bedoeling, z Begraven.

Zie: P. Glazema, Gewijde plaatsen in Frl. (1948).

DRIEMANSCHAP. In 1795 kwam bij de komst der Fransen de leiding der Fr. zaken korte tijd in handen van een *D.*, bestaande uit D. Fockema, E. M. v. Burmania en Th. Joha. Dit *D.* wist de revolutie in rustige banen te leiden en trachtte een tijdlang federalistische leiding te geven. Enigszins in navolging van dit eerste *D.* kwam er in 1940 bij de Duitse inval een *D.* (*trijemanskip*) aan het hoofd der Fr. beweging (E. B. Folkertsma, J. J. Kalma, en R. P. Sybesma).

DRIE PROVINCIEËN, N.V. Ontginningsmaatschappij de, opgericht 1924 op initiatief van de gemeentebesturen van Opsterland, Smallingerland, Ooststellingwerf, Leek en Norg. Doel: bestrijding van werkloosheid door bevordering van het in cultuur of verhoogde cultuur brengen van woeste en andere gronden. De N.V. voerde in O.-Frl. belangrijke cultuurtechnische werken als werkverschaffingsobject uit.

DRIESLAGSTELSEL. Vanouds gebezigde vruchtwisseling, in principe bestaande uit de 'slagen': wintergraan, zomergraan, braak. In Frl. bewijst niets dat het in de kleistreken systematisch is toegepast — wel in de zandstreken, hoewel niet

zuiver. Het braakland* is sinds de invoering van de boekweitbouw* vervangen door een boekweitslag en zo leefde tot in de 19de eeuw het zgn. gewijzigde *D.*: rogge, rogge, boekweit (of soms haver), met allerlei variaties op den duur, vooral onder invloed van de aardappelbouw*. Door toenemende veeteelt in de Wouden en door de kunstmest is ook het gewijzigde *D.* voor 1900 verdwenen.

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landb. I (1952), 612 e.v.

DRIESUM (Fr. *Driezum*, nog niet verklaarde um*-naam). Dorp in Dantumadeel (977 inw.). Meest O. dorp op de zandrug der Dokkumer Wouden. Herv. kerk (1713; toren jonger) met tal van beeldhouwde zerken en wapenborden van bewoners der vroegere staten. Het fraaie Rinsma-State (1945 herbouwd na oorlogsschade) met park en bos (20 ha) is door de Van Sytzamastichting ingericht als tehuis voor ouden van dagen. Openb. lagere school.

Zie: Hepkema, Memories, 340; Reg. Leeuw. Cour., 46; Repert., 183; Algra, De Historie I, 48-55; A. S. Wadman, H. G. van der Veen (1955).

Driesumermeer. Voormalig meertje benoorden *D.*, in 1921 nog rietland, toen in werkverschaffing drooggemaakt, in 1948 weer grotendeels rietland. Het meer is opgenomen in het waterschap van die naam.

DRIEWEGSLUIS. Benaming voor scheepvaartsluis die drie op ongelijk niveau liggende kanalen verbindt. In Frl. ligt de *D.* aan het Z. eind van de Helomavaart die ze verbindt met Beneden- en Boven-Linde.

DRINKHOORNS. Grote versierde hoorns, die de Oudgermaanse drinkgewoonte in de M.E. en later (16de, 17de eeuw) dienden. Vaak gilde-, kerkvoogdij- of familiehoorns. Sommige met karakteristieke opschriften. Het Fr. Museum heeft een mooie collectie, de oudste (van het Sint-Anthoniusgilde te Staveren) uit 1397.

Zie: Friesisches Jahrbuch (1955), 152-173; Vr. F. XLIII (1957), 105-119.

DRINKWATERPUTTEN. Evenals nog op de Noord-fr. Halligen had hier in de terpentijd elke terp een of meer *D.* (in N.-Frl. *fething*), kuilen met zoet water. Deze *D.* zijn vroeg ontdekt. Ze bevatten vaak aardewerk*, dat de terpen kan helpen dateren.

Zie: V.A. (1888), 118-125; Boeles II, 194-195.

DRINKWATERVOORZIENING. Sedert ca. 1600 heeft de overheid zich in Frl. beziggehouden met de *D.* Eerst bestond deze in het aanleggen van publieke putten, pompen en watervijvers. In 1888 werd de waterleiding van de Leeuwarder Waterleiding Maatschappij in gebruik genomen, die haar water aan het Pikmeer onttrok. Bezwaren tegen hoedanigheid en hoeveelheid van het water leidden in 1921 tot overneming van het bedrijf door de gem. Lwd., die vervolgens in samenwerking met andere Fr. gem. de N.V. Intercommunale* Waterleiding

Gebied Lwd. oprichtte. Deze strekte haar werkzaamheden eind 1955 over 41 Fr. gem. uit. Het water wordt door het in 1925 gestichte, sedert uitgebreide hoofdpompstation te Noordbergum opgepompt. Het aantal huisaansluitingen der n.v. bedroeg in 1925 13 000, eind 1955 86 000 of 73 pct. van het totale aantal woningen; de totale lengte van het buizenet in 1925 200 km, eind 1955 2064 km. Plannen voor de watervoorziening in de zgn. onrendabele gebieden zijn in uitvoering. De gem. Sneek heeft een eigen waterleidingbedrijf.

Zie: M. J. van Heemstra en E. C. Storm van 's-Gravesande, Van drinkwaterbron tot drinkwaterleiding (1947).

DROGEHAM (Fr.: *Droegeham*, plaatselijk *De Ham*; *ham* = *hem**, landcomplex), a. Dorp in Achtkarspelen (1321 inw.). Van de oude kerk (1200-25) staat alleen nog de zadeldaktoeren. In 1876 is op de oude grondslagen de huidige kerk gebouwd. *D.* had nog in de 19de eeuw een brink (niet met eiken, zoals de moderne naam *Ikebuorren* suggereert). In *D.* staat een chr. landbouwhuishoudschool, een chr. kleuterschool, een 'School met de Bijbel' en een chr. nat. school. Onder het dorp ressorteert Buweklooster.

Zie: Hepkema Memories, 382; Algra, De Historie in, 80-92. b. Boezem waterschap (1217 ha) in Achtkarspelen en Tietjerksteradeel.

Doel: het bevorderen van geregelde waterloop en verkeersgelegenheid. Opgericht 1917. Werken: enige zandwegen, een opvaart, watergangen.

Drogehamster mieden. Dit O.K.W.-reservaat is een moerasterrein van ca. 5,5 ha, gelegen ten zuiden van het Kolonelsdiep, ca. 1 km N.O. van Kootstertille. Het terrein is door zijn rijkdom aan plantesoorten en door de fraaie ontwikkeling van verschillende plantengezelschappen van grote betekenis. Van botanische waarde is vooral de zeer zeldzame twee-huizige zegge.

Het natuureservaat staat in open verbinding met het Kolonelsdiep en is door een kade en een bossingel van de aangrenzende cultuurlanden gescheiden.

DRONRIJP (Fr.: *Dronryp*, uit geslachtsnaam *Drenninga* en *rijp*, smalle strook). Dorp in Menaldumadeel (1993 inw.). Veeteelt, landbouw, handel (granen, zaden, zuivelprodukten), industrie (zuivel- en vlasfabriek, fabricage van kurkplaten), aardappelsorteerinrichting; herv., geref. en r.k. kerk. Algemene kleuterschool, openb., chr. nat. en r.k. lagere school. Herv. kerk (oorspr. gewijd aan St.-Salvius) heeft fraaie achtkantige traptoren. Oudevrouwengasthuis 'Vredehof' is stichting van Agneta Huber (1774). *D.* had voorheen vele adellijke staten: Fetse, Foppinga, Hobbema, Hommema, Glinstra, Osinga en Groot-Dotinga. Aan weg naar Menaldum het buiten 'Schatzenburg'. Te *D.* zijn L. Alma Tadema*, Eise Eisinga* en R. W. Canne* geboren, en stond de

latere theologisch hoogl. H. Venema*. Bekend is de schoolmeester H. S. Roucema*. Voor wapen → Dorpswapens.

Zie: Algra, De Historie II, 195-210; Hepkema Memories, 78; Reg, Leeuw. Cour., 46-47; Repert., 183.

DROOGBLOEM (Fr.: *sulverskier*). Plant. Moeras-*D*, groeit als akkeronkruid op vochtige gronden, de bos-*D*. hier en daar op beschaduwde zandgrond. Bleekgele *D*. is op Vlieland en Ameland gevonden.

DROOGMAKERIJ. Een polder, ontstaan door het droogleggen van een door natuur of vervening gevormd meer(tje). Bij staatsresolutie werd aan de eigenaar octrooi tot droogleggen verleend, meestal spoedig gevolgd door tijdelijke vrijdom van landslasten. De oudste bekende *D.en* zijn wrsch. het N. en Z. Staversche Meer, octrooi 1613.

DROST. Hoofd (administratief en justitieel) van een der 14 *D*.-ambten, waarin 1802-07 Frl. verdeeld was. Benoemd door Departementaal Bestuur.

DRUK, Oude, ook: 'Freeska Landriucht*'. Aangeduid als *D* of *W*¹; incunabeluitgave (ca. 1485) van het Westerlauwerse landrecht in het Oudfr. Gedrukt door de Landriuchtdrukker wrsch. in opdracht van een Fr. jurist (Hilbrandus Goffredus z Doengieterp).

D. bevat: Haet is riucht, Schoutenrecht (oud en jong), Magnus-keuren, 17 Keuren, 24 Landrechten, Wenden, 8 Doemen, Zeendrecht, Willekeuren der Vijf Deelen, Boetetaksen, Rudolfsboek, Marktrecht, Swarta Swingen, Skakraf, Upstalboom-statuut en Traktaat van de zeven zeelanden. Er zijn negen exemplaren bekend. Tekst: Chr. Schotanus, Beschryvinge van de heerlyckheydt van Frl. (1664).

DRUKKERS, z Academiedrukker, Boekdrukkunst, Landschaps- en provinciale drukkers.

DRUKKERSMERK. Oorspr. een meesterteken. Door dit teken op zijn boeken werd de meester verantwoordelijk voor zijn waar. Het eerste merk had iets eigens. *D.en* komen in Frl. niet veel voor. G. v. d. Rade* had er een (*Consilio numinis*, bewogen door de geest). Ook Cl. Fonteyne*, Hero Nauta* en H. Rintjes* hadden sprekende *D.en*. De meeste drukkers hebben echter verschillende *D.en* gebruikt of leenden ze van elkaar. Zo komt het merk *Integritas assecla invidiae* (Rechtschapenheid gaat gepaard met nijd) voor bij Ids* Alberts, S. v. Haringhouck* en Joh. Gijsselaar*. De opvolgers in een zaak gebruikten het merk van hun voorgangers. Studie van de Fr. merken doet de humanistisch-chr. achtergrond der gebruikers opmerken, z Zinspreuken.

Zie: A. C. Nielson, Lat. zinspreuken op Ned. Boekmerken (Amsterdam 1952).

DRUKKERIJEN. Evenals elders zijn in Frl. de *D*. in de steden geconcentreerd. Er waren in Frl. in 1950 97 bedrijven met 947 personen; vele met

minder dan tien man personeel: 71 bedrijven met 284 man. Gemeten naar het personeel vond men in 1950 in Lwd. 31, in Sneek 9, in Heerenveen 9 pct. van het Fr. drukkerijbedrijf. Na 1930 was de totale stijging gering, wel zijn enkele grotere bedrijven ontstaan.

DRUMLIN. Ellipsvormige of langgerekte, uit morenemateriaal bestaande rug. De lange as ligt in de bewegingsrichting van het ijs. In Frl. kunnen de ongeveer N.O.-Z.W. lopende ruggen in het zuiden en oosten als *D.s* worden gezien, z Pleistoceen.

DRUSIUS, Johannes (Joh. van den Driessche), hebraïcus (Oudenaarde 28.6.1550-Franeker 12.2.1616). Uit een herv. vader geboren kreeg hij zijn opleiding te Londen, werd hoogl. in de oosterse talen te Oxford (1572-76), Leiden (1577-85) en Franeker (1585-1616). Een der beroemdste hebraïci van zijn tijd. *D*. schreef veel en liet vele handschriften na. Misschien geestverwant van Arminius, kreeg ruzie met S. Lubbertus*. Tot de bijbelvertaling werd hij niet geroepen. → Hogeschool.

Zie: Boeles I, 2de dl., 46-52; N.B.W. I, 753-757; B.W.P.G. II, 620-629.

DRUSUS. Romeins veldheer, stiefzoon van keizer Augustus, die de N. grenzen van het Romeinse rijk moest beveiligen en zo de Friezen 12 v.C. ontdekte en aan zich verbond. *D*. legde de Friezen een matige belasting van runderhuiden op. Hij liet de *D*.-gracht graven als verbinding tussen Rijn en Vlie en trok met een vloot door Frl. naar de Chauken*, die hij bij de Eems, de grens tussen Friezen en Chauken, ontmoette. *D*. overleed 9 v.C. Friezen bleven onderworpen tot 28 n.C. In zijn tijd woonden de Friezen van Katwijk tot de Eems.

Zie: Boeles II, 110-113.

DRUTEN, Johan Frederik van (Sneek 22.7.1817-4.12.1882). Voornaam boekhandelaar en uitgever, die een groot fonds had.

Zie: N.B.W. II, 411-412.

DUBBELKLOOSTER. Klooster van mannen met, op enige afstand, een vrouwenafdeling onder gezag van de abt. *D.s* kwamen voor bij benedictijnen, cisterciënzers en augustijner koorheren, en waren veelal nodig omdat de vrouwen voor hun grondbezit mannenwerk niet konden missen. Sinds de 12de eeuw werden de meeste *D.s* gescheiden, door stichting van nieuwe vrouwen- of mannenkloosters (Vleerbos). Barraconvent bijv. bleef een *D*.

Zie: W. Nolet en P. Boeren, Kerkelijke instellingen in de M.E. (Amsterdam 1951), 400-401.

DUIKERSLUIS. Kokervormige uitwateringssluis onder een dijk. De waterkering in de koker wordt gevormd door kleppen, deuren of beweegbare schuiven.

DUINDOORN (Fr.: *dúndoarri*). Plant op de Waddeneilanden. Op sommige eilanden sterk

verbreed. Groeit ook op baggerstortterreinen bij Kootstertille, waar hij zich uitbreidt.

Zie: De Levende Natuur (1938).

DUINEN. Heuvels van door de wind opgehoopt zand, zowel langs de kust (zee- of kust-*D.*) als in het binnenland (land-*D.*, zandverstuivingen). *Zee-D.*, treft men aan op de Waddeneilanden. Door de ligging van de eilanden t.o.v. de heersende windrichting vormt het nieuwe duin zich hoofdzakelijk aan de westzijde. Door het 'verhelen' van zandbanken, die in de buitendelta's tussen de eilanden van W. naar O. opschuiven, komt aan de westzijde van de eilanden periodiek veel zand voor duinvorming beschikbaar. Van Dieren maakte studie van het duinlandschap van Terschelling. Hij toonde o.a. aan, dat intensieve beweiding e.d. twee karakteristieke duinvormen heeft doen ontstaan, nl. parabool-*D.*, in het westen en sikkeld-*D.* in het oosten. Parabool- of hoefijzer-*D.* ontwikkelen zich uit windkuilen, die bijv. het gevolg kunnen zijn van beschadiging van het plantendek. Het duin verplaatst zich in de richting van de heersende wind. Aan weerszijden blijven twee 'staarten' en daartussen een uitgewaaide vlakte (de 'plakken' van Terschelling), waar het grondwater het zand vasthoudt. In het paraboolduin zijn de invloeden van wind en vegetatie min of meer in evenwicht. Wordt de vegetatie geheel vernietigd, dan ontwikkelt zich een sikkelduin. De beide punten van de sikkeld wijzen dan naar het oosten. Deze vorm komt vooral in het O. duinlandschap van Terschelling voor, door het intensievere gebruik dat de mens hier van de *D.* heeft gemaakt, z Terschelling.

Zandverstuivingen heeft Frl. bij Appelscha, Bakkeveen en om de Schapenpoel bij Elslo. De opp. Bestaat uit dekzand. Dit wordt gemakkelijk opnieuw door de wind bewogen als het plantendek wordt weggenomen, o.a. door plaggensteken. Deze zandverstuivingen zijn wrsch. uit historische tijd.

BR., A.

Zie: J. W. van Dieren, Organogene Dünenbildung (1934).

Duinbebossing. Op de Fr. Waddeneilanden is bijna 1100 ha duinterrein bebost. De eerste proeven met aanleg van bos zijn op Ameland genomen. Hier werden in 1889 door Rijkswaterstaat in een duinpan grove dennen gezaaid. Op Vlieland is het oudste duinbos van 1903; op Terschelling en Schiermonnikoog van 1911.

Thans heeft Terschelling ca. 600 ha duinbos, Vlieland 290 ha, Ameland 140 ha en Schiermonnikoog 55 ha. Alle bos is staats eigendom: op Vlieland en Terschelling door Staatsbosbeheer aangelegd en door deze dienst beheerd, op Ameland door Rijkswaterstaat aangelegd, maar sedert 1954 door Staatsbosbeheer verzorgd, op Schiermonnikoog door de graaf von Bernstorff aangelegd, sedert 1945 eigendom van de

staat, en in beheer bij de Dienst der Domeinen.

Aan duinbebossing gaat in de regel een kostbare diepe grondbewerking vooraf om goede vochtvoorziening voor de jonge bomen te krijgen. Door wijlen houtvester P. Boodt is wel de 'Terschellinger methode' toegepast, waarbij iedere jonge den tegen een in water gedrenkte bolsterturf aan wordt geplant. Hierdoor heeft de boom in zijn jeugd een vochtreservoir.

Aanvankelijk is voor duinbebossing vooral naaldhout gebruikt. Nog zijn de Oostenrijkse en de Corsicaanse den de voornaamste boomsoorten. Daarnaast blijkt - vooral op lagere, vochthoudende grond - de sitkaspar het in de *D.* goed te doen. Maar naaldhout biedt onvoldoende weerstand aan de wind. Daarom worden thans aan de windzijde der bossen 10-20 m brede loofhoutsingels aangebracht. Bovendien wordt gestreefd naar gemengd bos waarin naast zwarte els, berk en esdoorn vooral ook de eik ruim plaats krijgt. De ontwikkeling van duinbos is langzamer dan die van meer naar binnen gelegen bossen. Toch zijn in deze halve eeuw goede resultaten bereikt. Het eerste doel, het vastleggen van meer of minder verstuivende *D.*, is bereikt. Het duinbos is echter meer dan schermbos. Het levert ook een bescheiden hoeveelheid hout voor de behoeften der eilandbewoners, zelfs meer dan op de eilanden kan worden afgezet. Het overtollige hout vindt de laatste tien jaar als mijn- en kisthout zijn bestemming, maar de grootste betekenis van het duinbos ligt wrsch. in de waarde die het heeft voor de recreatie.

De duinbossen op de Waddeneilanden zijn cultuurbosses, alleen door de taaie volharding van de mens tot ontwikkeling gekomen. Ze hebben voor de samenleving op de eilanden echter zo grote betekenis gekregen, dat ze voortaan als onmisbaar moeten worden beschouwd. VL., J.

Zie: P. Boodt, De bebossing op de Noordzee-eilanden, in: Ned. Bosbouw Tijdschr., jrg. 7 (1934).

Duinflora. De flora van de Waddeneilanden wordt gerekend tot het Waddendistrict (de Hollandse *D.* ten zuiden van Bergen vormen het Duindistrict). De Wadden-*D.*, zijn nl. kalkarm, wat o. a. blijkt uit het ontbreken van soorten die in de Hollandse *D.* wel worden aangetroffen. Op de eilanden is onderling nog verschil in kalkgehalte: op Terschelling het laagst, op Schiermonnikoog het hoogst. De relatieve kalkrijkdom van dit eiland blijkt o. a. uit het talrijk voorkomen van het kleine orchideetje (op de andere eilanden ontbrekend).

Er zijn meer verschillen tussen de eilanden onderling. Op Schiermonnikoog vindt men de elders ontbrekende geoorde silene, ook een kalklievende plant, evenals de aldaar veel voorkomende duinruit en zeer kalkrijke gestippelde zegge. Ameland is nog het rijkst aan blauwe zeedistel; Terschelling en Vlieland hebben veel lepeltjesheide, terwijl alleen op Vlieland het zonneroosje vrij veel voorkomt. Struik- en dopheide zijn alleen op Schiermonnikoog zeldzaam, op de andere eilanden algemeen. Waar geen afslag is, groeit op de jonge *D.* biestarwegras, ook helm verschijnt spoedig. In de jonge *D.* met aanvoer van vers zand blijft helm algemeen, met zandhaver (ook vrij vaak Noordse helm), akkermelkdistel en zeeraket. Zeewolfsmelk komt schaars voor. Achter de eerste *D.* -rij nemen

deze soorten af door verminderde zandtoevoer. Men vindt daar bijv. teunisbloem, blauwe zeedistel en havikskruid. Nog verder van de kust krijgt men droge *D.*; met op zonnige hellingen hondsviooltje, duinreigersbek, driekleurig viooltje, veel kleine, vaak roodvruchtige paardebloemen, kandelaartjes en muurpeper. De noordhellingen vertonen hier een geheel ander beeld door veel eikvarens (zelden ook maanvaren) en (vooral op Terschelling) kraaiheide. Wanneer in deze *D.* een laag vochtige humus is gevormd, komt er gauw een dicht struweel van duindoorn en kruipwilg.

Langs de randen treft men vaak rondbladig wintergroen en muggenorthis aan, en in het struweel soms allerlei rozensoorten. Vele van deze *D.* zijn bebost. Worden de bossen ouder, dan verschijnen daar opmerkelijke soorten: stekende wolfsklauw, dennenorthis, kleine keverorthis zijn er de laatste jaren gevonden. Duinvalleien tonen dikwijls fraaie begroeiing met kartelblad, parnassia, moeraswespen orchis en andere orchideeën, vlozegge. Soms staat er duinriet, waarin addertong en sturmia. Er zijn nog vrij veel valleien met knobbies en vele rus- en zegge-soorten. Hiertussen ook wel soorten uit de kwelder flora. Vooral op Terschelling zijn nog duinmeertjes met pilvaren en oeverkruid. Om het belang van de duinflora voor de wetenschap zijn uitgestrekte ge bieden tot reservaat verklaard.

P., D. T. E. v. d.

Zie: V. Westhoff, *The vegetation of dunes and saltmarshes* (Utrecht 1947); V. de Vries, *Vlieland* (Leiden 1950); Ned. Kr. Arch., 46; V. Westhoff, *Landschap en plantengroei van Schiermonnikoog*; Corr. Blad floristiek nr. 3.

DUINEN, Tonnis van, theoloog (Groningen 21.2. 1817-Mantgum 9.5.1857). Werkte als predikant te Surhuisterveen voor de arme, bijgelovige bevolking (1841-47), schreef onder pseud. Thinaeus een paar boeken over die streek. Een der eerste werkers in de 'arme* Fr. heide'.

Zie: V.A. (1857), 134-160; B.W.P.G. II, 644-645; I.H. XXVI (1948), 139-140; Leeuw. Cour. (28.3.1950).

DUIRSMA (Duursma), **Martinus**, theoloog (Drachten 1678-20.7.1740). Lid van een geslacht dat herhaaldelijk in de reuk van onrechtzinnigheid stond. Predikant te Drachten (1709-40). Tegen de kinderdoop. Niet onberispelijk van wandel. Gaf met D. Duirsma, A. Geukama en H. Menten een catechisatieboekje uit 'het boekje der vier predikanten': *Kort onderwerp van de leer e der waarheid, die na de godzaligheid is* (1718) (herhaaldelijk herdrukt).

Zie: B.W.P.G. II, 647-648.

DUITSE ORDE. Geestelijke ridderorde, gesticht 1189, o.a. zich wijdend aan ziekenverpleging. Commanderijen in Nes bij Akkrum (1243-1580) en in Oudeschoot. De zusters van Mariënbos waren tijdelijk aangesloten.

DUITSLAND. Naaste buurstaat, die een deel

van het Fr. stamgebied omvat (Oostfrl., Noordfrl). Ook de bewoners van Westerlauwers-Frl. zijn wrsch. voor een deel uit *D.* gekomen (Oerfriezen, Angelsaksen). Na de verdeling van het rijk van Karel de Grote kwam Frl. onder gezag van de Duitse koning (z Keizer), in de 11de eeuw vertegenwoordigd door de Saksische Brunonen*. Kerkelijk stond Achtkarspelen* onder de bisschop van Munster*, terwijl de aartsbisschop in Keulen zetelde, dat ook voor de handel belangrijk was.

De handel op de Oostzee werd na 1300 belemmerd door de Hanze, die ook ingreep in de partijtwisten. Ten slotte zijn deze onderdrukt door een Duitse vorst, Albrecht* van Saksen, die het bestuur organiseerde en hier Duitse adel bracht, als de Schwartzberghs. Handels- en scheepvaartbetrekkingen namen tussen 1500-1800 toe, de wederoperij lokte velen naar Munster, terwijl anderen voor de Inquisitie* uitweken, veelal naar Oostfrl. Na 1580 zochten rooms-katholieken een toevlucht in Keulen en Lingen. Ook aan de kolonisatie van woeste of verwoeste gebieden deden Friezen mee: mennisten, de Bildtse Compagnie van 1649 (z Brandenburg). Anderzijds verschenen Duitsers in Frl.: het stadhoudelijk huis was Duits, met een deel van de hofhouding; er kwamen Duitse geleerden te Franeker, predikanten en studenten. Sinds ca. 1650 kwamen geregeld de Westfaalse seizoenarbeiders (Poepen*), weldra gevolgd door wevers en kooplui, die in Frl. zaken stichtten. Cultureel was de invloed van de Duitse romantiek van belang (de Halbertsma's), en even later begint het Grootfr. contact, zij het bescheiden. Tegen 1900 neemt de Duitse immigratie af en trekken Fr. landarbeiders naar het Ruhrgebied. Het Grootfr. contact kreeg vaste vorm in reizen en congressen, door de bezetting wel onderbroken, maar nadien hervat. Van de handel met *D.* gaat de Fr. uitvoer grotendeels over eigen organen (o.a. Frico*), de invoer via Hollandse importeurs, z Bezettingstijd.

DUIVEKERVEL (Fr.: *remke*). Plant, op klei soms zeer algemeen akkeronkruid*. Ook elders op ruige plaatsen.

DUIVEL. De *D.* is in de volksoverlevering bekend als: *Hantsje Pik*, *Koarthakke* (korthak), *Bokkepoat*-, *Janmaet*, *Piter Fake*. Hij heeft een paardepoot of treedt op als varken, haan, hond, kalf. Op vele plaatsen 'heeft iemand met de *D.* gevochten', terwijl hij zijn slachtoffers, die een contract met hem hebben gesloten, doodt door hun de nek om te draaien. Al in de Fr. kronieken komen *D.*-sagen voor. Het aantal oude *D.*-verhalen is groot en schildert voor een deel de *D.* als een domme figuur, van wie de mens het in sluwheid wint. z Drie Dukatons, Stenen uileborden. Duivelbanner. In het verleden een figuur, meest op het platteland, die het vermogen had boze geesten te verdrijven, spokerij te doen ophouden, betovering te neutraliseren. Nog tegen 1900 waren enkele *D.*-banners in wijde omtrek bekend (De Knijpe, Koudum, Veenwouden, Kuikhorne). Sommigen fungeerden ook als wonderdokter en kwakzalver. De term *D.*-banner wordt al gebruikt in de *Acta synodi Harlinganae*

van 1603.

DUIVENTIL (Fr.: *gibbeflecht, douwematte*). In oude poortgebouwen (bijv. Sjuksma-State te Waaksens, Liauckema-state te Sexbierum en Unia-State te Beers), soms zelfs op kerkdaken (Eestrum 1723) vinden wij gaten voor de halfwilde duiven, die men daar liet nestelen en broeden, z Gibben, Tille.

Zie: Spahr van der Hoek, Fr. landb. I, 294; II, 552.

DUIZENDBLAD (Fr.: *skieppegerf*). Plant. Veel op ruige plaatsen, in bermen enz. Wilde bertram vooral in vochtige graslanden en langs sloten in het oosten.

DUIZENDGULDENKRUID (Fr.: *sentaulis*). Plant. De drie inlandse soorten horen tot de duinflora*; Fraai *D.* en strand-*D.* zijn op de eilanden algemeen. Het eerste ook wel in de kleistreek.

DUIZENDKNOOP (Fr.: *readskonk*). Plantengeslacht. Zwaluw tong is zeer algemeen. Hegge-*D.* alleen in het zuidwesten algemeen. De gekweekte Japanse en Sachalin-*D.* komen verwilderd voor. Alle andere soorten *D.* zijn algemeen, vooral de veenwortel als akkeronkruid*, z Adderwortel.

DULF, z Delf.

DŪMKES. Fr. koekjes ter grootte van een duim; vandaar de (Stadsfr.) benaming. Anijszaad en gehakte amandelen geven de typische smaak.

DUPARC, Arie, hoofdcommies Prov. Griffie (Lwd. 25.6.1826-Amsterdam 4.8.1916). Publiceerde artikelen in vele bladen. Zijn voorvader Isack Salomons, secretaris der joodse gemeente, heette 'Isack op 't perk' en nam in 1811 de naam *D.* aan. Tot deze familie behoorden o.a. Hessel Moses *D.* en Johan *D.*, medici te Lwd.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 7.

DU TOURSBOS, z Coehoornbos.

DUURSWOUE (Fr.: *Duerswâld*, persoonsnaam met woud*). Dorp in Opsterland (564 inw.). Oud streekdorp, ontwikkelde al vroeg een kom, die gedeeltelijk onder Wynjeterp valt. In *D.* staat het oudste kerkje van Opsterland (13de eeuw), met Noormannenpoortje. Openb. school.

De bossen ten oosten van dit dorp ter weerszijden van de straatweg naar Bakkeveen danken hun ontstaan aan de familie Lycklama à Nijeholt, die tussen 1850-1900 de aanleg begon.

De oudste grove dennenstand, het Jan Annebos, is van 1869. Op de betere gronden bij het Ouddiep zijn hakhoutbossen aangelegd, en 'ikenhiemen' naast de tot dit bezit behorende boerderijen Het gehele terrein is met de heide van *D.* in 1949 aan Staatsbosbeheer overgedragen (ca. 610 ha). Van dit langs paden en wegen vrij toegankelijke terrein is ca. 200 ha bos. Door bebossing van een stuk heide zal dit metertijd 300 ha worden.

Heide. Het centrale gedeelte van de heide van *D.*, ca. 175 ha, is sedert 1953 staatsnatuurmonument. Deze heide, Z. van de straatweg Z).—Bakkeveen, is

deel van de boswachterij 'Bakkeveen'. Talrijk zijn de heidepiassen (z Dobbe). Afhankelijk van de ligging van het terrein komen zowel de plantengemeenschap van de dopheide als die van de struikheide in verschillende vormen voor. Hierin valt plaatselijk de vele kraaiheide óp. Vogelkundig is de heide van *D.* van betekenis. Er huizen korhoenders en er broeden wulpen. In de dobben veel kokmeeuwen en wilde eenden, 's Winters overnachten op de plassen soms honderden ganzen. Zowel O. als W. van het natuurreservaat wordt een bosgordel aangelegd.

DWAALLICHT. Onder de naam *wylde lantearne* (wilde lantaarn) of *hipljocht* (wiplicht) staan diverse bewegende lichtverschijnselen bekend, die in het volksgeloof verband houden met o.a. rondlopende geesten, verborgen schatten of toekomstige gebeurtenissen, z Wilde lantaren.

DWARSDIJK. De aansluiting van de Terschellinger-polderzeedijk op de duinen bij Oosterend. Op het vasteland heet een dergelijke aansluiting Armdijk*.

DWERGBLOEM (Fr.: *wyterfke*). Plant op de eilanden; vooral op afgeplagde vochtige plaatsen in de duinen.

DWERGMEEUW. Klein meeuwtje met zwarte kop, waarvan sinds 1942 een kleine kolonie in Z.-Frl. op moerassig terrein broedt, de enige plaats in Nederland. Ze leven vooral van insecten. Op de trek ziet men ze uitsluitend langs de kust.

DWERGSTERN. Kleine sternsoort, die in kleine kolonies aan de kusten van de eilanden en op enkele plaatsen aan de IJselmeeroever broedt.

DWERGVLAS (Fr.: *heideflaeks*). Plant. Veel in de zeeduinen; in het Drentse* district op vochtige zandgrond.

DWINGER, *a.* het uitspringend deel van een vestingwal in de vorm van een onregelmatige vijfhoek (bastion) heet in Frl. *D.*; op deze *D.s.* die nog aanwezig zijn (bijv. te Lwd.), stonden vroeger vaak molens (→ Dokkum); *b.* vuilstortingsplaats.

Zie: Haslinghuis, Bouwk. termen, 377-380 (met lit.).

DIJK. Naar afmeting, ligging, ouderdom e.d. zijn de volgende namen te onderscheiden: Afsluit-*D.*, Arm-*D.*, Binnen-*D.*, Brede-*D.*, Dam, Droge *D.*, Dwars-*D.*, Gran-*D.*, Groene *D.*, Halsband, Heem-*D.*, Hem-*D.*, Hoed-*D.*, Hoep, Hoge *D.*, In-*D.*, Inlaag-*D.*, Jonge *D.*, Kleine *D.*, Koe-*D.*, Korn-*D.*, Krabbe- *D.*, Lage *D.*, Lange *D.*, Lei-*D.*, Leppe-*D.*, Middel-*D.*, Mol-*D.*, Molen-*D.*, Nieuwe *D.*, Noorder-*D.*, Ooster-*D.*, Op-*D.*, Oude *D.*, Platte *D.*, Polder-*D.*, Ring- *D.*, Schapen-*D.*, Schatting, Schoor-*D.*, Schra-*D.*, Slachte (-*D.*), Slaper-*D.*, Stenen *D.*, Twiska, Wal(le), Water-*D.*, Wester-*D.*, Wier-*D.*, Winter-*D.*, Zee-*D.*, Zoden- *D.*, Zomer-*D.*, Zuider-*D.*, Zwette, Zijdewend. De Fr. naam voor *D.* is *dyk*. Dit woord betekent zowel waterkering als verkeersweg. De meeste wegen waren eerst

waterkering. Merkwaardig is, dat *wei* (weg) ook een waternaam is.

Zie: Binnendijken en Slipeerdijken; Fr. Plaknammen IV, 22-27.

Dijkperk. *D.s*-vak in onderhoud bij particulier, dorp, klooster of ander lichaam.

Dijkprofiel. Dwarsdoorsnede, die hoogte en kruins-, breedte, de hellingen van het buiten- en binnenbeloop en de hoogteligging van het maaiveld ter weerszijden van de *D.* aangeeft.

Dijkspuit. Ontgraving langs *D.en* voor het verkrijgen van grond voor *D.*-verhogingen.

Dijkstaal (Fr.: *dyksst(e)al*). Restant van een niet meer dienst doende waterkering.

Dijkzool. Aftekening van de basis van de *D.* op het land, ook *D.*-zate genoemd.

DIJK, Willem Jans, onderwijzer (Bergum 15.2.1881-). Sinds ca. 1910 te Den Haag. Tevens schilder en graficus. Wenken van D. Nijland en P. Arntzenius, avondlessen Haagse Academie. Houtsneden en etsen, later schilderijen en aquarellen. Vooral havens en schepen. Fijn afgestemde natuurimpressies.

Zie: Mak v. Waay, Les. Ned. schilders en beeldhouwers (1944); H. E. v. Gelder, Honderd jaar Haagse schilderkunst (1947).

DIJK, Douwe van, theoloog (Blija 17.12.1887-). Sedert 1920 geref. predikant te Groningen, sedert 1944 volgens art. 31 K.O. Actief in het Kristl. Fr. Selskip, preekte en sprak veel in het Fr. Zie: Leeuw. Cour. (17.12.1957).

DIJK, Jan Melles van, predikant (Tsjum 16.4.1830—Doetinchem 15.1.1909). Opgeleid door de afgescheiden predikant K. Pieters te Franeker tot afgescheiden predikant op art. 8 Dordtse Kerkorde, was hij van 1862-69 predikant bij de afgescheiden gemeente te Doetinchem en stichtte toen een Ned. herv. zendingsgemeente. Hij hield zich vooral bezig met onderwijs en opvoeding en door zijn initiatief ontstonden de Doetinchemse gestichten (kweekschool, gymnasium enz.). Groot voorstander van de Evang. Alliantie.

Zie: G. A. Wumkes, Uit het levenswerk van Ds. J. v. D. (met bibliografie) (Doetinchem 1917); J. Groeneweg, De looste geboortedag van Ds. J. v. D. Mzn. (Den Haag 1930).

DIJK, Klaas van, theoloog (Blija 1877—Japans concentratiekamp Java 1945). Kerst geref. predikant te Knijpe, zendeling te Kebumen en Wonosobo op Java (1906-43). Groot kenner van het Javaans, verzorgde o.m. een Javaanse psalmberijming. Zijn broers Wiebe (Blija 1889—) en Tjalling (Blija 1884—), werkten resp. als missionaris-predikant en organisator van het zendingsonderwijs op Sumba.

Zie: Gedenkboek der Fr. zending (1950).

DIJK, Ulbe van, boer (Gauw 1841—Amsterdam 1910). Een van de bekendste hardrijders op de korte baan van 1861-ca. 1882. Winnaar van ca. 100 prijzen, meest van *f* 100, *f* 150 en hoger in het

gehele land. Helaas ging de boer in de jaren 80 zo achteruit, dat vrienden in 1891 zijn prijzen onderling verlootten; opbrengst *f* 500.

DIJKAGEBOEK. Register in het archief van het Hof* met stukken van 1544-79 over het toezicht van het Hof op zeedijken en andere waterstaatswerken.

Zie: J. L. Berns, De archieven van het Hof Provinciaal en van de gerechten... (1919), 13.

DIJKEN (Fr.: *Diken*). Dorp in Doniawerstal (81 inw.) Z.W. tegen Langweer aan de Koevorde, streekdorp van minderend aantal boerderijen. In 1787 werden reeds vele ledige huisplaatsen vermeld. Toen was ook de kerk al gesloopt. Er staat nu een klokhuis waarbij enkele zerken van de familie Van Solckama, die hier een stins bezat. Na W.O. II is het ten westen van de Koevorde gelegen dorpsgebied bij het nieuwe dorp Koufurderrige gevoegd.

Zie: Repert., 183.

DIJKGENOOT. Oude benaming van een onderhoudsplichtige van een gemeenschap, die een dijk onderhield.

DIJKGRAAF. Sedert 1533 de voornaamste drager van de bevoegdheden betreffende de zeedijken, nadat sedert 1504 de grietmannen zich daar niet meer mee mochten in laten (in de M.E. waren in Frl. slechts enkele *D.en*). Benoemd door de overheid volgens keuze van 'Volmachten' óf uit hun voordracht (1809), of uit de Volmachten (1900) óf buiten hen (Filips n).

DIJKHUIS. Eenvoudige woning, meestal met houten schuur op binnendijken. Aan een *D.* was het vruchtgebruik van een dijksgedeelte verbonden.

Zie: Binnendijken en Slipeerdijken, 253 e.v.

DIJKHUISTERWEG. Weg Lutjepost-Strobosser Trekvaart, in 1543 'Cleywech' genoemd.

Zie: Binnendijken en Slipeerdijken I, 53, 62, 68.

DIJKRECHTER, *z* Dorpsrechter, Dijksgerecht.

DIJKSFLOREEN. Maatstaf voor de omslag (1718-1867 van het onderhoud van de zeedijk in N.O.-Frl., uitgedrukt in florenen (28 stuivers); de verhouding was gelijk aan die tussen de vroeger door landeigenaren te verrichten werkzaamheden.

DIJKSGEDEPUTEERDE. Door Volmachten* verkozen dagelijks waterschapsbestuurslid. *z* Dijksgerecht.

DIJKSGERECHT (het woord komt in Frl. voor van 1668-1848). Het *D.* ontwikkelt zich na 1550 als college uit de bevoegdheden van dijkgraaf* en dijksgedeputeerden* en wordt zo tot dagelijks bestuur van een waterschap, vooral als de rechtspraak (ca. 1718 ten dele, 1841 geheel) op de rechterlijke macht is overgegaan, en liet maken van verordeningen (na 1855) op de Volmachten*.

DIJKSHOEK, ook Dijkshorne. Plaatselijke benaming van boerderij of gehucht bij aansluiting van of bij haakse bocht in dijken o.a. onder

Firdgum, Ee, Bozum en Workum.

DIJKSTRA, Benjamin, houtsnijder (Lwd. 1687— 1746). Maakte met Pieter Nauta de trapleuning in het Leeuwarder stadhuis (1715).

DIJKSTRA, Broer Doekes, predikant (Pingjum 21.11.1871-Orange City, Iowa, 29.3.1955). De eerste die in Amerika in het Fr. preekte (20.10.1935 te Grand Rapids, Michigan).

Wrk.: It godlik wurd yn it minsklik dwaen (preek) (1936); Krúslieten foar Kristl. gearkomsten (1936); Ta Nocht en Nut (zangbundel)

DIJKSTRA, Fokke Atses, winkelier (Oldeboorn 1807-4.2.1877). Schrijver van het tussen 1857-80 veel gelezen boekje: *De Kunst van het Eierenzoecken*. Ook gaf hij: *Tankbre hilde oan de Fr. sprekkers W. Dykstra en G. Colmjon* (10 jan. 1864).

Zie: I.H. (1921), 246-248; Leeuw. Cour. (27.4.1939).

DIJKSTRA, Gerrit, leraar Duits aan de gymnasia te Lwd. en Sneek (Britswerd 3.12.1897-). Promoveerde in 1946 te Groningen op Fr. proefschrift: *Bydrage ta de kennis fan it libben, de persoan en it wurk fan dr. E. Halbertsma*. Vertaalde uit het Deens.

DIJKSTRA, Harmen, zendingsspecialist (Poppingawier 17.11.1851-Smilde 13.1.1922). Geref. predikant te Jutrijp en Smilde; was redacteur van het 'Geref. Zendingsblad', nam het initiatief tot de uitgave van 'De Macedoniër' (zendingstijdschrift) en de 'Zendingskalender der Geref. Kerken'. Schreef een geschiedenis van de zending in Ned.-Indië.

DIJKSTRA, Jan, journalist en vertaler te Sneek (Joure 8.2.1906-). Schreef onder pseud. Sjoerd Spanninga gedichten van romantische inslag en oosters aandoende beeldenrijkdom, met soms een accent van grimmig moralisme: *Spegelskrift* (1949) en *Nunders* (1950) (waarvoor 1951 de Gysbert Japicxprijs); *Finzen en Frij* (1957); verder o.a. proza, onder pseud. Fabulist en J. Wardy; onder eigen naam Nederlandse vertaling van Y. Poortinga's *Elbrich*.

Zie: A. Wadman, Frl.'s dichters (Leiden 1949), 53-55; Tsj. (1949), 261-265; (1951), 293-300; I.H. (okt. 1951; 1956), 154; Piebenga (1957), 261, 274.

DIJKSTRA, Jan, ciseleur (Sneek 11.12.1928-). Woont te Sneek. Opleiding van vader Pieter D., tekenlessen van Dick Osinga*. Werkt in koper en tin.

Werkstukken: gedenkorden en gebruiksvoorwerpen.

Zie: Heerenv. Koerier (9.9.1949).

DIJKSTRA, Jan Walings, onderwijzer (Holwerd 17.12.1866-). Was onderwijzer, directeur van de Rijkskweekschool te Heerenveen. Voorzitter van de Krite aldaar en van het Selskip 1844. IJverde voor Fr. onderwijs en toneel, schreef de bibliografie van zijn vader W. D. (1949).

DIJKSTRA, Johannes Klazes, onderwijzer

(Dokkum 5.3.1893-). Onderwijzer in Langezwaag, Menaldum en Zutphen, hoofd g.l.o. Siegerswoude en Terwispeel. Later chef-redacteur 'Het Vrije Volk', Fr. editie, wethouder van Lwd. en Statenlid (P.v.d.A.). Had een Fr. kinderrubriek in de 'Leeuw. Cour.' en ijverde voor Fr. onderwijs; was redacteur van 'It Fr. Folksblêd' en 'Frysk en Frij'.

Wrk.: Fen tsien lytse pykjes (1929); Fr. Taelboek (1928, ¹⁰1957); met B. v. d. Veen: In twirre yn 't hof, 1 en 2.

DIJKSTRA, Karst, apotheker (Lwd. 17.4.1910-Groningen 6.2.1951). Promoveerde 1935 in de wis- en natuurkunde. Kunstzinnig pianist, organist, clavecinist, vooral Bach-vertolker (Reg. Omroep Noord): Bachs Wohltemperiertes Klavier; medewerker bij passies en cantates; bevorderde de organisatie van het Fr. muziek-culturele leven.

Zie: Nieuw Frl. (8.1.1949); Mens en Melodie (1951), 94.

DIJKSTRA, Klaas, leraar (Siegerswoude 10.6.1924-). Studeerde Engels en Fr. te Groningen, leraar Engels te Emmen, Den Bosch, Harlingen. Schreef gedichten van zachtweemoedige romantiek (*Untwyk*, 1950), vertalingen naar Amerikaanse en Engelse dichters (Tsj. 1950), naar Keats (Tsj. 1955, 265-269).

DIJKSTRA, Pieter, ciseleur (Lochem 16.7.1896-). Autodidact, les van broer Klaas D., stichter van het bedrijf te Sneek. Werkt in koper en tin (gedenkborden en gebruiksvoorwerpen).

Zie: Heerenv. Koerier (9.9.1949).

DIJKSTRA, Riens, theoloog (Hitsum 12.5.1883-Putten 11.3.1956). Onderwijzersopleiding en praktijk (1901-17). Theologische studie. Van 1924-49 Ned. herv. predikant te Amsterdam. Hield Fr. preken. Schreef een autobiografie *Taco's jeugd* (Amsterdam 1954), die te Hitsum speelt en iets vertelt over het Fr. réveil*; daarover ook in 'Herv. Weekblad De Geref. Kerk'.

DIJKSTRA, Simon, onderwijzer (Kollum 8.9.1875-Sneek 2.1.1943). Als hoofd van de Chr. Jan van Nassauschool te Sneek in allerlei functies actief voor het onderwijs aan schipperskinderen.

DIJKSTRA, Tiede Roelofs, archivaris-bibliothecaris van Frl. (Lwd. 25.4.1820— 29.5.1862). Studeerde te Franeker en Groningen. Was privéleraar te Lwd. Mede-oprichter en voorzitter Fr. Selskip (1844), redacteur 'Iduna' (met H. Sytstra, 1844-62), 'Swan-neblommen' (1850-62) en 'Nieuwe Fr. Volksalmanak' (1857-62).

Gedichtenbundels: *Foarjersblomkes* (1840), *Fr. Sankjes* (1842, met H. Sytstra); vertalingen naar Geijer, Andersen, Hebel, fragmenten Gudrun; zijn bekendste gedicht is *Oan 't Noarderhéf* ('Swanne-bloemen', 1853, 83-92). Typische romanticus met sterk nationalistische, Grootfr. overtuiging.

Zie: Wumkes, Bidders, 528-550; id., Paden II, 97-103, 185-190; IV, 492-501; Piebenga(1957), passim; Repert., 238; N.B.W. IX, 220.

DIJKSTRA, Ulke Reitses, boer (1755-1822).Woonde te Dantumawoude en diende als

(leke-) prediker de doopsgez. gemeente aldaar met grote toewijding en vrucht van 1781-1812. Een der laatste doopsgez. liefdepredikers in Frl.

Zie: J. Kuiper, Lijkrede op. U. R. D. (1823); F. H. Pasma, Onze Vermaning 1767-1917 (1917).

DIJKSTRA, Waling, volksschrijver (Lieve Vrouwe Parochie 14.8.1821-Holwerd 15.1.1914). Bakker te Spannum, sinds 1861 boekhandelaar te Holwerd; een der belangrijkste Fr. volksschrijvers uit de tweede helft der 19de eeuw, hoofdfiguur van het Winter-jouenocht* (1860-85), voorzitter van het Fr. Selskip* (1896-1904), redacteur van het Fr. Woordenboek* (1885-1911) en van diverse periodieken, o.a. 'De Bijekoer' (1850-95), 'De Fr. Huesfrjeun' (1851-69), 'Fr. Nysbode' (1864-65), 'Het Fr. Volksblad' (1876-83), 'Sljucht en Rjucht' (1890, 1897-1914). Was werkzaam op velerlei gebied.

In overeenstemming met zijn stroef, moeilijk uit de plooi komend karakter bestaat zijn werk grotendeels uit goedbedoelde, liberaal-rationalistische zedenpreken). Hij gaf, realist en uitstekend waarnemer, een treffend beeld van het hele Fr. volksleven van zijn tijd en is belangrijker als nationale en cultuur-historische figuur dan als literator. Groot was zijn kennis van de Fr. volkstaal, gering zijn geloof in haar toekomst. Eenvoud, trouw, rechtlijnigheid, ijver, afkeer van uitersten zijn de kenmerkende trekken van zijn wezen, waartegenover staan: gebrekkig inzicht in wat buiten zijn gezichtskring lag (bijv. het mystieke en romantische), een zekere droogheid, voorkeur voor het grappige boven het komische, neiging zich door de volkssmaak te laten leiden (bevorderd door zijn broodschrijverschap).

Wrk.: kinderlectuur (sprookjes en fabels); volkszang, o.a. Doaitse* mei de Noardsce balke; toneel: eigen stukken, o.a. In útfehûser by de bakker (1860,⁵ ca. 1890) en bewerkingen naar Molière; grote volksverhalen: De silveren rinkelbel (1856,⁶1950); De Fr. Thil Ulespegel (1860,²1953); vertalingen: o.a. naar KL Groth, Fr. Reuter, J. J. A. Gouverneur, M. Claudius; folklore, vooral in Uit Frl.s Volksleven (1892-96); enkele werkjes in Bildts dialect; moraliserend en satyrisch dichtwerk.

Zie: een volledige bibliografie van zijn werk in J. W. Dijkstra, W. D., Syn libben en syn wurk (1949), waarin ook een keuze uit zijn korter werk; Wumkes, Bidders, 580-613; D. Kalrna, Fr. Skrift. I, 7-12, 63-79 (keuze uit zijn werk), II, 310, III, 7-11, 35-49; Repert., 238-239; E. B. Folkertsma, in: De Holder III (1928), 9 e.v.; N.B.W. IX, 221-224; Piebenga (1957), passim.

DIJKSTRA, Waling Theunisz., fabrikant (Lwd. 16.7. 1907—). Hoofdklasseschaker. Kleinzoan van de Fr. schrijver Waling D. Sedert 1938 voorzitter Fr. Schaakbond.

DIJKSTRA-TALSMA, Weimoed, schrijfster (Goingarijp 16.2.1896-). Was onderwijzeres, huwde G. Dijkstra*, verzorgde van 1931-52 als 'Muoike Wike' de kinderrubriek in de 'Leeuw. Cour.', zat in het bestuur van 'Us Fr. Berneboek*'.
DIJLERSCHANS. Vesting in O.-Frl., door Willem* Frederik 4.6.1664 op de Munstersen veroverd, een der laatste diensten die hij de

Republiek bewees.

DIJXTRA. Edel geslacht, in de 17de eeuw te Huizum gevestigd, tegen 1700 uitgestorven. Bekend is Taecke, ontvanger-generaal van Frl., wegens wanbeheer verbannen 1599. z Oligarchische troebelen.

Zie: Stb. I, 91; II, 58.